

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

МЕТЬОЛКІНА Марія Миколаївна

УДК 378.147=111

**ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ФАХОВОМУ
ПИСЕМНОМУ СПІЛКУВАННІ МАЙБУТНІХ ЛОГІСТІВ**

Спеціальність 13.00.02 – теорія та методика навчання (германські мови)

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник –
Бех Петро Олексійович
кандидат філологічних наук, професор

Київ – 2009

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ФАХОВОМУ ПИСЕМНОМУ СПІЛКУВАННІ МАЙБУТНІХ ЛОГІСТІВ	11
1.1. Сучасний стан викладання іноземних мов як засобу спілкування між фахівцями різних галузей	11
1.2. Формування мовної особистості як мета професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів-логістів	24
1.3. Зміст професійно орієнтованого навчання студентів-логістів написання фахової документації іноземною мовою	42
1.4. Інформаційно-комунікаційні технології як сучасний засіб діловодства й професійно орієнтованого навчання	65
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ФАХОВОМУ ПИСЕМНОМУ СПІЛКУВАННІ МАЙБУТНІХ ЛОГІСТІВ	80
2.1. Документи транспортної логістики як навчальний матеріал для формування у студентів англomовної компетенції у фаховому письмі	80
2.2. Етапи та комплекс вправ для навчання студентів-логістів заповнення фахових документів	100
2.3. Електронний навчальний посібник «Документація транспортної логістики англійською мовою» як сучасний засіб для самостійної роботи студентів	123
2.4. Модель навчання студентів-логістів фахового писемного спілкування в умовах кредитно-модульної системи	135
Висновки до розділу 2	143
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ФАХОВОМУ ПИСЕМНОМУ СПІЛКУВАННІ У СТУДЕНТІВ-ЛОГІСТІВ	147
3.1. Етап підготовки експерименту: гіпотеза, мета та загальний план експериментального навчання	147
3.2. Етап проведення експериментального навчання	160
3.3. Етап оцінки результатів експерименту	173

3.4. Методичні рекомендації з навчання студентів заповнення логістичних документів англійською мовою з використанням друкованої та електронної версій навчального посібника	184
Висновки до розділу 3	190
ВИСНОВКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	205
ДОДАТКИ	232

ВСТУП

Актуальність дослідження. В період інтеграції вищої освіти України до міжнародного освітнього простору та мобільності фахівців різних галузей зростає потреба у вітчизняних конкурентоспроможних фахівцях. У зв'язку з цим якість вищої освіти передбачає наявність не лише обсягу знань зі спеціальності, а й здатності майбутніх випускників вишів до іншомовного спілкування з зарубіжними фахівцями [4; 40; 128; 141 та ін.]. Інтеграція України до світового співтовариства змінила вимоги ринку праці до фахівців різних галузей, особливо учасників зовнішньоекономічної діяльності, професіоналізм яких залежить від рівня та якості сформованості професійної іншомовної комунікативної компетенції фахівця, готового до професійно-ділового спілкування з представниками інших культур.

У процесі залучення вітчизняних вишів до Болонського процесу високий рівень сформованості професійної компетенції є необхідним не лише студентам-філологам, а й фахівцям технічних спеціальностей. Тому в умовах полікультурного освітнього простору проблема розвитку професійної іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних вишів набуває особливої значущості [18; 23; 39; 49; 64; 65; 121; 129; 134; 150; 151 та ін.], зокрема особистісно-діяльнісний розвиток студентів технічного вишу, їхніх ключових загальних і спеціальних компетенцій, які забезпечують готовність майбутніх фахівців до безперервної освіти й саморозвитку.

У такий спосіб значущим складником професійно орієнтованого навчання іноземної мови є становлення, розвиток та вдосконалення вторинної мовної особистості студента [30; 152 та ін.], яка володіє високим рівнем професійної компетенції. Актуальність компетентнісного підходу до проектування особистісно-діяльнісних результатів мовної освіти в немовному виші визначається необхідністю подолання дегуманізації технічної освіти шляхом зближення соціально-гуманітарної й технічної підготовки студентів.

Болонський процес зумовив упровадження до навчального процесу кредитно-модульної системи його організації як необхідної умови підвищення якості вищої освіти та створення ефективної системи контролю, яка дозволяє визначити критеріальний рівень сформованості у студентів базових компетенцій з урахуванням міжнародних освітніх стандартів.

Науковці неодноразово зверталися до аналізу та методичного забезпечення процесу викладання іноземних мов у немовних вишах, у тому числі економічних [18; 23; 39; 49; 65; 121; 129; 151 та ін.]. Згідно із чинною програмою з англійської мови для професійного спілкування [120] вміння письма передбачають продукування ділової та професійної кореспонденції, а також заповнення бланків для професійних цілей з високим ступенем граматичної компетенції [120, с. 9].

Проблема навчання майбутніх фахівців різних галузей господарства іншомовного писемного мовлення була предметом дослідження ряду науковців. Запропоновано методику навчання студентів факультетів зовнішньоторговельної діяльності створення англійської фахової документації [150]; методику навчання студентів фінансово-економічних спеціальностей писемного англійського професійного мовлення, зокрема написання ділових листів, телексів, звітів, угод і контрактів [134]; методику навчання майбутніх економістів створення англійською мовою довідково-інформаційної документації [49]; методику навчання майбутніх економістів ділових, у тому числі писемних, переговорів англійською мовою з комп'ютерною підтримкою [18]; методику навчання анування англійських професійно орієнтованих текстів [64]. Укладено низку навчальних посібників, присвячених веденню ділової кореспонденції, в яких представлено зразки окремих ділових документів та авторське бачення методики навчання їх написання.

Однак, методика формування в студентів – майбутніх логістів – англомовної комунікативної компетенції фахового писемного спілкування, зокрема заповнення логістичних документів міжнародних вантажоперевезень, не була предметом спеціальних досліджень. Відтак, нагальна потреба у фахівцях-логістах, які володіють іншомовною комунікативною компетенцією фахового писемного спілкування, а також недостатнє наукове вивчення проблеми зумовили **актуальність і вибір** теми дослідження «Формування англомовної компетенції у фаховому писемному спілкуванні майбутніх логістів».

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках науково-дослідної теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Розвиток та взаємодія мов і літератур в умовах глобалізації» (ДР – 06 БФ044-01). Тему дослідження узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 1 від 23.01.2007 р.) та перезатверджено на засіданні вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 19.11.2007 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування професійно орієнтованої іншомовної компетенції в писемній комунікації майбутніх логістів.

Предмет дослідження – методика навчання студентів-логістів заповнення англомовних документів, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, практичній розробці та експериментальній перевірці методики навчання студентів-логістів англомовної писемної комунікації на матеріалі документів міжнародних вантажоперевезень.

Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання таких **завдань дослідження**:

1) схарактеризувати сучасний стан викладання іноземних мов у немовних вишах і формування в студентів спеціальності «Логістика» іншомовної фахової писемної комунікації;

2) визначити зміст та особливості професійно орієнтованого навчання студентів-логістів фахової писемної комунікації на матеріалі англомовних документів транспортної логістики;

3) обґрунтувати критерії відбору навчального матеріалу й укласти комплекс вправ для формування фахових знань та розвитку мовленнєвих навичок і вмінь заповнювати англомовні логістичні документи;

4) розробити модель реалізації запропонованої методики в умовах кредитно-модульної системи та експериментально перевірити її ефективність.

Методи дослідження. З метою характеристики сучасного стану викладання іноземних мов у немовних вишах і визначення змісту професійно орієнтованого навчання студентів-логістів фахової писемної комунікації було використано аналіз вітчизняних та зарубіжних логістичних, психологічних, педагогічних, методичних і лінгвістичних друкованих та електронних джерел з досліджуваної теми; аналіз чинних програм і підручників з ділової іноземної мови, у тому числі й англійської мови; анкетування викладачів і студентів; вивчення та узагальнення практичного досвіду викладачів і власного досвіду навчання майбутніх логістів фахової писемної комунікації англійською мовою. Задля обґрунтування й розробки комплексу вправ та укладання моделі навчання застосовано методи наукового спостереження за процесом формування в студентів-логістів англомовної комунікативної компетенції фахової писемної комунікації та моделювання відповідного процесу навчання. Перевірку ефективності запропонованих комплексу вправ та моделі методики навчання здійснено методом розвідувального й природного методичного експерименту. Для перевірки достовірності результатів експериментального навчання, їх кількісної та якісної характеристики застосовано статистичні методи дослідження.

База дослідження. Дослідження проведено на базі факультету економіки, менеджменту і права Національного транспортного університету (м. Київ). Загалом у дослідженні взяли участь 297 студентів, зокрема в експерименті – 75 студентів.

Наукова новизна одержаних результатів: у дисертації вперше досліджено й обґрунтовано методику навчання студентів-логістів англomовної писемної комунікації на матеріалі документів міжнародних вантажоперевезень. Уточнено зміст професійно орієнтованої іншомовної компетенції майбутніх логістів у писемному мовленні (комунікативна компетенція в письмі, соціокультурна компетенція, навчальна компетенція та її складник – інформаційно-комунікаційна компетенція, рефлексивна компетенція), складники змісту навчання студентів-логістів (сфери професійно-ділового іншомовного спілкування, типові комунікативно-мовленнєві ситуації писемного професійно-ділового іншомовного спілкування, соціально-комунікативні ролі, комунікативні наміри й комунікативні завдання, в яких ці наміри реалізуються). Схарактеризовано типологічні й мовні особливості та критерії відбору документів для професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів-логістів (функціональність, автентичність, соціокультурна цінність, адаптованість до навчального процесу), а також укладено типологію документів транспортної логістики. Визначено цілі й зміст етапів формування в майбутніх логістів фахових (декларативних і процедурних) знань та професійно орієнтованих англomовних навичок і вмінь писемної комунікації. Укладено модель навчання студентів англomовної професійно орієнтованої писемної комунікації в умовах кредитно-модульної системи з використанням друкованих й електронних засобів навчання іноземної мови. Подальшого розвитку набула теорія і практика навчання студентів немовних вишів професійно орієнтованої англійської мови та розробка й упровадження до навчального процесу з іноземних мов електронних засобів навчання.

Практична значущість одержаних результатів: розроблено методику формування в майбутніх логістів англомовної компетенції у фаховій писемній комунікації; відібрано й систематизовано документи транспортної логістики як навчальний матеріал; розроблено комплекс вправ для навчання студентів-логістів заповнювати англійською мовою документи міжнародних вантажоперевезень; укладено два варіанти: друкований й електронний навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» та методичні рекомендації щодо формування в студентів-логістів іншомовної комунікативної компетенції у фаховій писемній комунікації. Результати дослідження можуть бути використані в лекційно-практичному курсі «Методика викладання іноземних мов у немовних вишах», професійно орієнтованих курсах за вибором, в укладанні робочих програм і навчальних посібників з іноземної мови професійного спрямування.

Запропоновану методику **впроваджено** до навчального процесу в Економіко-правовому інституті Київського національного лінгвістичного університету (протокол № 6 від 14.I.2009 р.), на факультеті економіки Донецького національного технічного університету (протокол № 5 від 22.I.2009 р.), в Інституті міжнародної комунікації Дніпропетровського університету економіки та права (протокол № 7 від 26.I.2009 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечено теоретичним і практичним обґрунтуванням вихідних положень методики формування в майбутніх логістів англомовної компетенції у фаховій писемній комунікації, використанням комплексу методів дослідження, адекватних його предметові, меті й завданням, достатнім обсягом вибірки, експериментальною перевіркою розробленої методики, якісним та кількісним аналізом експериментальних даних із застосуванням методів математичної статистики, результатами апробації основних концептуальних положень дослідження.

Особистий внесок здобувача. В праці [86] автору належить виокремлення різновидів транспортних і товаросупровідних документів як типів документів транспортної логістики; в праці [87] автором укладено розділи 1-4 посібника (С. 6-147) та додатки (С. 168-200).

Апробацію основних положень і результатів дисертації здійснено на міжнародних: «Dynamika naukowych badań – 2007» (Przemysł, 2007 р.), «Vědeckě potencial sveta» (Praha, вересень 2007 р.), «Умение и нововъведения – 2007» (Софія, 2007 р.), «Наука та технології: Крок в майбутнє – 2007» (Дніпропетровськ, 2007 р.), «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті» (Харків, 2007 р.), «Научное пространство Европы – 2007» (Дніпропетровськ, 2007 р.), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2007 р.), «Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень та дидактичні особливості викладання іноземної мови професійного спілкування у вищій школі» (Львів, 2007 р.), «Научный прогресс на рубеже тысячелетий – 2007» (Дніпропетровськ, 2007 р.), «Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики» (Київ, 2007 р.), «Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень умовах глобалізаційних процесів» (Тернопіль, 2007 р.), «Підготовка полікультурної багатомовної особистості в умовах інтеграції України у світовий освітній простір» (Чернігів, 2007 р.), «Полікультурні аспекти іншомовної освіти в контексті євроінтеграції» (Чернігів, 2008 р.) та всеукраїнських конференціях: «Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві» (Київ, 2007 р.), «Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх ресурсів» (Київ, 2007 р.), «Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій» (Київ, 2008 р.), 63-ій науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів та структурних підрозділів університету (Київ, 2007 р.), LXIY науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів та структурних підрозділів університету (Київ, 2008 р.), «Інформаційні технології в системі підготовки фахівців у вищій школі» (Київ, 2008 р.).

Публікації. Результати й основні положення дисертації відображено у 8-и статтях, 5 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях, рекомендованих ВАКом України, 1-му навчальному посібнику, 11-и тезах доповідей на фахових конференціях.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ФАХОВОМУ ПИСЕМНОМУ СПІЛКУВАННІ МАЙБУТНІХ ЛОГІСТІВ

У цьому розділі дисертації ми маємо на меті проаналізувати сучасний стан викладання іноземних мов у немовних вишах як засобу спілкування між фахівцями різних галузей, охарактеризувати мовну особистість студента-логіста в процесі професійно орієнтованого навчання іноземної мови в контексті особистісно-діяльнісного підходу, визначити зміст професійно орієнтованого навчання студентів-логістів фахового писемного спілкування, а також проаналізувати інформаційно-комунікаційні технології як сучасний засіб діловодства й професійно орієнтованого навчання, зокрема й іноземних мов.

1.1. Сучасний стан викладання іноземних мов як засобу спілкування між фахівцями різних галузей

Аналіз сучасного стану викладання іноземних мов у немовних вишах з метою виявлення його основних проблем і потреб включав аналітичний огляд наукових джерел, критичний аналіз освітніх документів та підручників і навчальних посібників з англійської мови професійного спрямування, опитування викладачів іноземних мов, викладачів-предметників і студентів, наукове спостереження за процесом навчання англійської мови студентів-логістів молодших (I-II) курсів НТУ, де ми вже 5 років викладаємо англійську мову.

На думку С.Г.Тер-Мінасової [141, с. 7], на сьогодні особливо гострим є питання про мовну підготовку кадрів вищої кваліфікації – науковців, інженерів і техніків, які покликані розвивати й прискорювати технічний прогрес, оскільки іноземна мова для сучасного університетського фахівця виступає одночасно і засобом виробництва, і частиною культури, і засобом гуманізації освіти.

Цю думку поділяє й Г.К.Крупченко [69, с. 136], адже сучасний фахівець має володіти таким рівнем та якістю іншомовної професійної комунікативної компетенції, яка дозволить йому бути мобільним, «востребованим» і конкурентно-спроможним у стрімко змінюваному сучасному світі на міжнародному ринку праці. Саме іноземні мови дозволяють фахівцю, незалежно від сфери діяльності, підтримувати свою професійну форму, бути в курсі новітніх досягнень науки і техніки у своїй галузі, брати участь у міжнародних програмах [69, с. 141, 143]. У такий спосіб іноземна мова є не лише показником загальної і професійної культури фахівця, але й засобом, який сприяє формуванню єдиного європейського ринку висококваліфікованої праці.

Науковці (в контексті своїх досліджень) неодноразово зверталися до аналізу проблем викладання іноземних мов студентам немовних спеціальностей, зокрема, студентами-економістами [18; 23; 39; 65; 121; 129; 151]; при навчанні писемного мовлення [49; 64; 134; 150]; з використанням інформаційних технологій [18; 108; 121; 153] тощо.

Безумовно, здійснений цими й іншими науковцями аналіз заслуговує на увагу з точки зору узагальнення типових чинників (як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру), які заважають підвищенню рівня й якості викладання іноземних мов у немовних вишах. Однак сьогодення вимагає сучаснішого аналізу стану викладання іноземних мов студентам немовних спеціальностей, зважаючи на його новий контекст, зокрема загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти [45] та впровадження до вишів України кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Щодо чинників, які заважають підвищенню якості та рівня викладання іноземних мов у немовних вишах, то С.Г.Тер-Мінасова [141] виокремила такі: відірваність викладання іноземної мови від життя й абстрактний характер викладання; вимога якості при одночасному скороченні годин на іноземну мову; витрата цього дорогоцінного часу на методично невиправдані прийоми та способи навчання; конфлікт між бажанням дати і знати все та необхідністю прискорення: всі хочуть знати все і як щонайшвидше. Така тенденція поглиблює і без того існуючий розрив між університетською освітою і реальною майбутньою роботою студентів; протиріччя між традиціями та новими сучасними теоріями, методами і вимогами щодо навчання; проблему навчальних матеріалів – за чим навчати; концентрація уваги на вивченні іноземної мови й ігнорування рідної мови; психологічні та матеріальні проблеми викладачів іноземної мови для професійного спілкування; перебудова стосунків «студент – викладач» у зв'язку зі зміною культури студентів; мовна політика у царині викладання іноземних мов; усі мови, крім англійської, у небезпеці.

Водночас науковці [141; 70] пропонують можливі шляхи усунення цих перешкод. Необхідно розвивати ділові стосунки творчої співпраці з профільюючими кафедрами й факультетами, оскільки активна інтеракція викладача іноземної мови з фахівцями конкретної професії розширює професійну компетенцію викладача [70, с. 45]. Необхідно прагматично підходити до проблеми навчання іноземної мови: чітко визначати цілі та ставити завдання конкретного курсу навчання. Необхідно навчитися виокремлювати головне для практичного використання набутих знань у майбутній професійній діяльності.

Навчальні тексти мають бути науково значущими й цікавими, написаними чіткою та ясною мовою. На початковому ступені навчання іноземної мови можуть використовуватися модельовані тексти. Студенти мають якомога більше набувати знань про світ виучуваної іноземної мови, оскільки головною умовою оволодіння нею як засобом спілкування є співвивчення мови та культури країн виучуваної мови. Без фонових знань про світ виучуваної іноземної мови унеможлиблюється активне (тобто продукування усного й писемного мовлення) користування студентом іноземною мовою як засобом спілкування між фахівцями.

Оволодіння іноземною мовою має супроводжуватися співвивченням культури мовлення рідною мовою. Навчити володіти рідною мовою, культурою мовлення, чітко й ясно виражати свої думки, передати наукову інформацію в усній і письмовій формі є одним з вагомих завдань університету, яке ніхто не виконує.

Стосунки зі студентами необхідно будувати на принципі професійної спільноти [141, с. 7-12], оскільки специфічний характер професійної діяльності викладача іноземної мови фахового спрямування потребує наявності стійкого інтересу до конкретної спеціальності та активної інтеракції з фахівцями [70, с. 11, 45].

Н.С.Жданова [44] також окреслює низку проблем, з якими стикають викладачі іноземної, зокрема німецької, мови в немовних вишах: відсутність національної типової програми з іноземної мови для немовних спеціальностей, яка б відповідала цілям навчання майбутніх фахівців та враховувала б умови навчання; нерозробленість теоретичних засад створення навчально-методичного комплексу з німецької мови для економічних спеціальностей; нагальна потреба в методичній перепідготовці викладачів іноземної мови немовних вишів, які мають володіти основами профільюючих дисциплін, або створення методики проведення занять у парі: викладач-мовник та викладач профільної дисципліни [44, с. 167].

В свою чергу, Г.К.Крупченко [70] виокремлює низку суперечностей процесу навчання іноземних мов для професійних цілей: суперечність між

- соціальним замовленням суспільства на висококваліфікованих фахівців та недостатнім рівнем і якістю сформованості іншомовної професійної комунікативної компетенції,
- традиційної методикою навчання іноземних мов фахівців і сучасними вимогами до рівня їхніх знань та лінгвопрофесійних умінь,
- об'єктивною потребою особистості фахівця і декларативністю безперервного особистісно орієнтованого навчання мови спеціальності,
- потребою у великій кількості викладачів іноземних мов для спеціальних (професійних) цілей і практично відсутністю їхньої цілеспрямованої підготовки,
- накопиченою багатою практикою викладання іноземних мов спеціальності і недостатньою розробленістю науково-теоретичних засад навчання іноземних мов у сфері професійної комунікації [70, с. 4].

Наслідком перерахованих суперечностей є ситуація, коли випускники технічного вишу, маючи достатній рівень сформованості іншомовної комунікативної компетенції, відчують труднощі в процесі професійного спілкування з зарубіжними фахівцями через несформованість мови для спеціальних цілей, полікультурного світогляду, особистісних поведінкових якостей [4, с. 4-5]. У такий спосіб існує низка протиріч у вирішенні цієї проблеми:

- між потребою у фахівцях, здатних здійснювати іншомовну професійно орієнтовану діяльність на міжнародному рівні, та фактичною відсутністю цілісної системи мовної професійної підготовки студентів у технічних вишів (як соціальний аспект),
- між соціальним замовленням на становлення іншомовної професійної комунікативної компетенції майбутніх фахівців та недостатньою орієнтованістю технічних вишів на міжнародні стандарти якості у цій царині (як соціально-педагогічний аспект),

- між необхідністю інтегрованої професійної і мовної підготовки студентів технічних вишів та відсутністю комплексу умов для її формування з урахуванням специфіки всіх освітніх рівнів, недостатньою розробленістю методик особистісного й компетентнісного розвитку у царині іншомовного професійно орієнтованого спілкування, несформованістю таких значущих якостей як толерантність, емпатія, трансперсональність, атрактивність, асертивність, доброзичливість (як організаційно-педагогічний аспект) [4, с. 5].

Наявність цих протиріч, висока соціальна орієнтованість досліджуваної проблеми, зацікавленість наукових кіл у фундаментальних дослідженнях з цієї галузі та водночас нестабільність і дискусійність пов'язаних з цими питаннями рішень спонукали Г.К.Крупченко [70] до розробки засад стрімко поширюваного процесу навчання іноземної мови для професійних цілей. Дослідженням, управлінням і моделюванням професійно орієнтованого навчання іноземної мови, спрямованого на формування іншомовної професійної комунікативної компетенції, складники якої характеризують мовну особистість фахівця, займається професійна лінгводидактика [70, с. 5]. Центральне місце серед її закономірностей займає комплекс специфічних принципів: селективності, іншомовної професіоналізації, інтернаціоналізації й іншомовної випереджаючої спеціалізації [70, с. 10, 43].

Детальніше зупинимося на принципах, які Г.К.Крупченко виокремлює як нові. Принцип *іншомовної професіоналізації* передбачає формування та розвиток мовної особистості фахівця в ході інтеграції лінгвістичних і професійних навичок, на засадах взаємопроникнення, взаємодоповнення і взаємозалежності як міжпредметної інформації, так і способів її засвоєння, які враховують міждисциплінарність та інтерактивність [70, с. 23]. Принцип *селективності* детермінує організацію навчання іноземної мови з урахуванням комунікативних потреб професії чи профілю спеціальності, а також особистості майбутнього фахівця, зацікавленого в отриманні нових професійних знань засобами іноземної мови [70, с. 23, 43]. Принцип *функціональності* зумовлює здатність виконувати функціональні обов'язки фахівця, використовуючи відібраний лише функціонально необхідний мовний і мовленнєвий матеріал для правильного здійснення мовленнєвих актів професійної комунікації. На думку Г.К.Крупченко, найефективнішим є навчання іноземної мови на функціональному рівні з урахуванням конкретної професії, оскільки в професійно орієнтованому навчанні іноземної мови найбільш чітко проявляється тенденція наближення процесу навчання до майбутньої професійної діяльності студента. В навчальних умовах це досягається шляхом *моделювання* ситуацій професійного спілкування, які можуть слугувати підґрунтям формування необхідних знань, навичок і вмінь іншомовного професійного спілкування [70, с. 22].

З метою характеристики сучасного стану викладання іноземної мови в немовних вишів перейдемо до аналізу чинних програм з іноземних мов [120; 122], підручників англійської мови, навчальних посібників та інших засобів навчання, в тому числі й електронних, в контексті нашого дослідження – формування у студентів-логістів англомовної комунікативної компетенції фахового писемного спілкування. Серед допоміжних методів наукового дослідження ми використаємо також опитування студентів спеціальності «Логістика», викладачів іноземних мов і профільних дисциплін Національного транспортного університету та працівників логістичних компаній, які надають, зокрема, транспортно-експедиційні послуги.

Н.Ф.Бориско [21] проаналізувала дві останні програми з англійської та німецької мов для професійного спілкування [120; 122], створені колективом українських викладачів різних вишів за участю колег із Британської Ради та інститут Гете в Києві. Не зупиняючись на позитивних сторонах обох програм [21, с. 9], звернемося до ще невіршених в обох програмах проблем.

В програмі з англійської мови, яка досить суворо слідує «Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти» [185] у визначенні цільових компетенцій, запозичуючи в такий спосіб змістовні й термінологічні огріхи цього документа, досить загально й розмито сформульовано основні принципи укладання програми («інтернаціоналізм і плюрилінгвізм, демократія і рівноправність, новизна»). В програмі відсутні будь-які рекомендації щодо організації комунікативного навчання, зокрема й принципи навчання. На відміну від неї, рамкова програма з німецької мови визначає їх як «діяльнісно-комунікативна орієнтація, спрямованість на спеціальність і професію, врахування міжкультурних аспектів, корпоративність у стосунках студентів і викладачів, автономне навчання».

Обидві програми відводять приблизно однакову кількість годин для досягнення цільового рівня С1. Заплановані ж часові параметри є дещо заниженими. Обидві програми при своїй орієнтації на багато («будь-які» – в програмі з англійської мови) спеціальностей практично не визначають тематичний зміст навчання іноземної мови, що може ускладнити роботу викладачів з укладання робочих програм. Водночас при цьому в обох програмах наводиться перелік загальних професійних ситуацій і тем.

Н.Ф.Бориско констатує, що, не дивлячись на численні переваги й у цілому інноваційний характер, обидві програми поки що недостатньо відповідають науково-методичній та практичній підготовці користувачів. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вишів України [122] основною метою навчання іноземної мови за професійним спрямуванням визначає розвиток у студентів професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції як складника діяльнісної компетенції [122, с. 9]. В свою чергу, професійно орієнтована міжкультурна комунікативна компетенція включає іншомовну комунікативну, соціокультурну, фахову, навчальну й методичну компетенції [122, с. 9-10]. Згідно з програмою з англійської мови для професійного спілкування [120], практична мета передбачає формування у студентів загальних і професійно орієнтованих комунікативних мовленнєвих компетенцій для забезпечення їх ефективного спілкування в професійному середовищі. Так, уміння письма передбачають підготовку й продукування ділової та професійної кореспонденції, а також *заповнення бланків для професійних цілей з високим ступенем граматичної компетенції* (виділено нами – М.М.) [120, с. 9].

Щодо засобів навчання англійської мови професійного спрямування, на жаль, доводиться констатувати, що на сьогодні нам не відомий підручник англійської мови для спеціальності «Логістика» (напрямок підготовки «Менеджмент» (0502), спеціальність «Економіка, комерція та підприємництво»). При цьому інші напрями підготовки («Економіка і підприємництво», «Менеджмент», «Торгівля», «Туризм» спеціальності «Економіка, комерція та підприємництво») забезпечені підручниками англійської мови і навчальними посібниками (їхній перелік наведено в списку використаних джерел).

Виходячи із завдань нашого дослідження, обмежимося лише аналізом сучасних посібників, зорієнтованих на навчання фахового ділового писемного спілкування фахівців різних галузей. Низка посібників зорієнтована на навчання написання ділових листів: Л.В.Федоряченко й О.В.Куровська [220] надають практичні поради, як правильно написати листи потенційним фірмам-роботодавцям, якими мають бути рекомендаційні листи, які документи необхідно підготувати і як їх правильно оформити, як написати заяву (аплікаційну форму), автобіографію. Х.Роддик [224] пропонує метод удосконалення стилю ділових листів, електронних повідомлень і факсів. Е.Селдсон [226], крім зразків листів, надає поради щодо електронної пошти й Інтернету. В.В.Гуринович [204] пропонує основні зразки ділових листів (на двох мовах), порядок їх оформлення, коментарії, а також додаткову інформацію, яка необхідна для ведення ділової переписки. І.Я.Мелех [218] пропонує зразки дружніх, офіційних і ділових листів (двома мовами), факсів, телексів і телеграм; В.Екк і С.Дреннан [232], Б.Абегг і М.Бенфорд [196] надають зразки листів. Е.Е.Ізраїлевич [216], Т.В.Назарова [219], Е.В.Бондаренко [200] крім різновидів ділових листів пропонують і різні види документів, зокрема договори й контракти. Х.Ферліккья [238] та О.М.Устименко [230] пропонують різні види зовнішньоторговельної (комерційної) документації; Р.Захс [190], З.В.Данилова та Н.К.Лямзіна [205] – імпортно-експортної документації, зокрема при проходженні митного контролю; Н.А.Андрєєва [197], Л.К.Раїцкая і Л.В.Коровіна [223] – ділової кореспонденції: листів, запитів, оферт, замовлень, контрактів, юридичних і платіжних документів.

Отже, в цих навчальних посібниках представлено зразки окремих ділових документів та запропоновано методику навчання їх написання.

Соціальне замовлення суспільства детермінує (як безпосередньо, так і опосередковано) визначення кінцевої мети навчання іноземних мов через систему вищої освіти, яка ґрунтується на певних уявленнях про вимоги до сучасних фахівців, зокрема логістів, та їхньої іншомовної комунікативної готовності [40]. Виявлені в ході дослідження наукові засади професійної діяльності логіста та соціальна функція сучасного фахівця-логіста вимагають, щоб підготовка у вишах орієнтувала студентів на творчий характер їхньої майбутньої діяльності, вміння вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, володіння методологією пізнання, саморозвитку й ефективного спілкування, зокрема на міжкультурному рівні.

З метою уточнення соціального замовлення й змісту навчання студентів-логістів письма англійською мовою ми провели опитування. Розроблені нами анкети передбачали виявлення найбільш розповсюджених сфер і типових ситуацій міжкультурного професійного писемного спілкування логістів, комунікативних завдань, які їм доводиться вирішувати, а також труднощів, з якими вони зустрічаються в процесі іншомовного писемного спілкування.

Для виявлення того, наскільки важливим є формування у студентів-логістів іншомовної комунікативної компетенції фахового писемного спілкування, зокрема навчання написання фахової ділової документації англійською мовою, ми провели опитування 30 викладачів іноземних мов, 6 викладачів логістики, 40 студентів-логістів Національного транспортного університету та 29 працівників логістичних компаній, які надають, зокрема, транспортно-експедиційні послуги. Анкетування проходило у вересні-жовтні 2006-2007 навчального року на кафедрі іноземних мов (в.о. завідувача Астаніна Н.В.) та кафедрі транспортного права, системного аналізу і логістики (завідувач докт. тех. наук, проф. Левковець П.Р.) та серед студентів I-II курсів спеціальності «Логістика» напряму підготовки «Менеджмент» (0502) спеціальності «Економіка, комерція та підприємництво». (Зразки анкет наведено в Додатку А).

Проаналізувавши відповіді респондентів – викладачів англійської, німецької і французької мов, ми виявили, що 46,7 % вважають, що знання іноземної мови необхідні у всіх окреслених різновидах професійної діяльності логістів, 6,7 % – обмежуються 4 видами, 33,3 % – 3 видами, 6,7 % – 2 видами, 6,7 % – 1 видом професійної діяльності логістів; при цьому 86,6% викладачів вважають, що насамперед оформлення фахової документації потребує знання іноземної мови; 26,6 % вважають саме письмо найважливішим видом мовленнєвої діяльності для професії логістів, 80% – письмо поряд з іншими видами мовленнєвої діяльності; 60 % опитаних підкреслили необхідність використання іноземної мови при здійсненні фахового писемного спілкування фахівців-логістів, інші 40% вважають, що при здійсненні транспортних перевезень лише по території України її використання потрібно не завжди; у викладачів іноземних мов з професійною діяльністю логістів асоціюються такі жанрові форми писемного спілкування: у 26,6 % лише 1 жанрова форма (з них ділове листування – 75%, укладання договорів і угод – 25%), у 33,3 % – 2 жанрові форми (з них ділове листування і заповнення перевізної документації – 80%; заповнення перевізної документації й укладання договорів й угод – 20%), у 33,3 % – 3 жанрові форми: ділове листування, заповнення перевізної документації, укладання договорів і угод, у 6,7 % – усі 4 жанрові форми.

Аналіз відповідей респондентів – викладачів логістики кафедри транспортного права, системного аналізу та логістики НТУ дозволив нам констатувати, що 66,7 % вважають, що знання іноземної мови необхідні у всіх окреслених різновидах професійної діяльності логістів (у тому числі й для самоосвіти), 33,3 % – обмежуються 4 видами професійної діяльності логістів; при цьому 100 % викладачів вважають, що саме оформлення фахової документації потребує знання іноземної мови; 100 % вважають письмо найважливішим видом мовленнєвої діяльності для професії логіста поряд з іншими видами мовленнєвої діяльності; з професійною діяльністю логістів асоціюються такі 3 жанрові форми писемного спілкування як ділове листування, заповнення перевізної документації, укладання договорів і угод, у 100 %. При цьому вміють читати і перекладати зі словником 83,3 % викладачів, 16,6 % володіють вільно.

Аналіз відповідей респондентів – студентів-логістів дозволив нам констатувати, що 90 % вважають, що знання іноземної мови необхідні у всіх окреслених різновидах професійної діяльності логістів (з них 60 % у тому числі й для самоосвіти), 10 % – обмежуються 1 видом професійної діяльності логістів – усним спілкуванням із зарубіжними партнерами; при цьому 90 % студентів вважають, що саме оформлення фахової документації потребує знання іноземної мови; 90 % вважають письмо найважливішим видом мовленнєвої діяльності для професії логіста поряд з іншими видами мовленнєвої діяльності, 10% – лише говоріння; з професійною діяльністю логістів асоціюються такі жанрові форми писемного спілкування: у 30 % лише 1 жанрова форма – укладання договорів і угод, у 20 % – 2 жанрові форми: заповнення перевізної документації й укладання договорів й угод, у 40 % – 3 жанрові форми: ділове листування, заповнення перевізної документації, укладання договорів і угод, у 10 % – усі 4 жанрові форми. При цьому свій рівень знань англійської мови для подальшого використання у майбутній професійній діяльності вважають недостатнім 70 % студентів-логістів, 30 % студентів важко відповісти.

Отримані в результаті опитування дані дозволили дійти висновку, що міжкультурне спілкування сучасних фахівців відноситься переважно до професійної сфери, а найбільш розповсюдженою ситуацією, в якій логіст користується іншомовним письмом, є міжнародні перевезення вантажів. Всі інші складники професійної міжкультурної писемної комунікації фахівців (читання професійної літератури, листування з зарубіжними колегами іноземною мовою тощо) можуть розглядатися в контексті міжнародних вантажоперевезень. З урахуванням результатів проведеного опитування й обмежених часових можливостей курсу іноземної мови в немовному виші, основним завданням, яке покликана вирішити розроблювана нами методика, стане формування у студентів – майбутніх логістів умінь міжкультурного спілкування в професійній сфері в ситуації міжнародних вантажоперевезень.

Для вирішення і розв'язання згаданих вище проблем і суперечностей процесу навчання іноземних мов у немовних вишах М.Г.Євдокимова [40] запропонувала систему навчання іноземних мов, зокрема англійської, в технічному виші. Здатна забезпечити готовність його випускників до професійної самореалізації в інформаційному суспільстві, система ґрунтується на використанні сучасних технологій навчання, серед яких особливе місце посідають інформаційно-комунікаційні технології, зокрема навчання іноземних мов.

На думку М.Г.Євдокимової [40], особливість комп'ютерних засобів навчання полягає в тому, що вони поступово покладають на себе функції інших засобів навчання, іноді з повною їх заміною. Комп'ютер при цьому набуває статусу комплексного, інтегративного й універсального технічного засобу навчання. В контексті навчання іноземних мов у технічному виші науковець [40] пропонує розглядати комп'ютерні засоби навчання як предмет (джерело тематики навчальних текстів); середовище засвоєння опосередкованих комп'ютером форм читання й письма, які відповідають сучасним умовам професійної комунікації; середовище моделювання іншомовного професійного спілкування; джерело іншомовних професійно орієнтованих автентичних навчальних матеріалів різного рівня складності (Інтернет); середовище створення й оновлення професійно значущих продуктів діяльності у вигляді банків інформації (словників, таблиць, схем, текстів, комп'ютерних презентацій тощо).

Таким чином, сучасний стан викладання іноземних мов у немовних вишів характеризується як позитивними тенденціями, так і досі невирішеними питаннями й проблемами. До позитивних тенденцій процесу навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей віднесемо впровадження до вишів України кредитно-модульної системи організації навчального процесу; укладання чинних програм з англійської та німецької мов для студентів немовних спеціальностей [120; 122] у контексті загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [185]; забезпечення вищої освіти, зокрема й викладання іноземних мов як засобу спілкування між фахівцями різних галузей, комп'ютерними засобами навчання; наукове дослідження різних аспектів процесу викладання іноземних мов студентам немовних спеціальностей з урахуванням трьох попередніх тенденцій; поява посібників з навчання різних форм писемного мовлення тощо. Курс іноземної мови, передуючи в навчальних планах фаховим дисциплінам, відкриває резерви випереджаючого професійного навчання студентів, доводячи, що іноземна мова може бути засобом набуття ними нових професійних знань. При цьому оновлюються вимоги й до іншомовної професіоналізації викладача іноземної мови, який на сьогодні не може дистанціюватися від профільних фахових дисциплін [70, с. 3-4].

В контексті концептуальних положень навчання мови для спеціальних цілей [70, с. 11, 15-16] актуальними для вирішення в межах нашого дослідження є такі питання й проблеми: визначення мети формування у майбутніх логістів іншомовної компетенції у фаховому писемному спілкуванні; аналіз професійних потреб студентів-логістів з метою проектування спеціальної програми-модуля професійно орієнтованого навчання іноземної мови спеціальності; розробка спеціальної програми-модуля професійно орієнтованого навчання студентів-логістів фахового писемного спілкування в межах сфер і ситуацій професійного спілкування з урахуванням комп'ютеризації професійної діяльності та професійної міжкультурної комунікації фахівців. Дослідженню цих завдань присвячено підрозділ 1.2.

1.2. Формування мовної особистості як мета професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів-логістів

Сьогодні мова із спеціальності все більше перетворюється на мову для спеціальності. В обставинах, які склалися, коли, з одного боку, знання лише іноземної мови стали недостатніми для значної кількості фахівців, а з іншого, – сучасному професіоналу не обійтись без володіння певним рівнем мови, вимагається конкретизація й актуалізація мети професійно орієнтованого навчання іноземної мови. Враховуючи спрямованість на формування здатності до міжкультурного спілкування, мету навчання іноземної мови фахівців необхідно сфокусувати на професійно-діловому складнику [70, с. 4]. Мова науки, технології, бізнесу, а особливо терміни, скоріше ріднять представників різних професій, ніж роз'єднують, і досягнення в певній галузі знань викликають інтерес фахівців всього світу незалежно від їхньої національної приналежності. В такий спосіб професійний складник дозволяє виявити більше схожості, ніж відмінностей.

Системотворчим фактором процесу навчання іноземної мови в зарубіжній лінгводидактиці [152] запропоновано концепт вторинної мовної особистості. При цьому теорія мовної особистості не є застиглим константним поняттям: вона може бути диверсифікована як по вертикалі (за рахунок виділення нових рівнів), так і по горизонталі (за рахунок деталізації вже наявних рівнів). Саме осмислення й опис лінгвокогнітивної структури мовної особистості, обґрунтування умов і закономірностей її розвитку та специфіки об'єктів викладання й учіння (тобто викладача і студентів) та їхньої взаємодії є ключовими завданнями лінгводидактики [70, с. 18].

Що ж представляє собою сучасний студент як активний суб'єкт процесу професійно орієнтованого навчання іноземної мови? Що підлягає обов'язковому врахуванню при організації процесів викладання з боку викладача та учіння з боку студента? Відповіді на ці запитання потребують передусім аналізу закономірностей розвитку особистості та діяльності в цьому віковому періоді. Підґрунтям для аналізу ми обрали особистісно-діяльнісний підхід [48, с. 74-89], у контексті якого досліджуватимемо розвиток особистості студента – майбутнього логіста в контексті двох різновидів його діяльності – професійно орієнтованого учіння, спрямованого на оволодіння фаховим діловим спілкуванням іноземною мовою.

Особистісний складник підходу передбачає дослідження процесу навчання іноземної мови крізь особистість самого студента-логіста – його пізнавальної активності, розвитку мислення, пам'яті, уваги й інших когнітивних процесів. Усі методичні рішення викладача іноземної мови (організація навчального матеріалу, використовувані навчальні прийоми, пропоновані завдання й вправи тощо) відображаються через призму особистості студента-логіста – його потреби, мотиви, здібності й інші індивідуально-психологічні особливості. Тобто, особистісний складник передбачає, що в центрі процесу навчання з іноземної мови знаходиться особистість студента – майбутнього фахівця з логістики.

У свою чергу, діяльнісний складник передбачає дослідження двох актуальних для студентів молодших (I-II) курсів у процесі вивчення іноземної мови різновидів діяльності: професійно орієнтованого учіння як систематичного набуття знань та оволодіння вміннями та навичками, необхідними для здійснення майбутньої фахової діяльності, та фахового ділового спілкування іноземною мовою, зокрема фахового писемного спілкування англійською мовою – мотивів оволодіння ним та психічних процесів, задіяних у процесі оволодіння студентами як майбутніми логістами англомовним фаховим письмом.

У такий спосіб особистісно-діяльнісний підхід пропонує центрувати увагу передусім на студенті, виходячи з особливостей розвитку його особистості та діяльності. Охарактеризуємо студента – майбутнього логіста в контексті особистісно-діялісного підходу [48, с. 74-89], згідно з яким особистість формується в процесі діяльності. Ми суто з гностичною метою виокремлюємо в підході особистісний та діялісний складники, попри їхній тісний взаємозв'язок: студент-логіст є активним суб'єктом професійно орієнтованого учіння, націленого в межах навчальної дисципліни «Іноземна мова» на формування професійно орієнтованих комунікативних мовленнєвих компетенцій, зокрема в писемному мовленні [122], що, в свою чергу, детермінує особистісний розвиток студента як майбутнього фахівця з логістики.

На основі аналізу низки джерел, зокрема фахових джерел з логістики [9; 10; 55; 67; 74; 76; 106; 112; 118; 125; 136; 171; 181; 182; 194], чинної програми з німецької мови для професійного спілкування [122], а також психолого-педагогічних джерел [28; 18; 70; 107] виокремимо пріоритетні об'єкти особистісного й діялісного розвитку студента – майбутнього фахівця з логістики.

Особистісний складник. Системоутворюючим складником моделі психологічної структури особистості студента С.С.Вітвицька [28, с. 104] визначає спрямованість, І.О.Зимня – професійну спрямованість [48, с. 183]. Г.К.Крупченко [70, с. 24, 41] наголошує на професійних якостях і професійному мисленні студента як майбутнього фахівця. А.С.Андрієнко [4] до професійно значущих мотиваційних, вольових, емоційних і когнітивних якостей мовної особистості студентів технічних вишів відносить толерантність, емпатію, повагу до національної культури і традицій народу [4, с. 8, 11]. О.П.Биконя [19, с. 22] акцентує ділові якості й професійну культуру майбутнього економіста, до яких суттєво підвищуються вимоги в умовах глобальних соціальних ринкових перетворень суспільства та переходу до ринкових відносин.

Так, компанія Dow Chemical USA [184], добираючи фахівців-логістів в основному з чотирьох університетів штатів Мічіган, Пенсильванія, Арізона і Теннесі, висуває такі вимоги поряд з наявністю ступеня бакалавра у сфері транспортування, логістики, машинобудування чи спорідненої дисципліни: досконале володіння *мистецтвом спілкування з людьми, найвищий ступінь комунікабельності* (виділено нами – М.М.), оскільки контакти з людьми є невід'ємною частиною професії логіста; *здатність швидко і незалежно приймати рішення* (виділено нами – М.М.); наявність бажання зробити успішну кар'єру в одній із галузей менеджменту матеріалів компанії Dow Chemical USA. Самостійно розв'язувати проблеми, взяти на себе відповідальність, знаходити конструктивні рішення та виходити з критичних ситуацій Т.М.Каменєва [56, с. 168] трактує як складники самостійної діяльності взагалі.

Л.Б.Міротін та И.Е.Ташбаєв [106, с. 57-62] виокремлюють такий пізнавальний процес логіста як його *системне мислення*. О.Б.Тарнопольський [140, с. 184] підкреслює вагому роль свідомих процесів, а тим самим і *мислення*, у процесі створення писемного тексту. З довготривалої *пам'яті* автор «черпає» потрібні мовні форми та об'єднує їх у зв'язні речення та цілісний текст в опорі на оперативну пам'ять. Функціонування останньої є значно легшим, ніж у процесі говоріння, оскільки письмова фіксація мовлення, думок дозволяє мати перед очима написане раніше, тим самим точніше та вірніше приєднуючи до нього нову інформацію.

Письмо – найсвідоміший вид мовленнєвої діяльності, який цілком ґрунтується на мисленні того, хто пише, що, однак, не принижує роль у процесі написання *мотивації й емоцій*. Якщо мотивація та емоційне ставлення автора до написаного тексту дуже позитивні, якщо він захоплений роботою, то можна очікувати й високі результати як щодо якості написаного тексту, так і щодо навчального ефекту процесу письма. Відповідно, для ефективного навчання іншомовного письма вагомим є створення у студентів високої процесуальної мотивації, яка є більш значущою для навчання письма, ніж для навчання інших видів мовленнєвої діяльності. Причина в тому, що ставлення більшості студентів до письма та його навчання – досить негативне: іноді письмові завдання викликають у того, хто навчається, відчуття нудьги та небажання їх виконувати [195, с. 11]. Таке ставлення студентів до письма вимагає пошуку підходів до його навчання – надання студентам можливостей для *особистісного самовираження та самоствердження засобами виучуваної мови*.

Т.М.Каменєва [56, с. 171-172], посилаючись на численні дослідження з проблеми мотивації навчання іншомовного письма, стверджує, що рівень мотивації значно зростає, якщо студенти мають можливість самостійно визначати пріоритетні теми й навчальні ситуації, обирати способи діяльності, вирішувати комунікативні та психологічні проблеми, розкривати для себе мову і мовлення шляхом їх прагматичного використання, а не лише через сприймання пояснень викладача. Відповідно, формування особистісної значущості учіння виникає у студента внаслідок його інтересу не лише до змісту навчального матеріалу, а й власне процесу набуття знань. Процесуальна мотивація, яка залежить від реальних можливостей застосування комунікативної компетенції у сфері ділової активності, забезпечує виконання конкретних дій з оволодіння іноземною мовою, дає студенту можливість проявити себе і сприяє його особистісному розвитку. Це, в свою чергу, висуває завдання моделювання таких навчальних ситуацій, які відтворюють реальну професійну діяльність і створюють умови для спілкування діловою англійською мовою.

Оскільки на спеціальності «Логістика» навчаються й дівчата, і юнаки, для нашого дослідження актуальними є результати спостереження Г.Клауса [58, с. 140]: студентки більш зацікавлені в досягненнях, докладають більше зусиль для отримання хороших оцінок на екзаменах, активніше прагнуть відповідати очікуванням викладача, ніж їхні однокурсники-чоловіки, однак разом з тим схильні до пасивних, часто рецептивних стратегій навчання, менш самостійні в мисленні й з меншою мужністю сперечаються з викладачем, висловлюючи оригінальні, відмінні від загальноновизнаних погляди.

Отже, на підставі викладеного вище *об'єктами особистісного розвитку* студента – майбутнього фахівця з логістики ми визначаємо такі його *особистісні характеристики* як *професійна свідомість, системне мислення, комунікабельність, здатність швидко й незалежно приймати рішення*.

Визначені нами об'єкти особистісного розвитку студента-логіста практично адекватні виділеним науковцями [147, с. 51] об'єктам підготовки студента до самостійної продуктивної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Це розвиток конструктивного, алгоритмічного й творчого мислення, комунікативних здібностей, вміння приймати оптимальні рішення в складних ситуаціях. Грамотно скласти текст документа, вміння працювати з документами є найважливішими складниками професійної культури людини, яка приймає рішення [60, с. 3].

Ґрунтуючись на визначенні Г.К.Крупченко [70, с. 5] мовної особистості фахівця, конкретизуємо визначення *мовної особистості* студента-логіста як потенційну здатність комунікантів – майбутніх фахівців з логістики обмінюватися професійною інформацією іноземною мовою в усній та письмовій формах, самостійно шукати, накопичувати й розширювати обсяг професійно значущих знань у процесі природного (прямого й опосередкованого) іншомовного спілкування з колегами-логістами.

Діяльнісний складник. *Навчання професійної комунікації з паралельним розвитком професійних якостей, професійного мислення тощо засобами іноземної мови стало на сьогодні об'єктивною соціальною потребою для інженерів, науковців та представників інших професій, засобом міжнародного обміну інформацією та досвідом. У такий спосіб метою навчання іноземної мови в немовних вишах стає формування іншомовної професійної комунікативної компетенції фахівця, як основної характеристики його мовної особистості [70, с. 5-6, 41].*

Оскільки основною характеристикою мовної особистості фахівця є сформованість іншомовної професійної комунікативної компетенції, звернемося до розгляду її компонентного складу. Так, рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вишів України [2006] основною метою навчання іноземної мови за професійним спрямуванням визначає розвиток у студентів *професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції*, яка, в свою чергу, є складником діяльнісної компетенції. Н.С.Ждановою [122, с. 10; 43, с. 5-6] запропоновано модель формування професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції, яку поряд (із соціокультурною і методичною компетенціями) складають *фахова, іншомовна комунікативна і навчальна компетенції* (виділено нами – М.М.).

Фахова компетенція визначається як вміння професійно, самостійно і відповідально вирішувати стандартні завдання. Її складають фахові навички і знання, досвід, розуміння специфічної фахової постановки питання та міжпредметних взаємозв'язків, а також уміння цілеспрямовано й технічно бездоганно вирішувати професійні завдання і проблеми [122, с. 11]. *Іншомовна комунікативна* компетенція є сукупністю навичок, умінь та знань, яка дозволяє навчатися, працювати і спілкуватися в багатонаціональному суспільстві і досягати в рівноправному діалозі взаєморозуміння та взаємодії з представниками інших культур [122, с. 10]. *Навчальна* компетенція трактується як уміння вчитися, використовуючи з максимальною ефективністю наявні засоби і форми навчання. До цієї компетенції належать здатність і вміння співпрацювати у процесі навчання з викладачем та іншими студентами; вміння виконувати навчальні завдання різного типу; використовувати набуті лінгвістичні, фонові й соціокультурні знання [122, с. 11] .

Не применшуючи значущості й вагомості інших різновидів професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції, ми акцентуємо саме ці її різновиди з огляду на такі чинники. В контексті нашого дослідження фахову та іншомовну комунікативну компетенції ми розглядаємо передусім як цільові складники професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції; навчальну компетенцію – одночасно як мету й засіб формування фахової та іншомовної комунікативної компетенції.

Г.К.Крупченко [70, с. 10, 27, 43-44], представляючи оновлену модель навчання іноземних мов для спеціальних цілей, як інтегративну лінгвопрофесійну модель мовної особистості фахівця, в компонентному складі *іншомовної професійної комунікативної компетенції* виокремлює загальноосвітній, стратегічний, лінгвістичний, дискурсивний, інформаційний, міжкультурний, бізнес (діловий) складники як загальні (інваріантні) складники для всіх спеціальностей та спеціальний (варіативний) складник – для окремих видів професійної комунікації. На думку науковця, ці складники в сукупності характеризують мовну особистість фахівця, конкурентноспроможного на ринку професійних послуг, здатного інтегруватися до постійно змінюваного соціально-економічного середовища.

Як бачимо, обидва науковця неоднаково визначають кінцеву мету навчання іноземної мови у немовному виші: у Н.С.Жданової – формування *професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції*; у Г.К.Крупченко – формування *іншомовної професійної комунікативної компетенції*, та, відповідно, різну кількість складників компетенції. Оскільки принциповою відмінністю у визначенні кінцевої мети є означення «міжкультурна», звернемося до дослідження М.Г.Євдокимової [40], на думку якої, актуальним для конкретизації цілей та обґрунтування змісту навчання іноземних мов у вишах різного профілю є питання про взаємовідношення комунікативної та міжкультурної компетенцій. Методологічним підґрунтям вирішення цієї проблеми для немовного вишу М.Г.Євдокимова [40] обрала теорію мовної / вторинної мовної особистості, згідно з якою (теорією) метою навчання іноземних мов є формування основних рис вторинної мовної особистості, сукупність яких складає інтегративне ціле, яке виходить не лише на комунікативну, а й міжкультурну компетенцію [31]. При цьому міжкультурна компетенція не є тотожною компетенції носія мови. Це особлива компетенція, яка може бути властива лише міжкультурному комуніканту – мовній особистості, яка пізнала шляхом вивчення мов як особливості різних культур, так і особливості взаємодії цих культур [42]. Водночас у всіх складниках іншомовної комунікативної компетенції: лінгвістичній, соціолінгвістичній, дискурсивній, стратегічній, соціокультурній і соціальній, присутній міжкультурний аспект, хоча йдеться лише про частковий перетин цих двох компетенцій.

Викладене вище дозволило М.Г.Євдокимовій [40] дійти таких висновків: у немовному виші в процесі формування окремих складників іншомовної комунікативної компетенції можна формувати й міжкультурну компетенцію шляхом привнесення до змісту кожного складника міжкультурного аспекту; повноцінне формування міжкультурної компетенції можливе лише в міждисциплінарних спеціальних курсах, які розкривають проблематику міжкультурного спілкування в широкому аспекті, оскільки міжкультурна компетенція передбачає формування як міжмовної, так і міжкультурної мовної особистості.

У такий спосіб кінцева мета навчання іноземних мов у немовному виші передбачає формування у студента засад професійно орієнтованої вторинної мовної особистості як результат формування іншомовної професійної комунікативної компетенції. Зміст усіх рівнів професійно орієнтованої вторинної мовної особистості детермінований особливостями сфер і ситуацій професійного міжкультурного спілкування. Якщо при цьому всі складники іншомовної професійної комунікативної компетенції формуються з урахуванням міжкультурного виміру, то сукупність міжкультурних аспектів змісту відповідних складників іншомовної професійної комунікативної компетенції складе (обмежену) професійну міжкультурну компетенцію. Сформовану в такий спосіб професійну міжкультурну компетенцію доцільно розглядати як самостійний складник кінцевої мети навчання, а не як складник іншомовної професійної комунікативної компетенції.

У результаті інтеграції комунікативного і міжкультурного підходів М.Г.Євдокимова [40] визначила кінцеву мету навчання іноземних мов у немовному виші як *формування засад професійно орієнтованої вторинної мовної особистості, готової до професійної міжкультурної комунікації та саморозвитку в новому інформаційно-комунікаційному середовищі*. Показниками рівня сформованості професійно орієнтованої вторинної мовної особистості є *іншомовна професійна комунікативна компетенція, професійна міжкультурна компетенція та іншомовна професійна рефлексивна компетенція*.

До складу *іншомовної професійної комунікативної* компетенції окрім її традиційних складників (лінгвістичної, соціолінгвістичної, соціокультурної, соціальної, дискурсивної і стратегічної компетенцій) М.Г.Євдокимова [40] включила *іншомовну професійну інформаційно-комунікаційну* компетенцію, яку трактує як знання іншомовних професійно значущих джерел інформації та вміння шукати, накопичувати, модифікувати й використовувати інформацію для продукування нового знання в процесі професійної комунікативно-пізнавальної діяльності, та *іншомовну професійну соціокультурну* компетенцію, яка включає володіння правилами й нормами спілкування лінгвокультурної спільноти та формується міжнародними професійними співтовариствами та їхніми віртуальними репрезентаціями.

Отже, аналіз різних точок зору науковців [40; 70; 43] щодо кінцевої мети навчання іноземної мови в немовному виші та, відповідно, складників *іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції* дозволив нам визначити кінцеву мету професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів-логістів та виокремити (як актуальні та вагомі в межах нашого дослідження) складники іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції майбутніх логістів. (При цьому ми не ставили за мету проаналізувати всі існуючі структури іншомовної професійної комунікативної компетенції, а обмежилися лише відомими нам дослідженнями професійно орієнтованого навчання іноземних мов студентів немовних вишів). Це – іншомовна професійна комунікативна компетенція, в тому числі й у письмі, соціокультурна професійна компетенція, навчальна професійна компетенція, зокрема інформаційно-комунікаційна професійна компетенція як її складник, та рефлексивна професійна компетенція.

У такий спосіб, у межах нашого дослідження в рамках діяльнісного складника особистісно-діяльнісного підходу ми виокремлюємо такі різновиди іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції як іншомовна професійна комунікативна компетенція, зокрема в письмі, соціокультурна професійна компетенція, навчальна професійна компетенція, зокрема такий її складник як інформаційно-комунікаційна професійна компетенція, та рефлексивна професійна компетенція.

Зважаючи на те, що згадані вище різновиди іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції формуються в процесі *професійно орієнтованого* учіння студента, яке є провідним видом діяльності у студентському віці, вважаємо за доцільне зупинитися на цьому виді діяльності студентів. На відміну від учіння школярів, набуті студентами в учінні знання та сформовані навички й уміння виступають уже не як *предмет* навчальної діяльності, а як *засіб* професійної діяльності [48, с. 185]. Як соціальна група, яка цілеспрямовано й систематично оволодіває знаннями й професійними вміннями, студентство характеризується професійною спрямованістю, сформованістю стійкого ставлення до майбутньої професії, як сучасного наслідку правильного професійного вибору, адекватності й повноти уявлень студента про обрану професію [48, с. 183]. (Уявлення студента про професію містять знання тих вимог, які висуває професія, та умов професійної діяльності [48, с. 183]). Водночас результати опитування показують, що в технічних вишах у половини студентів немає мотиву інтересу до професії при виборі вишу [48, с. 185]. При цьому рівень (адекватний – неадекватний) уявлень студента про професію безпосередньо співвідноситься з рівнем його ставлення до учіння: чим менше студент знає про професію, тим менш позитивним є його ставлення до учіння [48, с. 183].

Отже, саме в процесі *професійно орієнтованого* учіння студента-логіста формуються такі різновиди його іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції як іншомовна професійна комунікативна компетенція, зокрема в письмі, соціокультурна професійна компетенція та рефлексивна професійна компетенція.

Серед технологій, які активізують професійно орієнтоване учіння студентів, зокрема й з іноземної мови, науковці [70, с. 31; 137] виокремлюють ігрові технології, які уможливають не лише моделювання комунікативних актів (від елементарних до складних), а й формування у студентів необхідних професійних якостей. Розрізняють рольові та ділові ігри. Рольова гра дозволяє студентам розвивати й практикувати загальні комунікативні та професійні навички. Ділова гра, як різновид рольової гри, трактується як імітація ситуації професійного спілкування, яке реалізується засобами іноземної мови [70, с. 31].

Зважаючи на вище викладене, представимо у вигляді схеми виокремлені нами в результаті аналізу джерел та моделювання об'єкти особистісного й діяльнісного розвитку студента – майбутнього логіста в курсі навчальної дисципліни «Іноземна мова» (див. рис. 1.1).

Особистісно-діяльнісний розвиток студента – майбутнього логіста	
Особистісний розвиток	Діяльнісний розвиток
Мета – формування	
<ul style="list-style-type: none"> • професійної свідомості; • системного мислення; • здатності швидко й незалежно приймати рішення; • комунікабельності. 	<ul style="list-style-type: none"> • іншомовної професійної комунікативної компетенції, зокрема в письмі; • соціокультурної професійної компетенції; • навчальної професійної компетенції, зокрема інформаційно-комунікаційної професійної компетенції; • рефлексивної професійної компетенції.

Рис. 1.1. Об'єкти особистісного та діяльнісного розвитку студента – майбутнього логіста в курсі навчальної дисципліни «Іноземна мова»

Так, у межах особистісного розвитку пріоритетним є формування у кожного студента – майбутнього фахівця з логістики професійної свідомості, системного мислення, здатності швидко й незалежно приймати рішення та комунікабельності; в межах діяльнісного розвитку – формування іншомовної професійної комунікативної компетенції, зокрема в письмі; соціокультурної професійної компетенції; навчальної професійної компетенції, зокрема інформаційно-комунікаційної професійної компетенції; рефлексивної професійної компетенції. Реалізація цих завдань буде досліджена в розділі 2. При цьому кожний із названих об'єктів особистісного й діяльнісного розвитку майбутнього логіста може виступати предметом самостійного наукового дослідження, зокрема, щодо різних видів іншомовної мовленнєвої діяльності. Водночас, не применшуючи значущості особистісного розвитку майбутнього фахівця з логістики, з огляду на те, що особистість формується в діяльності, акцентуємо передусім діяльнісний розвиток студента – майбутнього логіста, що дозволяє нам окреслити формування іншомовної професійної комунікативної компетенції в письмі як провідної *практичної мети* на заняттях з іноземної мови.

Скорелюємо визначені нами складники іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції з іншими цілями навчання студентів-логістів іноземної мови. Так, *освітня мета* передбачає формування у студентів соціокультурної професійної та навчальної професійної компетенцій, зокрема такого складника останньої як інформаційно-комунікаційна професійна компетенція; *розвивальна мета* – формування рефлексивної професійної компетенції; *виховна мета* – формування усталеної мотивації до розвитку професійної іншомовної компетенції. (В підрозділі 2.2 всі цілі конкретизовано в етапах навчання студентів-логістів заповнювати фахові документи, а також у відповідному комплексі вправ).

При всій різноманітності думок про професійно орієнтовне учіння студентів, більшістю дослідників акцентовано неможливість його успішного здійснення без наукового опису праці фахівця, без вияву основних складників його професійної діяльності. На нашу думку, це стосується студента будь-якого фаху, в нашому випадку студента – майбутнього логіста. Відповідно необхідною умовою вирішення цієї проблеми є виділення основних складників у структурі професійної діяльності логіста.

Проведений нами аналіз професійної діяльності логістів дозволив виділити її основні структурно-функціональні елементи: професійні декларативні й процедурні знання та практичні *навички* й *уміння*. (Ми використали такі методи наукового дослідження як аналіз фахових джерел з логістики [9; 10; 55; 67; 74; 76; 112; 118; 125; 136; 171; 182; 194] та бесіди з працівниками логістичних компаній, які здійснюють міжнародні вантажоперевезення). Зазначимо, що когнітивна психологія поділяє знання на декларативні (знання *що?*) і процедурні (знання *як?*). Декларативне знання визначається як *експліцитне знання різноманітних фактів*, яке ми можемо повідомити та яке ми усвідомлюємо, а *процедурне* – як знання про те, *як виконувати дію*, воно часто імпліцитне [3, с. 235].

Першим елементом у структурі діяльності фахівця з логістики є ***професійні знання***, до складу яких входять *декларативні* й *процедурні* знання. З метою конкретизації декларативних і процедурних знань та практичних навичок і вмінь логіста з міжнародних транспортних вантажоперевезень ми звернулися до аналізу фахових джерел з логістики [9; 10; 55; 67; 74; 76; 112; 118; 125; 136; 171; 182; 194 та ін.].

Зарубіжні дослідники, зокрема Дж.С.Джонсон та ін. [136, с. 34], фахівців у сфері логістики називають менеджерами-логістами: менеджер з управління запасами товарів, менеджер складських операцій, адміністративний менеджер, адміністративний аналітик, менеджер з перевезень, менеджер з обслуговування клієнтів, консультант. На думку Дж.С.Джонсона та ін. [136, с. 33], менеджер-логіст є досить складною і відповідальною посадою, оскільки такий фахівець має бути одночасно професіоналом в логістиці та керівником з широким кругозором. Як фахівець, менеджер-логіст повинен *знати* тарифи перевезень, розташування складів, повинен *вміти* оцінювати потреби в запасах певних товарів, орієнтуватися в питаннях виробництва, придбання і транспортування. Як керівник, менеджер-логіст повинен забезпечити координацію всіх логістичних функцій, встановлювати і підтримувати зв'язок логістики з іншими функціями компаній, а також з діяльністю постачальників і клієнтів.

Згідно з Класифікатором професій (ДК 003-95), який є складовою частиною державної системи класифікації і кодування техніко-економічної і соціальної інформації, професійною назвою працівника, який виконує роботи з перевезення вантажів, є «Експедитор з перевезення вантажів» (код за Класифікатором професій – 3422, код за Загальносоюзним класифікатором професій, посад і тарифних розрядів – 25389). У Довіднику характеристик професій визначено, що експедитор повинен володіти певними знаннями, властивими лише такому виду професій [125, с. 20-21, 24], зокрема декларативними і процедурними *знаннями* про

- організацію навантажувально-розвантажувальних робіт (процедурне знання),
- порядок приймання і здавання вантажів (процедурне знання),
- адреси основних постачальників та їхніх складів (декларативне знання),
- умови перевезення та зберігання вантажів під час транспортування (процедурне знання),
- нормативи простою рухомого складу і контейнерів під навантажувально-розвантажувальними операціями (декларативне знання),

- навантажувально-розвантажувальні операції (процедурне знання),
- маршрути перевезення вантажів (декларативне знання),
- *існуючі форми документів на приймання і відправлення вантажів* (декларативне знання) та *правила їх оформлення* (процедурне знання) (виділено нами – М.М.).

Все викладене вище відноситься до характеристики експедитора з перевезення вантажів. Однак у логістичних компаніях, які надають, зокрема, послуги транспортно-експедиційної діяльності, існує сувора ієрархічна підпорядкованість працівників, виходячи з обійманої посади. Ключовою фігурою серед експедиторів є завідувач експедиції (код за Класифікатором професій – 1222.2; код за Загальносоюзним класифікатором професій, посад і тарифних розрядів – 221133).

Серед необхідних знань, якими має володіти завідувач експедиції, визначено *знання* [125, с. 27, 30-31]

- постанов, розпоряджень, наказів, інших керівних і нормативних документів щодо організації діловодства (декларативне знання),
- структури компанії (декларативне знання),
- прийомів і методів обробки кореспонденції (процедурне знання),
- організацію навантажувально-розвантажувальних робіт (процедурне знання),
- порядку приймання і здавання вантажів (процедурне знання),
- адрес основних постачальників та їхніх складів (декларативне знання),
- порядку складанні вимог на транспорт (процедурне знання),
- *існуючих форм документів на приймання і відправлення вантажів* (декларативне знання) та *правил їх оформлення* (процедурне знання) (виділено нами – М.М.).
- особливостей транспортування, складування і зберігання експедованих товарів (процедурне знання),
- порядку реєстрації відправників та одержувачів (процедурне знання),

- порядку укладання звітності (процедурне знання),
- організації контролю за доставкою (процедурне знання),
- засобів механізації праці, спеціального устаткування й інвентаря (декларативне знання),
- основ організації праці й управління, трудового законодавства (декларативне знання),
- правил внутрішнього трудового розпорядку (декларативне знання).

Як бачимо з наведених вище переліків знань фахівців з логістики, серед їхніх фахових знань в обох переліках домінують саме процедурні знання (знання *як?*) (55,55% та 56,25%), які ми розглядаємо як «умовний щабель» між декларативними знаннями (знаннями *що?*) та практичними навичками і вміннями професійної діяльності. Також в обох переліках визначено декларативні знання про існуючі форми документів на приймання і відправлення вантажів та процедурні знання про правила їх оформлення. Саме ці знання і є першим складником фахової іншомовної комунікативної компетенції в писемному спілкуванні студентів – майбутніх логістів, зокрема в такій сфері транспортної логістики як міжнародні вантажоперевезення.

Другим складником у структурі професійної діяльності фахівця з логістики є практичні *навички* й *уміння*, які ми визначимо в контексті його основних функцій [136, с. 27], виходячи з типових професійних завдань, які вирішують логісти, зокрема при транспортно-експедиційній діяльності [125, с. 20, 22-23]. Основні практичні навички й уміння експедитора охоплюють:

- прийом вантажів зі складів відповідно до *супровідних документів* (виділено нами – М.М.),
- перевірка цілісності упаковки (тари),
- контроль наявності пристроїв і санітарного стану відповідних видів транспорту, правильності навантажувально-розвантажувальних робіт, розміщення й укладання вантажів,

- супровід вантажів до місця їх призначення, забезпечення необхідного режиму зберігання вантажів під час транспортування,
- здавання доставлених вантажів, *оформлення приймально-здавальної документації* (виділено нами – М.М.),
- у разі потреби *складання актів про нестачу, псування вантажів та інших документів* (виділено нами – М.М.).

Основні практичні навички й уміння завідувача експедиції охоплюють:

- здійснення керівництва роботою компанії щодо надання транспортно-експедиційних послуг;
- організація своєчасної доставляння, *прийняття, обробка* і відправлення за призначенням вантажів, *документів, кореспонденції* (виділено нами – М.М.) тощо, які надходять;
- забезпечення зберігання вантажів, документів, кореспонденції тощо, які проходять через експедицію,
- *укладання інструкцій щодо супроводу вантажів і документів* (виділено нами – М.М.),
- участь у перевірках цілісності упаковки (тари) та *наявності вкладень згідно із супровідними документами*, в необхідних випадках – *в укладанні актів про нестачу, псування вантажів, документів, кореспонденції* (виділено нами – М.М.) тощо,
- забезпечення працівників експедиції засобами механізації парці, інвентарем, обладнанням, спостереження за технічно правильною їх експлуатацією і санітарним станом,
- здійснення контролю за наявністю необхідних видів транспорту, організацією правильного транспортування, проведенням навантажувально-розвантажувальних робіт, розміщенням й укладанням вантажів, документів, кореспонденції тощо, правильністю *оформлення приймально-здавальної документації* (виділено нами – М.М.),

- організація роботи з ведення обліку, складання звітності, *підготовки довідок про дотримання термінів поставки* (виділено нами – М.М.),
- забезпечення необхідного режиму зберігання вантажів, документів, кореспонденції тощо під час транспортування [125, с. 26-29].

Як бачимо з наведених вище переліків професійних навичок і вмінь фахівців з логістики, 50% (55,6% у другому переліку) припадає на його навички й уміння укладати фахову ділову документацію – інструкції, акти, довідки тощо. Це підтверджується й проведеним дослідженням [186, с. 155-173] витрат робочого часу менеджерів з перевезень на виконувани ними функції: на оформлення документації витрачається 7% часу (1У місце після переговорів з послуг і тарифів – 20%, аналізу тарифів та їх визначення – 17%, вибору перевізників – 13%). Саме ці професійні навички й уміння є другим складником фахової іншомовної комунікативної компетенції в писемному спілкуванні майбутніх логістів, зокрема в такій сфері транспортної логістики як міжнародні вантажоперевезення.

Таким чином, професійні декларативні знання про існуючі форми документів на приймання і відправлення вантажів та процедурні знання про правила їх оформлення, а також навички й уміння укладати фахову ділову документацію складають у межах нашого дослідження когнітивне підґрунтя професійної діяльності логістів – менеджерів міжнародних вантажоперевезень, проте не вичерпують її. Не менш значущими, нагадаємо, є інші професійні знання та навички й уміння, а також такі особистісні якості логіста як професійна свідомість, системне мислення, здатність швидко й незалежно приймати рішення, комунікабельність. Дж.С.Джонсон та ін. [136, с. 259] говорять навіть про такий різновид мислення як логістичне. При цьому сукупність цих професійних знань, навичок і вмінь фахівців-логістів з укладання логістичної документації складають іншомовну професійну міжкультурну комунікативну компетенцію студентів – майбутніх логістів, зокрема в письмі.

Визначивши в такий спосіб кінцеву мету професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів-логістів, зокрема в письмі, звернемося до відбору змісту професійно орієнтованого навчання студентів-логістів фахового писемного спілкування, що буде досліджено в підрозділі 1.3.

1.3. Зміст професійно орієнтованого навчання студентів-логістів написання фахової документації іноземною мовою

Попри різні структури та складники змісту навчання іноземних мов, запропоновані в сучасній методиці викладання іноземних мов, першим його складником визначено сфери спілкування, теми і ситуації [83, с. 48; 84, с. 22; 138, с. 5; 139, с. 43] чи сфери комунікативної діяльності, теми, ситуації і програми їх розгортання, комунікативні та соціальні ролі (Н.Д.Гальскова) [84, с. 23]. Визначення цих складників змісту професійно орієнтованого навчання студентів-логістів фахового писемного спілкування, зокрема написання фахової логістичної документації, й складатиме зміст цього підрозділу. Так, сфери, тематика й ситуації спілкування [139, с. 43] чи сфери спілкування, типові ситуації, завдання спілкування, ролі та комунікативні наміри [43, с. 10-11] віднесено до комунікативного аспекту чи мінімуму змісту навчання англійської мови для ділового спілкування чи підмови економіки німецької мови.

Серед низки основних сфер інтелектуального й побутового спілкування людини: соціально-побутової, громадсько-політичної, соціально-культурної, професійно-трудової [83, с. 48], сімейної, сфери суспільної діяльності, адміністративно-правової, сфери гри та розваг, релігійної [50, с. 157] тощо для нашого дослідження актуальною є передусім *професійно-трудова* чи *виробнича* сфера.

Зважаючи на те, що сфера професійної діяльності є найвагомішою та найчастотнішою «макросферою» спілкування фахівців у різних галузях науки, техніки, бізнесу, фінансів тощо, й оволодіння іноземною мовою студентами немовних вишів зумовлюється конкретною професійною діяльністю, виступає її складником та має обслуговувати цю діяльність, у нашому дослідженні ми обмежимося професійною сферою спілкування студентів – майбутніх логістів.

Професійна сфера охоплює все, що стосується дій і відносин людей при виконання своїх професійних обов'язків [185, с. 15]. У професійно-трудої сфері мовленнєвий мотив комуніканта залежить від характеру його основного заняття – виробничої діяльності. Мовлення виступає в ролі засобу вирішення проблем і завдань, які впливають із трудових відносин. Так, спілкування фахівців-логістів у професійно-трудої (виробничій) сфері, зокрема в таких функціональних галузях логістики як закупівельна, виробнича, маркетингова, транспортна, складська, інформаційна, посередницька, розподільча, заготівельна тощо, здійснюється завдяки виникненню в них потреби в реалізації певного комунікативного наміру, досягнення чи недосягнення якого визначатиме результат їхнього мовленнєвого спілкування.

У ході професійного спілкування фахівці-логісти виступають носіями конкретних соціальних стосунків, які виникають у професійно-трудовай (виробничій) сфері діяльності та реалізуються в конкретних комунікативно-мовленнєвих ситуаціях. Сфера діяльності з надання транспортно-експедиційних послуг включає (крім внутрішніх перевезень по території України) такі види перевезень, як експорт з України, імпорт в Україну, транзит по території України чи по територіях інших держав [125, с. 15]. У межах професійно-трудовай (виробничої) сфери діяльності уможлиблюється реалізація фахівцями, зокрема логістами, різних цілей іншомовного спілкування в конкретних обставинах професійної діяльності. Ю.Рудяк та О.Піроженко [125, с. 15-16], посилаючись на ст. 8 Закону № 1955, серед низки послуг транспортно-експедиторської діяльності виокремлюють «оформлення товарно-транспортної документації та її розсилання за приналежністю». В свою чергу, товарно-транспортні документи укладаються державною мовою, якщо вантажі перевозяться в Україні, чи **на мові міжнародного спілкування** (виділено авторами – Ю.Рудяк, О.Піроженко) в залежності від обраного виду транспорту [125, с. 54].

Перш ніж конкретизувати сфери, ситуації та теми іншомовного спілкування фахівців-логістів, наведемо визначення цих складників змісту навчання іноземної мови [83, с. 47; 84, с. 25]. *Сфера спілкування* визначається як сукупність однорідних комунікативних ситуацій, що характеризуються однотипністю мовленнєвих спонукань комунікантів до мовлення, їхніх міжособистісних стосунків та обставин спілкування. *Комунікативно-мовленнєва ситуація* трактується як динамічна система взаємодіючих конкретних факторів об'єктивного і суб'єктивного планів, які залучають людину до мовленнєвого спілкування та визначають її поведінку в межах одного акту спілкування. *Темою* називається відрізок дійсності, який відображається в нашій свідомості.

На основі аналізу низки фахових джерел з логістики [9; 10; 55; 67; 74; 76; 112; 118; 125; 136; 171; 181; 182; 194 та ін.], а також бесід з викладачами логістики і студентами-логістами НТУ та консультацій з працівниками логістичних компаній, що надають, зокрема, транспортно-експедиційні послуги з міжнародних вантажоперевезень, окреслимо *сфери* іншомовного спілкування логістів, зокрема, при здійсненні міжнародних вантажоперевезень. Це укладання договору про перевезення вантажу з транспортно-експедиційними компаніями; оформлення необхідних перевізних документів; розрахунки за перевезення вантажу; організація навантажувально-розвантажувальних робіт; зберігання вантажу; інформаційне забезпечення учасників транспортного процесу; страхування вантажу; проходження митних формальностей.

Отже, спільний предмет професійної діяльності фахівців-логістів – міжнародні транспортні вантажоперевезення – зумовлює спільні сфери їхнього професійно-трудового іншомовного спілкування. При цьому кожній виробничій сфері іншомовного спілкування логістів притаманна низка однорідних комунікативних ситуацій (чи ситуацій спілкування [32, с. 19]). У свою чергу, кожна комунікативно-мовленнева ситуація включає чотири чинники: 1) обставини дійсності, в яких відбувається комунікація, 2) стосунки між комунікантами, 3) їхні мовленнєві наміри та 4) власне реалізацію акту спілкування [83, с. 47; 84, с. 25].

Відповідно, формування у студентів – майбутніх логістів іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції уможлиблюється за умови моделювання в навчальному процесі з іноземної мови узагальнених ситуацій реального професійного спілкування, які виникають у професійно-трудовай (виробничій) сфері діяльності логістів і стосуються різних тем. Тобто предметно-змістовий план іншомовного усного й письмового фахового мовлення студентів як майбутніх логістів та вибір ними мовних засобів зумовлюються сферами професійно-трудового іншомовного спілкування фахівців-логістів, комунікативно-мовленнєвими ситуаціями та темами, які, нагадаємо, сучасна методика викладання іноземних мов визначає одним із складників змісту навчання [83, с. 48; 84, с. 22].

Услід за Н.В.Зінуковою [50, с. 157] та О.С.Малюгою [80, с. 180], ми поділяємо думку М.В.Озерової [110; 111] про те, що сфери іншомовного спілкування виступають позамовним (екстралінгвістичним) фоном, який визначає характер діяльності комунікантів, маючи вплив на їхню мовленнєву поведінку та на вибір мовних засобів. Сфери іншомовного спілкування конкретизуються в так званих мікросферах [152] чи узагальнених ситуаціях [132] іншомовного спілкування, які представлені у вигляді сукупності мовленнєвих і немовленнєвих умов, необхідних і достатніх для відтворення мовленнєвої дії. Саме ці умови й зумовлюють реалізацію іншомовної мовленнєвої діяльності, спонукають комунікантів до неї, детермінують її предметний зміст і мовне оформлення [111, с. 30].

Отже, кожна сфера професійно-трудового іншомовного спілкування фахівців-логістів реалізується в узагальнених комунікативно-мовленнєвих ситуаціях, зумовлених обставинами, за яких відбувається мовленнєві контакти. В свою чергу, ці комунікативно-мовленнєві ситуації, вказуючи на конкретні стереотипні умови взаємодії логістів як партнерів по спілкуванню, зокрема місце, час, стосунки тощо, зумовлюють обставини, за яких здійснюється мовленнєва взаємодія, а також реалізуються потенційні соціальні ролі мовленнєвих партнерів.

Комунікативно-мовленнєві ситуації можна умовно згрупувати в межах кожної сфери, залежно від того, який вид спілкування вони обслуговують: предметно чи соціально орієнтоване, або міжособистісне спілкування [26, с. 46]. Володіння фахівцем іноземною мовою дозволяє реалізувати йому такі аспекти професійної діяльності як наукова й інформаційна діяльність (соціально орієнтоване спілкування), своєчасне ознайомлення з новими технологіями, відкриттями й тенденціями розвитку науки і техніки (предметно орієнтоване спілкування), встановлення контактів із зарубіжними компаніями (міжособистісне спілкування) [34, с. 157].

На думку О.М.Устименко [149, с. 126], моделювання реального процесу професійно-трудоного іншомовного спілкування в навчальних умовах передбачає певне обмеження великого розмаїття оригінальних ситуацій, а також відбір найтиповіших з них для навчання. Вагомою є не одна і навіть не сукупність комунікативно-мовленнєвих ситуацій, а типова комунікативно-мовленнєва ситуація [131, с. 52-53], під якою ми, услід за В.Л.Скалкіним, розуміємо «методичну модель мовного контакту, в якому реалізуються вербальні дії комунікантів у типових соціально-комунікативних ролях» [133, с. 45]. Типова комунікативно-мовленнєва ситуація уможлиблює планомірний відбір найвірогідніших актів комунікації в необхідній сфері спілкування [131, с. 53; 114, с. 102], визначення автентичних комунікативних потреб і соціально-комунікативних ролей учасників іншомовного професійно-трудоного спілкування, врахування й застосування яких у процесі навчання є обов'язковим. Відповідно укладання реєстру типових комунікативно-мовленнєвих ситуацій, комунікативних інтенцій комунікантів (у нашому випадку логістів) та їхніх соціально-комунікативних ролей є першочерговим методичним завданням при розробці підґрунтя навчання будь-якого виду іншомовної мовленнєвої діяльності [131, с.43].

Типова комунікативно-мовленнєва ситуація, в якій відбувається професійно-трудове іншомовне спілкування, зумовлена низкою позамовних факторів, які детермінують характер висловлювань комунікантів та є значущими для повноцінного фахового спілкування. Дослідники по-різному називають ці позамовні фактори: «ознаки ситуації», «фактори» / «компоненти ситуації спілкування», «детермінанти мовленнєвої поведінки». Слідом за Н.В.Зінуковою [50, с. 159], ми будемо користуватися терміном М.Л.Вайсбурд [26, с. 16] «складники» комунікативно-мовленнєвої ситуації.

Компонентами, які водночас зумовлюють і складають комунікативну ситуацію іншомовного мовленнєвого спілкування, є 1) мотивація (чи мета), яка включає мовленнєву потребу, інтенцію, мотив і стимул; 2) тема спілкування (чи предмет) як зміст мовлення в різних сферах діяльності, зокрема в професійно-трудовій (виробничій); 3) характеристики суб'єктів мовленнєвого акту: пресупозиція як концептуальна система й тезаурус індивіда; знання ситуації та її складників; настанова, пов'язана з професійною приналежністю, зацікавленістю в предметі спілкування; міжособистісні стосунки; міжособистісні та соціальні ролі; 4) обставини, за яких відбувається комунікація: функціональне місце, час, пора року, стан атмосфери, характер і тип природного середовища, що оточує комунікантів, їхнє ставлення до місця комунікації, участь у спілкуванні третіх осіб, макроситуація; тип контакту [50, с. 159].

Звернемося до відбору типових комунікативно-мовленнєвих ситуацій професійно-трудового іншомовного спілкування логістів при здійсненні міжнародних вантажоперевезень для чого використаємо такі методи наукового дослідження, як аналіз фахової літератури з логістики, вивчення документів з міжнародних транспортних вантажоперевезень, консультацій з викладачами логістики, інтерв'ювання й анкетування фахівців – працівників логістичних компаній. У результаті такого наукового дослідження ми уклали реєстр типових комунікативно-мовленнєвих *ситуацій* професійно-трудового іншомовного спілкування логістів при здійсненні міжнародних вантажоперевезень, зокрема при відправленні вантажів за кордон [136, с. 424-245]: повідомлення про отримання акредитиву; бронювання місця у перевізника; підготовка експортної декларації; підготовка авіавантажної накладної й коносаменту; отримання консульських документів; страхування перевезень; підготовка і пересилка вантажних документів і повідомлень про відправку вантажів; консультування з експортних справ.

Отже, сформованість умінь професійно-трудового іншомовного спілкування в певних стандартних комунікативно-мовленнєвих ситуаціях при здійсненні міжнародних вантажоперевезень є необхідною умовою для ефективного навчання студентів-логістів написання фахової ділової документації іноземною мовою. Тому ми уточнили реєстр типових комунікативно-мовленнєвих *ситуацій* письмового професійно-ділового іншомовного спілкування логістів, зокрема щодо міжнародних вантажоперевезень. Результати цього етапу дослідження ми узагальнили та представили у схемі (рис. 1.2), модифікувавши запозичені у Дж.Джонсона та ін. [136, с. 122, 124] схеми основних дій при обробленні замовлень, зокрема транспортних, відповідно до завдань нашого дослідження.

<p>Етапи роботи з документацією</p> <p>Елементи логістичної системи</p>	<p>Етап отримання документації</p>	<p>Етап підготовки документації</p>	<p>Етап відправлення документації</p>
<p>Перевезення</p>		<p>Укладання контракту купівлі-продажу. Укладання договору з транспортно-експедиційною компанією. Підготовка перевізних документів.¹</p>	<p>Відправлення літаком документів, які запізнюються, необхідних для розмитнення, щоб вони могли зустріти вантаж.</p>
<p>Складування</p>		<p>Укладання списку відібраних для замовлення товарів.</p>	

¹ Детальніше перелік перевізних документів див. підрозділ 2.1.

Отримання замовлення	Отримання замовлення.	Підтвердження замовлення.	Надання експедитором документів і вантажу перевізнику. Відсилення попереднього повідомлення про відправлення вантажу через електронний обмін даними.
Фінансування	Отримання акредитиву. Перевірка умов акредитиву на можливість виконання їх	Підготовка попередніх фінансових документів. Підготовка рахунку-фактури.	Повернення акредитиву для коректування, якщо його умови неможливо виконати. Відправлення рахунку-фактури по пошті.

Рис. 1.2. Реєстр типових комунікативно-мовленнєвих ситуацій письмового професійно-ділового іншомовного спілкування логістів

Розглянемо детальніше кожний із складників типової комунікативно-мовленнєвої ситуації. Комунікативна методика навчання професійно-трудового іншомовного спілкування враховує реальні потреби, інтенції, мотиви й стимули комунікантів, які зумовлюють мовленнєве спілкування та забезпечують «дебют» будь-якого комунікативного акту [131, с 51]. Для того, щоб окреслені вище складники комунікативно-мовленнєвої ситуації стали поштовхом для виникнення мовленнєвої діяльності із заданими характеристиками, їх треба привести до дії певним механізмом [26, с. 21]. Тобто для початку мовлення потрібен стимул, спонукальний чинник, потреба висловитись з приводу чогось.

Мовленнєве спілкування починається з того, що під впливом конкретної ситуації в людини виникає потреба, пов'язана з тією сферою діяльності, яку «обслуговує» спілкування. В нашому дослідженні це, нагадаємо, професійно-трудова (виробнича) сфера діяльності логістів. Мотив діяльності формується крізь усвідомлення людиною потреби в цій діяльності.

Вияв мотиву передбачає знаходження предмета діяльності, який, набуваючи спонукальної і спрямувальної функції, стає мотивом. Так, на думку Н.В.Зінукової [50, с. 161], провідні мотиви професійного мовленнєвого спілкування економістів є пізнавальними, комунікативними й ціннісно-орієнтаційними, які реалізуються в мовленні за допомогою комунікативних намірів з метою встановлення контакту, одержання та передачі інформації. Реалізація комунікативних намірів студентів – майбутніх фахівців у різних галузях є основним критерієм успішного здійснення мовленнєвого акту. Тому процес формування у студентів іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції повинен включати засоби реалізації конкретних комунікативних намірів, відбір яких необхідно почати з виявлення комунікативних намірів, які регулярно з'являються у фахівців у типових комунікативно-мовленнєвих ситуаціях професійно-трудової (виробничої) сфери спілкування. Виділення комунікативних намірів надасть викладачеві змогу вмотивувати й конкретизувати іншомовне спілкування студентів у навчальному процесі: визначити цільові комунікативні вміння, побудувати цікаву проблемну навчальну комунікативну ситуацію, сформулювати потрібне комунікативне завдання, оскільки мовленнєве спілкування людини в комунікативній ситуації виникає не механічно, а має цілеспрямований характер. Для формування іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції комунікативні наміри формулюються відповідно до провідних функцій професійного спілкування.

На думку О.М.Устименко [149, с. 130], стрижнем у виділенні комунікативних намірів для формування іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції має бути мовний для («безпосереднього» контакту) і позамовний для («опосередкованого» контакту) комунікативний ефект [113, с. 91]. Комунікативний намір та комунікативний ефект складають поняття «функція спілкування», при цьому саме останній є провідним у створенні спонукання, стимулу до вмотивованого висловлювання [113, с. 90-93; 177, с. 67]. Отже, з метою визначення комунікативних намірів фахівців-логістів ми, слідуючи рекомендаціям науковців [149, с. 130; 50, с. 161], звернемося передусім до функцій комунікативного спілкування.

Н.В.Зінуківа [50, с. 161-162] до основних функцій професійного мовленнєвого спілкування майбутніх економістів відносить інформаційно-комунікативну, регуляційно-комунікативну й афективно-комунікаційну функції. *Інформаційно-комунікативна* функція передбачає реалізацію комунікативних намірів з метою одержання та передачі професійно значущої інформації. *Регуляційно-комунікативна* функція інтерпретується як засіб керування поведінкою в процесі спільної професійної діяльності. *Афективно-комунікативна* функція реалізує ставлення учасників спілкування до предмету мовлення та один до одного. О.П.Биконя [19, с. 17-18], услід за Б.Ф.Ломовим [77, с. 266], відносить ці функції до функцій ділового спілкування. Ділове спілкування, з психологічної точки зору, є взаємодією людей, в якій його учасники виконують певні соціальні ролі, внаслідок чого в ньому розрізняють цілі спілкування, мотиви, а також способи, завдяки яким здійснюються ділові контакти [20, с. 20].

О.П.Биконя [19, с. 18] виокремлює комунікативну функцію і першою функцією мовленнєвого спілкування майбутніх економістів визначає інформаційну функцію, яка регулює обмін поглядами без прийняття рішень, що є не вигідними або передчасними. Зазначивши, що деякі науковці вважають спілкування обміном інформацією (комунікативний аспект спілкування), О.П.Биконя наголошує, що комунікацію слід відрізнити від спілкування. Спілкування є взаємним обміном повідомленнями, внутрішнім психічним змістом, тобто завжди двостороннім процесом. Спілкування можливе лише між живими істотами. Комунікація поряд з цим можлива й між людиною та машиною. Комунікація, насамперед, пов'язана з опосередкованим спілкуванням, з передачею інформації за допомогою технічних засобів (телефону, телетайпу, комп'ютерної мережі, мережі інтернет), а також через телебачення, радіо, пресу.

Взаємне інформування передбачає налагоджування спільної мовленнєвої діяльності, звідки впливає комунікативна функція, яка пов'язана з налагоджуванням нових зв'язків і стосунків. Ця функція включає три рівня сприймання інформації: на першому рівні здійснюється вирівнювання відмінностей у первинній інформованості, які мають партнери, вступаючи в контакт; на другому рівні – передача та сприйняття значень; третій рівень пов'язаний з прагненням партнерів зрозуміти погляди й установки один одного.

Кожна з функцій професійного мовленнєвого спілкування здійснюється в процесі реалізації певних комунікативних намірів. За О.М.Устименко [149, с. 130], комунікативні наміри поділяються на загальні (основні) або типові класи. Зазвичай виділяють комунікативні наміри інформування, регулювання, оцінки, встановлення контакту, спонукання, висловлювання думки, виходу з контакту, вираження емоцій тощо, відбір яких зумовлений метою реалізації головних функцій спілкування: повідомлення, пояснення, схвалення, засудження, запевнення [113, с. 90].

Грунтуючись на класифікації комунікативних намірів за кореляцією «комунікативний намір – комунікативний ефект» [177, с. 67-70], О.М.Устименко [149, с. 130] виділяє два типи загальних комунікативних намірів: інформування та активізації (чи дії). До складу комунікативних намірів *інформування* входять констативні, декларативні й експресивні комунікативні наміри. Комунікативні наміри *активізації* (дії) містять директивні, аргументативні й імпресивні комунікативні наміри.

Проаналізувавши комунікативні наміри текстів зовнішньоторговельних документів, як текстів комерційного жанру офіційно-ділового стилю, О.М.Устименко дійшла висновку, що *експресивні* комунікативні наміри, тобто вираження емоцій, почуттів, симпатій тощо, їм не властиві. *Констативні* комунікативні наміри, тобто повідомлення інформації про предмети, явища реальності, не досить точно відповідають функціям зовнішньоторговельних документів, оскільки таке інформування про певні факти, а також про взаємовідносини суб'єктів, об'єктів, предметів і явищ фахової дійсності має скоріше характер декларування відносин, ніж просто констатації. А.Тросборг [193, с. 54] називає таке інформування конститутивним. О.М.Устименко [149, с. 131] відносить такі комунікативні наміри до *декларативних*, які, зокрема, включають повідомлення про адресанта в оферті, оголошення про волевиявлення сторін укласти договір спільної діяльності в агентській угоді, підтвердження факту здійснення певних дій в акредитиві, страховому полісі, страховому сертифікаті, коносаменті, авіавантажній накладній.

Директивні комунікативні наміри О.М.Устименко [149, с. 131] називає директивно-спонукальними, оскільки мета перших полягає у впливі на адресата й спонуканні його до (не)мовленнєвої дії [177, с. 68; 193, с. 59], наприклад, конкретизувати майбутні вчинки сторін в агентській угоді. *Аргументативні* й *імпресивні* комунікативні наміри науковець [149, с. 131] об'єднала в аргументативно-імпресивні, зважаючи на те, що в текстах зовнішньоторговельних документів такі наміри спрямовані не лише на виклик вчинку з боку бізнес-партнера, але і його зацікавленості, мотивації цього вчинку. Крім того, О.М.Устименко доповнила загальну класифікацію комунікативних намірів *регламентуючими* і *контактно-встановлювальними* комунікативними намірами, враховуючи те, що за соціально-комунікативним критерієм серед інших функціональних типів висловлювань виділено регулятивні висловлювання, а також те, що головною комунікативною метою текстів зовнішньоторговельних документів визначено регламентування майбутньої спільної діяльності учасників спілкування через певний документ [149, с. 131]. Прикладами регламентуючих комунікативних намірів є конкретизація й уточнення обов'язків і прав сторін, умов, порядку та термінів здійснення майбутніх вчинків учасників спілкування [193, с. 64,73] у контракті, страховому полісі, гарантійному листі; запит і повідомлення про необхідні характеристики, умови в листі-запиті, замовленні, оферті, листі про наміри. Хоча вважається, що всі комунікативні наміри вказаного типу мають спільну головну функцію – контактну [177, с. 67-70], О.М.Устименко [149, с. 132] наголошує, що лише текстам оферти, замовлення, підтвердження замовлення, запиту, листа про наміри [150, с. 4] властиві контактнo-встановлювальні комунікативні наміри: звернення і привітання з адресатом, вираження сподівань на продовження контакту, прощання тощо.

Визначені загальні комунікативні (декларативні, регламентуючі, директивно-спонукальні, контактано-встановлювальні та аргументативно-імпресивні) наміри для навчання розуміння й створення зовнішньоторговельної документації О.М.Устименко [149, с. 132] конкретизувала у вигляді комунікативних завдань дійових осіб тексту для таких типів зовнішньоторговельних документів як митна декларація, агентська угода, оферта [149, с. 132-133]. Н.В.Зінукова [50, с. 160-161] визначила комунікативні наміри писемного професійного англомовного спілкування фахівців-економістів у таких різновидах інформаційно-довідкової документації як звіт, службова записка, пам'ятка.

На основі викладеного вище, слідом за О.М.Устименко [149] та Н.В.Зінуковою [50], скорелювавши основні функції (інформаційно-комунікативну, регуляційно-комунікативну й афективно-комунікативну) професійного мовленнєвого спілкування із загальними комунікативними намірами (декларативними, регламентуючими, директивно-спонукальними, контактано-встановлювальними та аргументативно-імпресивними), виходячи з визначень різновидів фахової документації, яка супроводжує міжнародні вантажоперевезення [136, с. 420, 431; 125, с. 58-126; 67, с. 54-56 тощо], визначимо передусім взаємозв'язок основних функцій професійного мовленнєвого спілкування із загальними комунікативними намірами, а також типи *комунікативних намірів* логістів у писемному професійно-діловому спілкуванні англійською мовою, зокрема щодо документів з міжнародних вантажоперевезень (див. табл. 1.1). Безумовно, кожний різновид документів з міжнародних вантажоперевезень несе в собі декілька комунікативних намірів. У межах нашого дослідження суто з гностичною метою ми виокремлюємо лише домінуючі комунікативні наміри.

Як бачимо з табл. 1.1, документація з міжнародних вантажоперевезень несе всі основні функції писемного професійно-ділового спілкування логістів, серед яких (функцій) домінують інформаційно-комунікативна та регуляційно-комунікативна функції; в свою чергу, інформаційно-комунікативна функція корелює з декларативними комунікативними намірами, регуляційно-комунікативна функція – з регламентуючими, директивно-спонукальними й аргументативно-імпресивними комунікативними намірами, афективно-комунікативна функція – з контактано-встановлювальними й аргументативно-імпресивними комунікативними намірами. Серед комунікативних намірів домінують декларативні, регламентуючі й директивно-спонукальні наміри. Рамки нашої роботи обмежують нас у дослідженні навчання студентів-логістів написання фахової ділової кореспонденції, зважаючи на велику кількість об'єктивних

Таблиця 1.1

**Комунікативні наміри (КН) логістів у писемному професійно-діловому спілкуванні
англійською мовою**

Функції спілкування	Типи комунікативних намірів				
	Декларативні КН	Регламентуючі КН	Директивно-спонукальні КН	Контактно-встановлювальні КН	Аргументативні-імпресивні КН
Інформаційно-спілкування	<ul style="list-style-type: none"> • Акт про недоставляння / невидачу. • Акт про ушкодження. • Вантажна митна 	-	-	-	-

Продовження табл. 1.1

Інформаційно-регуляторна	-	<ul style="list-style-type: none"> • Договір з транспортно-експедиційною компанією. • Товаро-транспортна накладна. • Страховий 	<ul style="list-style-type: none"> • Товаро-транспортна накладна. • Акредитив. 	-	Ділова кореспонденція.
Інформаційно-рекламна	-	-	-	Ділова кореспонденція.	Ділова кореспонденція.

чинників написання ділових листів

Другим компонентом, який водночас зумовлює та складає комунікативно-мовленнєву ситуацію, є тема (чи предмет спілкування), тобто зміст мовлення у різних сферах діяльності, в тому числі й у професійно-трудовій (виробничій) сфері. Зміст визначається як сукупність обставин, виходячи з яких потрібно вирішити завдання, здійснюючи певні мовленнєві дії, що забезпечують загальний зміст, який відповідає заданій ситуації [123, с. 25]. О.М.Устименко [149, с. 127] акцентує вагомість для процесу навчання іншомовного спілкування саме предметно-комунікативного змісту комунікативно-мовленнєвої ситуації, оскільки саме проблема створює ситуацію [113, с. 100], а обставини і завдання надають їй водночас і мовленнєвого, і смислового характеру: є завдання, яке потрібно вирішити; процес його вирішення знаходить своє вираження в мовленні.

Предметно-проблемний зміст типових комунікативно-мовленнєвих ситуацій зовнішньоторговельних документів за даними бесід та анкетування, проведеними О.М.Устименко [149, с. 127], має місце в серіях «мікроситуацій» [165, с. 105], спрямованих на мінімальне висловлювання в межах від одного слова до складної фрази залежно від проблеми й завдання. Такі мікроситуації відіграють роль «ядерних ситуацій» [114, с. 103], а з додаванням і варіюванням певних складників комунікативно-мовленнєвої ситуації можуть перетворитися на «проблемно-практичні» та «проблемно-інформативні» навчальні комунікативні ситуації [105, с. 40-41].

Оскільки навіть фахівцю важко передбачити повний діапазон потенційних проблемно-предметних мікроситуацій, О.М.Устименко [149, с. 127] пропонує відбирати серед них найтипівіші та найчастотніші за критерієм «усвідомленого вибору», який передбачає врахування позитивних і негативних характеристик для реалізації ситуацій у мовленні [6, с. 331]. Відповідно, О.М.Устименко дотримується точки зору, не яка ситуація чи проблема є кращою, а моделювання якої (із збереженням або порушенням норми) викличе потребу в (не)мовленнєвій дії-реакції. Отже, головним критерієм у відборі проблемно-предметних ситуацій є комунікативна цінність мовленнєвої ситуації.

Виходячи з того, що зміст проблеми складають різні предмети спілкування [113, с. 87], О.М.Устименко трактує відібрані нею проблеми фахового спілкування через зовнішньоторговельну документацію [149, с. 128] як певні «порушення норми» протягом опредмечування смислового змісту комунікативної ситуації, або як «організаційний початок» комунікативної ситуації [114, с. 101].

Отже, відбір проблем та ситуацій для навчання студентів-логістів написання фахових ділових з міжнародних вантажоперевезень відповідає головним критеріям змістової та мовленнєвої спрямованості [116, с. 139-141] чи комунікативності та проблемності [29, с. 47] з метою відбору й організації навчального матеріалу.

Проаналізувавши предметно-проблемний зміст типових комунікативних ситуацій зовнішньоторговельної документації, запропонований О.М.Устименко [149, с. 128], зокрема виокремлені науковцем через митну декларацію, агентську угоду й оферту проблеми фахового писемного спілкування, ми дійшли висновку, що «порушення норми» є недостатнім заповненням як окремих граф (рубрик), так і всього документа (заповнено не всі..., неправильне заповнення..., неповний перелік..., не проставлено..., не вказано..., не визначено..., не включено..., неповні й нерозбірливі..., не враховано... тощо). В такий спосіб проблеми фахового писемного спілкування логістів, зокрема щодо заповнення документів міжнародних вантажоперевезень, теж будуть стосуватися недостатнього заповнення як окремих граф (рубрик) логістичного документа, так і всього його бланку.

Третім компонентом, який водночас зумовлює та складає комунікативно-мовленнєву ситуацію, є характеристики суб'єктів мовленнєвого акту: пресупозиція (концептуальна система й тезаурус індивіда, знання ним ситуації та її складників); настанова, пов'язана з професійною приналежністю суб'єктів мовленнєвого акту, їхньою зацікавленістю в предметі спілкування; міжособистісні стосунки суб'єктів мовленнєвого акту; їхні міжособистісні та соціальні ролі.

Услід за науковцями [50, с. 158-159; 149, с. 128-130; 34, с. 157-158], звернемося до розгляду таких характеристик суб'єктів мовленнєвого акту як міжособистісні стосунки комунікантів та їхніх міжособистісних і соціальних ролей. Будучи різними в природних умовах спілкування, стосунки зумовлюються чотирма головними факторами: 1) соціальним статусом кожного співрозмовника, 2) його роллю як суб'єкта мовленнєвого спілкування, 3) виконуваною ним діяльністю та 4) моральними критеріями. У відповідності з цими факторами Н.В.Зінукова [50, с. 158] та К.О.Данілова [34, с. 157-158], услід за Ю.І.Пассовим [115, с. 50], виокремлюють чотири типи взаємостосунків у різних ситуаціях спілкування, в тому числі й іншомовному: 1) статусно-рольові, 2) соціальні, 3) діяльнісні та 4) моральні.

Поняття «взаємостосунки» передбачає, насамперед, діяльність – кооперацію, співробітництво, наявність спільних цілей, колективний характер взаємодії, до якого також входить протидія. Саме в такому контексті складаються взаємостосунки спільної діяльності: суспільно-політичної, професійно-трудової тощо. Стосунки суб'єктів, які органічно включені до будь-якої діяльності, можуть мати різний характер – залежності, взаємодопомоги, підтримки, створення перешкод, відкритою протидією тощо.

В процесі спілкування в умовах спільної професійної діяльності суб'єкти постійно виконують певні ролі, наприклад, керівник – підлеглий, підприємець – споживач, постачальний товару – клієнт тощо. В процесі виконання таких ролей виникають статусно-рольові стосунки, які у суб'єктивному плані корелюють із знаннями, навичками, вміннями, досвідом, звичками та мають стереотипний, стандартизований характер. У таких стосунках роль виступає як функціональна сторона статусу, який детермінується правами й обов'язками, усталеною позицією суб'єкта в певній системі взаємостосунків. Це уможлиблює виділення другого типу ситуацій – ситуацій соціальних взаємостосунків, в яких комуніканти виступають як представники професійних груп (наприклад, викладач, логіст), етнічних спільнот (нація, народність), громадських організацій (член профспілки), вікових груп (студентство, люди літнього віку) тощо. Із соціальними стосунками об'єктивного характеру корелюють певні індивідуальні характеристики комунікантів: спрямованість, переконання тощо.

В процесі самої діяльності, інтеракції комунікантів, здійснення будь-яких дій складаються стосунки спільної діяльності, які відображаються в третьому типі ситуацій – ситуаціях стосунків спільної діяльності. Невід’ємним атрибутом будь-якого різновиду контактів людини є моральні відносини, якими пройняті всі сфери її життєдіяльності. Постійно проявляючись у повсякденному житті та вчинках людей [115, с. 51], моральні відносини є вагомими для створення ситуації. З моральними стосунками тісно пов’язані вияви психологічних характеристик індивіда: почуттів, емоцій, характеру, темпераменту, а також настрою людини.

При створенні комунікативно-мовленнєвих ситуацій іншомовного спілкування Н.В.Зінукова [50, с. 159] та К.О.Данілова [34, с. 158] радять зважати, що будь-яка ситуація містить всі чотири типи взаємостосунків. Залежно від домінування тих чи інших стосунків комунікативно-мовленнєва ситуація належить до відповідного типу. При цьому в ситуаціях усіх типів обов’язково присутні всі інші взаємостосунки, оскільки в процесі розвитку ситуації вони відіграють властиву їм роль [115, с. 51]. Отже, в процесі мовленнєвого спілкування будь-який тип взаємостосунків має синтетичний характер.

Для навчання студентів створення зовнішньоторговельних документів О.М.Устименко [149, с. 130] виокремлює не соціально-*професійні* ролі, а соціально-*комунікативні* ролі, з огляду на такі чинники. (Услід за О.М.Устименко [149, с. 128], під соціально-комунікативною роллю ми розуміємо «роль індивіда, який виконує певну типову соціальну функцію в межах однієї комунікативної ситуації» [131, с. 52] з дотриманням встановлених норм і правил певної культурної спільноти» [172, с. 57; 178, с. 35-46]). Передусім, як показало проведене науковцем анкетування, виконавці професійних ролей у зовнішній торгівлі мають різноманітні комунікативні ролі. Саме «мовленнєве амплуа» в певній соціальній ситуації зумовлює взаємоузгоджені мовленнєві дії учасників спілкування [7, с. 357], тобто їхні комунікативні ролі. По-друге, незважаючи на те, що в професійно-трудої сфері спілкування всі соціальні ролі мають бути логічно закріплені за учасниками спілкування, вони (ролі) водночас мають тенденцію до рухливості. В типових комунікативних ситуаціях (зі зміною певних ситуативних обставин та умов) адресант стає адресатом, що зумовлено складною системою ситуацій поведінки адресата [7, с. 361] і власне специфікою роботи фахівців у галузі зовнішньої торгівлі. Водночас у межах конкретної комунікативної ситуації ці ж самі соціально-комунікативні ролі будуть суворо фіксованими. Така тенденція має позитивне значення для навчального процесу: уможливорюються уникнення попередньої фіксації та залучення студентів до оволодіння мовленнєвою поведінкою в усіх визначених ролях. До соціально-комунікативних ролей висуваються певні вимоги, головними з яких О.М.Устименко [149, с. 129] вважає наявність у ролях комунікативного потенціалу та закріплення за ними певних текстових характеристик [27, с. 30-31].

Услід за О.М.Устименко [149, с. 130], визначимо актуальні для нашого дослідження *соціально-комунікативні ролі* логістів як учасників професійно-трудоого іншомовного писемного спілкування через документацію міжнародних вантажоперевезень (див. табл. 1.2). Для цього скористаємося такими методами наукового дослідження як аналіз фахової літератури з

Таблиця 1.2

**Соціально-комунікативні ролі логістів
як учасників професійно-трудового іншомовного писемного спілкування
через документацію міжнародних вантажоперевезень**

<i>Вид документа (в алфавітному порядку)</i>	<i>Адресант</i>	<i>Адресат</i>
Авіаційна вантажна накладна	вантажовідправник (експедитор)	перевізник, вантажодержувач
Акредитив	банк-емітент	банк
Акт про недоставляння / невидачу – акт про несправність	вантажодержувач, вантажовідправник	перевізник
Акт про ушкодження вантажу	вантажодержувач, вантажовідправник	перевізник
Вантажна відомість	перевізник	митник
Декларація відправника небезпечних вантажів	вантажовідправник (експедитор)	перевізник
Залізнична накладна СМГС	вантажовідправник (експедитор)	перевізник
Інструкція вантажовідправника	вантажовідправник (експедитор)	перевізник чи його агент з оформлення вантажу
Коносамент	морський перевізник, агент перевізника, капітан	вантажодержувач

Продовження табл. 1.2

Міжнародна автодорожна накладна типової форми CMR	вантажовідправник (експедитор)	перевізник
Рахунок-фактура	комплектувальник замовлень	вантажодержувач
Сертифікат контролю якості упаковки	вантажовідправник (експедитор)	перевізник
Страховий поліс	страхувальник	страховик
Товаро-транспортна накладна	вантажовідправник (експедитор)	перевізник

логістики [9; 10; 55; 67; 74; 76; 112; 118; 125; 136; 171; 182; 194 та ін.], а також бесіди з викладачами логістики НТУ та консультації з працівниками логістичних компаній, що надають зокрема, транспортно-експедиційні послуги з міжнародних вантажоперевезень.

Таким чином, визначені нами сфери професійно-трудового іншомовного спілкування логістів, зокрема при здійсненні міжнародних вантажоперевезень, типові комунікативно-мовленнєві ситуації письмового професійно-ділового іншомовного спілкування логістів, їхні соціально-комунікативні ролі, комунікативні наміри та комунікативні завдання, в яких ці наміри реалізуються, слугуватимуть вищою ієрархією відбору й організації навчального матеріалу для створення методики навчання студентів-логістів написання фахової ділової документації англійською мовою.

1.4. Інформаційно-комунікаційні технології як сучасний засіб діловодства й професійно орієнтованого навчання

Становлення в Україні інформаційного суспільства, характерними рисами якого є посилення ролі інформації і знань, створення сучасних інформаційних технологій сприяє активному їх упровадженню до всіх сфер життєдіяльності людини. Вагомість інформаційних технологій у розвитку суспільства полягає в прискоренні процесів отримання, розповсюдження та використання його членами нових знань: підвищуючи якість інтелектуальних ресурсів суспільства, інформаційні технології покращують якість життя людини. Так, завдяки Інтернету виникла віртуальна реальність, яка стає новим технологічним, психофізіологічним і соціокультурним способом буття людини та формує принципово новий характер її спілкування, специфічними особливостями якого є віртуальність, інтерактивність і гіпертекстуальність [40].

З огляду на віртуалізацію професійної комунікації в просторі Інтернету, при розробці системи навчання студентів немовних вишів фахового міжкультурного спілкування М.Г.Євдокимова [40] орієнтується на комп'ютерне (віртуальне) середовище міжкультурного спілкування фахівців. У мережі Інтернет існують віртуальні репрезентації численних міжнародних соціальних товариств, у тому числі й професійного спрямування, діяльність і спілкування яких регламентується певними правилами й нормами, що дає підставу вважати їх елементом соціокультурного контексту професії [40]. Для спеціальності «Логістика» (напрямок підготовки «Менеджмент» (0502), спеціальність «Економіка, комерція та підприємництво») найбільш відомими міжнародними професійними товариствами є Рада логістичного менеджменту (Council of Logistics Management), Канадська асоціація логістичного менеджменту (Canadian Association of Logistics Management – CALM), Американське товариство з контролю за виробництвом і запасами (American Production and Inventory Control Society – APICS), Американське товариство транспорту і логістики (American Society of Transportation and Logistics – AST&L), Асоціація транспортного права, логістики і політики (Association for Transportation Law, Logistics, and Policy), товариство фахівців з транспорту Delta Nu Alpha (DNA), Міжнародне логістичне товариство (International Society of Logistics), Форум з дослідження проблем перевезень (Transportation Research Forum – TRF), Наукова й освітня рада зі складських процесів (Warehousing and Educational Research Council – WERC), Всесвітня асоціація вантажовідправників (Global Shippers Association – GSA), членами якої є American Standart, General Electric (GE), Montgomery Ward, PPG, Trane і Xerox [136, с. 36, 429].

Навчання студента – майбутнього логіста заповнювати іноземною мовою віртуальні репрезентації фахових документів обумовлюється вимогами сьогодення до сучасного фахівця, зокрема таким його вагомим професійним умінням як ведення діловодства комп'ютерними засобами, що підтверджує й поява низки навчальних посібників [41; 59; 61; 68; 79; 126; 127 та ін.].

Використання інформаційних технологій, які характеризуються високою гнучкістю, мобільністю та здатністю пристосовуватися до різних умов роботи, в управлінні є неодмінною умовою підвищення ефективності управлінської праці. Ефективність діловодства, як складника управлінської праці, теж суттєво підвищується при переході на комп'ютерну обробку ділової документації. Передусім, це торкається власне створення й оформлення ділових документів за допомогою текстових редакторів, які уможливають не лише підвищення швидкості оформлення документа, а й суттєво підвищити його якість у порівнянні з «докомп'ютерними» технологіями [52].

Комп'ютеризація суспільства спричинила зміни й у самому понятті «документ» [109]. Користуючись загальним поняттям, фахівці в галузях юриспруденції, діловодства, архівної справи, історії й інформаційних технологій часто вкладають у нього різне тлумачення. Можливість створення документів за допомогою комп'ютера торкнулась традиційних уявлень, які передбачають зв'язок документа з конкретним носієм. На сьогодні такий зв'язок утратив сенс: документ створюється в оперативній пам'яті комп'ютера, зберігається на його жорсткому диску, а потім у процесі звертання й зберігання багаторазово перезаписується на нові носії різних типів. Оскільки час та обставини створення документа тепер не відображені в його формі, необхідно забезпечити їх присутність у змісті, тобто електронний документ повинен мати більшу кількість реквізитів (метаданих) порівняно з його паперовим аналогом.

Юридичне трактування документа також зазнало випробувань: інформаційні технології уможливили внесення до тексту змін, які не залишають ніяких слідів на машинному носії. Щоб забезпечити достовірність інформації, необхідні додаткові заходи: підрахунок контрольної характеристики файлу за певними алгоритмами (підрахунок хеш-функції) та забезпечення документа електронним цифровим підписом.

Наслідки переходу компаній, у тому числі й логістичних, які, зокрема, здійснюють і міжнародні вантажоперевезення, на електронний документообіг передбачають зменшення накладних витрат на доставку, обробку й збереження логістичних документів; скорочення непродуктивних витрат робочого часу працівників логістичних компаній; зниження фінансових витрат, пов'язаних з несвоєчасним отриманням чи втратою логістичних документів, а також «витоку» комерційної інформації тощо [36].

Основними особливостями електронного документообігу, зокрема й у логістичних компаніях, які здійснюють міжнародні вантажоперевезення, є оперативність пошуку необхідного логістичного документа: час пошуку скорочується з декількох годин до декількох секунд; прискорення обміну інформацією всередині логістичної компанії та між логістичними компаніями: передача документів в електронній формі не потребує фізичного переміщення паперів і відбувається миттєво; надійний контроль за проходженням логістичного документа: система зберігає інформацію про весь його життєвий цикл, а також про користувачів-логістів, які несуть відповідальність за документ; зниження (до мінімуму) ризиків утрати чи псування логістичного документа, оскільки користувачі-логісти працюють з його електронними копіями; зниження ризику несанкціонованого доступу до логістичних документів: надійність і безпека збереження електронних версій документа порівняно з його паперовими аналогами уможлиблює надійний захист і контрольований доступ до логістичних документів; відсутність необхідності багаторазового копіювання й роздруку: погодження й підписування логістичних документів не потребує «твердих копій», що значно знижує витрати на витратні матеріали; різке зниження вартості архівного збереження електронних документів та оперативного доступу до архівної інформації: загальна тенденція підвищення довговічності й надійності електронних носіїв та їх стрімкого здешевлення зумовлюють економію як за рахунок вартості носія, так і за рахунок приміщень для архіву; система нагадувань користувачам-логістам про надані завдання: електронний документообіг сповіщає користувачів-логістів про наближення контрольних точок, у такий спосіб виключаючи «забутливість» співробітників логістичної компанії; інструмент для оцінки завантаженості й ефективності роботи персоналу логістичної компанії, оскільки всі дії користувачів фіксуються в системі; накопичення корпоративних знань, прискорене навчання та взаємозаміна співробітників логістичної компанії: система єдиного сховища документів і завдань з функцією повнотекстового пошуку дозволяє оперативно вибрати необхідний логістичний

документ; при зміні співробітників логістичної компанії необхідна лише корекція прав доступу [36].

Серед презентованих у мережі Інтернет комп'ютерних програм для здійснення зовнішньоекономічної діяльності [63; 119] виокремимо програму «АРМ Транспортні Документи» [5; 146] як таку, що представляє в межах нашого дослідження найбільший професійний інтерес. Програма «АРМ Транспортні Документи» призначена для заповнення транспортних накладних при здійсненні міжнародних і внутрішніх перевезеннях вантажів різними видами транспорту, а також низки товаросупровідних документів. Програма дозволяє, зокрема, підготувати такі різновиди логістичних документів: міжнародну залізничну накладну (SMGS); міжнародну автомобільну накладну (CMR); міжнародну авіаційну накладну; вантажобагажну відомість; доручення на відвантаження (портовий документ); сертифікат походження (форма СТ-1); інвойс тощо.

Водночас сучасні інформаційні технології активно впроваджуються й до вищої школи. Використання в навчальному процесі персональних комп'ютерів, об'єднаних у локальні мережі вишу та з виходом у мережу Інтернет, створює сприятливі умови для використання викладачами та студентами технологічних можливостей сучасних комп'ютерів і засобів зв'язку з метою пошуку й отримання різних видів інформації, розвитку у студентів пізнавальних і комунікативних здібностей, вміння оперативно приймати рішення у складних ситуаціях тощо. Це, в свою чергу, вимагає відповідного рівня сформованості інформаційно-комунікаційної компетенції викладачів і студентів як активних суб'єктів професійно орієнтованого навчального процесу, зокрема з іноземних мов.

У певному розумінні всі педагогічні технології є інформаційними, оскільки навчальний процес обов'язково передбачає обмін інформацією між викладачем і студентами. Однак у контексті сьогодення освітні інформаційні технології є педагогічною технологією, яка застосовує спеціальні способи, програмні й технічні засоби (кіно, аудіо-, відеотехніку, комп'ютери, телекомунікаційні мережі) для роботи з інформацією. І суть інформатизації вищої освіти полягає у створенні як для викладачів, так і для студентів сприятливих умов для вільного доступу до культурної, навчальної, наукової тощо інформації.

Роль інформаційно-комунікаційних технологій у системі вищої освіти корелює з трьома рівнями їх застосування. На першому рівні освітні інформаційно-комунікаційні технології виступають як інструмент вирішення окремих навчальних завдань у межах традиційних організаційних форм і методів навчання. На цьому рівні електронні засоби навчання (поряд з традиційними засобами) забезпечують підтримку навчального процесу, не здійснюючи на нього якісного впливу. Другий і третій рівні застосування інформаційно-комунікаційних технологій передбачають їхню активну роль у системі вищої освіти. Їх застосування створює сприятливі умови передусім для автономності учіння студента: самостійний вибір ним як зручного місця й часу роботи, так і власного темпу учіння; глибоку індивідуалізацію учіння й забезпечення умов його варіативності, передусім в адаптивних електронних засобах навчання, спроможних урахувати поточний рівень підготовки студента і сферу його інтересів; представлення інформаційного, навчального, ілюстративного тощо матеріалу в мультимедійній формі; автоматизований контроль та об'єктивність оцінювання рівня сформованості фахової компетенції, а також автоматичну генерацію великої кількості неповторюваних завдань для різних видів контролю; пошук інформації та зручний доступ до неї (гіпертекст і гіпермедіа, закладки й автоматизовані покажчики, пошук за ключовими словами й повнотекстовий пошук тощо).

Інформаційно-комунікаційні технології сприяють і виникненню нових форм спільної навчальної діяльності викладача й студента. Викладачі, звільнені від формальної передачі знань, отримують свободу у виборі організаційних форм навчання. При цьому навіть традиційні аудиторні заняття наповнюються новим змістом: дискусії, спільне проектування, критичний аналіз отриманих результатів тощо. Адже час, зекономлений завдяки застосуванню освітніх інформаційно-комунікаційних технологій, використовується для інтерактивного спілкування викладачів і студентів. З іншого боку, якісний електронний підручник чи навчальний посібник дозволяє студентові опрацьовувати складний навчальний матеріал стільки часу, скільки потрібно для якісного засвоєння матеріалу.

У такий спосіб застосування освітніх інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює певні зміни в організації спільної навчальної діяльності викладачів і студентів: між ними встановлюється професійне співробітництво, яке передбачає більшу самостійність й ініціативність студентів. Автономність студентів як активних суб'єктів професійно орієнтованого навчання, зокрема й з іноземних мов, передбачає також обговорення з викладачами фахових дисциплін у спільних дискусіях шляхів покращення викладання навчальних дисциплін. Предметом такого обговорення може бути як вивчення самої дисципліни, так і майбутня професійна діяльність студентів. Такий аналіз вимагає від студентів не лише констатації переваг і недоліків електронних засобів навчання, а й надання рекомендацій, виходячи з власного досвіду, щодо їх використання в навчальному процесі іншими користувачами.

Водночас мета застосування освітніх інформаційно-комунікаційних технологій полягає не в перекладанні «на плечі комп'ютера» навчального процесу, а передусім у підвищенні якості професійно орієнтованого навчання студентів, зокрема й іноземних мов. Професійна діяльність викладачів фахових дисциплін набуває нової якості за рахунок співпраці з колегами з психології, педагогіки й інформатики. В результаті такої співпраці створюються технологічні навчальні матеріали нового покоління, розміщені в мережевій бібліотеці вишу. До апробації цих матеріалів мають активно залучатися студенти. Таке міжпредметне співробітництво викладачів різних дисциплін і студентів, можливість отримання незалежної експертизи з боку великої кількості користувачів як усередині локальної мережі, так і Інтернету, надають професійній діяльності викладачів креативного характеру.

Отже, використання електронних засобів навчання у вищій школі сприяє підвищенню якості навчання з боку викладачів та учіння з боку студентів; зменшенню витрат на організацію та проведення аудиторних і позааудиторних занять; перерозподілу навчального навантаження викладачів з рутинної роботи на творчу діяльність; підвищенню оперативності забезпечення навчального процесу навчально-методичними засобами тощо. Зокрема, зменшення витрат на організацію та проведення аудиторних і позааудиторних занять досягається за рахунок перенесення рутинних функцій викладача (виклад базового навчального матеріалу, укладання й перевірка великої кількості модульних контрольних робіт, оцінювання вихідного рівня підготовленості студентів і поточного рівня сформованості фахової компетенції) на електронні засоби навчання; зменшення потреби в навчально-методичних матеріалах на паперових носіях; зниження навантаження на засоби матеріально-технічного забезпечення навчального процесу (аудиторні приміщення, лабораторне оснащення, бібліотечні фонди тощо); зменшення витрат студентів на проїзд до місць проведення організаційних форм навчання.

Водночас проблема використання освітніх інформаційно-комунікаційних технологій у системі вищої освіти носить двоспрямований характер. З одного боку, вона є актуальною для студентів, які повинні вміти використовувати електронні засоби навчання; з іншого – для викладачів, які повинні бути першоджерелом обізнаності студентів з освітніми інформаційно-комунікаційними технологіями в своїх навчальних дисциплінах. У багатьох вишах активно практикується представлення й динамічне оновлення освітніх ресурсів викладачами, зокрема, їхніх веб-сторінок і веб-сайтів з демонстраційними матеріалами, добірками наукових статей, анотованими посиланнями на Інтернет-ресурси тощо. Це дозволяє студентам скористатися перевагами використання додаткових електронних матеріалів, а також залучати їх до формування власних освітніх електронних ресурсів, що передбачає високий рівень сформованості інформаційно-комунікаційної компетенції і студента, і викладача як координатора його самостійної пізнавальної діяльності.

Відповідно, віртуальне (комп'ютерне) середовище є підґрунтям для конструювання електронних засобів навчання, зокрема, іноземних мов [160; 162; 166; 168; 169; 170; 180]. Для студентів віртуальне середовище може слугувати середовищем і засобом створення продуктів діяльності учіння [143; 144].

Отже, сучасна вища освіта характеризується такими ознаками інформатизації: новими формами представлення навчальної інформації (текст з графічними зображеннями, анімацією, звуком, відеофрагментами тощо, які об'єднує технологія мультимедіа), інтерактивний режим якого розширює межі застосування електронних засобів навчання; збільшенням обсягу й доступності інтелектуальних ресурсів, зокрема електронні каталоги бібліотек уможливають доступ студентів і викладачів до величезних зібрань інформації; новими організаційними формами навчання студентів, у тому числі можливістю їхньої спільної роботи з викладачами в режимі віртуальних семінарів, лабораторій тощо; новими структурами освіти, зокрема встановлення систем телекомунікацій потребує фахівців з необхідною компетентністю для запровадження до навчального процесу інформаційно-комунікаційних технологій.

Інформаційно-комунікаційні технології, зокрема при навчанні студентів-логістів заповнювати фахові документи транспортної логістики іноземною мовою, залучаються для досягнення таких педагогічних цілей: 1) розвитку особистості студента, 2) реалізації соціального замовлення та 3) інтенсифікації всіх рівнів навчального процесу [147, с.51].

Так, розвиток особистості студента-логіста, тобто його підготовка до самостійної продуктивної професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства, передбачає розвиток у студента конструктивного, алгоритмічного мислення (завдяки особливостям його спілкування з електронними засобами навчання) та творчого мислення (за рахунок зменшення частки репродуктивної діяльності студента); комунікативних здібностей (шляхом виконання спільних проектів); культури дослідницької діяльності (при роботі з моделюючими програмами й інтелектуальними навчаючими системами) та формування у студента вміння приймати оптимальні рішення в складній ситуації (в ході комп'ютерних ділових ігор і роботи з програмами-тренажерами); складників інформаційно-комунікаційної компетенції, зокрема вміння обробляти інформацію (при використанні текстових, графічних і табличних редакторів, локальних і мережових баз даних).

Реалізація соціального замовлення передбачає підготовку фахівців-логістів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій та студентів – майбутніх фахівців з логістики засобами інформаційно-комунікаційних технологій до автономної самостійної пізнавальної та майбутньої професійної діяльності.

Інтенсифікація всіх рівнів навчального процесу передбачає підвищення якості й ефективності як викладання навчальних дисциплін (за рахунок застосування викладачем інформаційно-комунікаційних технологій), так і учіння студентів (шляхом виявлення й використання стимулів активізації пізнавальної діяльності кожного студента); поглиблення міжпредметних зв'язків (як результат використання сучасних засобів обробки інформації при вирішенні професійно орієнтованих завдань з різних навчальних дисциплін).

У такий спосіб використання в електронних виданнях освітнього призначення різних видів інформаційно-комунікаційних технологій (інтелектуальних навчаючих систем, мультимедіа, гіпертексту тощо) надає вагомій дидактичній перевазі електронній книзі порівняно з її друкованим аналогом: в технології мультимедіа виникає навчаюче середовище з яскравим і наочним представленням інформації, що особливо важливо для студентів, які є поколінням інформаційного суспільства, вже вихованого не лише на *текстовій*, а й на *візуальній* презентації будь-якого типу інформації [142]; здійснюється інтеграція значних обсягів інформації на одному носії; гіпертекстова технологія (завдяки застосуванню гіперпосилань) спрощує навігацію і надає можливість індивідуальної траєкторії учіння студента, зокрема вибору ним власної схеми вивчення матеріалу; технологія інтелектуальних навчаючих систем (завдяки застосуванню моделювання процесу навчання) дозволяє оперативно доповнювати підручник найсучаснішими навчальними матеріалами, відслідковувати й спрямовувати траєкторію оволодіння ним студентом, здійснюючи в такий спосіб зворотній зв'язок.

Таким чином, інформатизація всіх сфер життєдіяльності людини, як тенденція сьогодення, передбачає активне впровадження інформаційно-комунікативних технологій і до вищої школи. В свою чергу, інформатизація системи вищої освіти вимагає відповідного рівня сформованості інформаційно-комунікаційної компетенції і викладачів, як першоджерела обізнаності студентів з електронними засобами навчання щодо своєї навчальної дисципліни, і студентів, як активних суб'єктів професійно орієнтованого навчання, зокрема іноземних мов.

Необхідність формування у студентів – майбутніх фахівців з логістики – складників інформаційно-комунікаційної компетенції, водночас передбачає й формування такого універсального професійного вміння як ведення діловодства комп'ютерними засобами. Перехід логістичних компаній, які здійснюють міжнародні вантажоперевезення, на електронний документообіг зумовлює необхідність навчання майбутніх логістів заповнювати іноземною мовою електронні (а також друковані) бланки фахових документів.

Тенденція застосування інформаційно-комунікаційних технологій, як сучасного засобу діловодства й професійно орієнтованого навчання студентів іноземної мови, була реалізована нами в розроблюваному мультимедійному електронному навчальному посібнику «Документація транспортної логістики англійською мовою», призначеному для самостійної роботи студента. Працюючи з навчальними матеріалами посібника, студент має можливість ознайомитись зі зразками автентичних логістичних документів, які супроводжують міжнародні перевезення вантажів, та вчитися заповнювати англійською мовою віртуальні репрезентації логістичних документів. У такий спосіб використання в самостійній роботі студента електронних засобів навчання створює сприятливі умови для автономності його учіння.

Висновки до розділу 1

Сьогодні актуалізувало питання про мовну підготовку фахівців, які покликані розвивати й прискорювати технічний прогрес, оскільки іноземна мова для сучасного випускника вишу виступає одночасно і засобом виробництва, і частиною культури, і засобом гуманізації освіти. Висококваліфікований фахівець має володіти таким рівнем та якістю іншомовної професійної комунікативної компетенції, яка уможливить його мобільність, «востребованність» і конкурентноспроможність на міжнародному ринку праці. Саме іноземні мови дозволяють фахівцю, незалежно від сфери діяльності, підтримувати свою професійну форму, бути в курсі новітніх досягнень науки і техніки у своїй галузі, брати участь у міжнародних програмах тощо. В такий спосіб іноземна мова виступає не лише показником загальної і професійної культури фахівця, але й засобом, який сприяє формуванню єдиного європейського ринку висококваліфікованої праці.

Сучасний стан викладання іноземних мов у немовних вишах характеризується як позитивними тенденціями, так і невирішеними питаннями й проблемами. Серед позитивних тенденцій процесу навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей назвемо впровадження до вишів України кредитно-модульної системи організації навчального процесу; укладання чинних програм з англійської та німецької мов для студентів немовних спеціальностей [120; 122] в контексті загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [185]; забезпечення вищої освіти, зокрема й викладання іноземних мов, електронними засобами навчання; наукове дослідження різних аспектів процесу викладання іноземних мов студентам немовних спеціальностей з урахуванням трьох попередніх тенденцій; появу посібників з навчання різних форм писемного мовлення тощо.

Аналіз різних точок зору науковців щодо кінцевої мети навчання іноземної мови в немовному виші уможливив визначення нами кінцевої мети професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів-логістів як формування іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції. Її складають іншомовна професійна комунікативна компетенція, зокрема в письмі, соціокультурна професійна компетенція, навчальна професійна компетенція, зокрема інформаційно-комунікаційна професійна компетенція, та рефлексивна професійна компетенція.

В результаті аналізу фахових джерел та шляхом моделювання в контексті особистісно-діяльнісного підходу пріоритетними об'єктами особистісного й діяльнісного розвитку студента – майбутнього логіста в курсі іноземної мови ми виокремили: формування професійної свідомості, логістичного мислення, здатності швидко й незалежно приймати рішення та комунікабельності як об'єктів особистісного розвитку; формування складників іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції як об'єктів діяльнісного розвитку.

Когнітивне підґрунтя професійної діяльності логістів – менеджерів міжнародних вантажоперевезень складають професійні декларативні знання про існуючі форми документів на приймання й відправлення вантажів та процедурні знання про правила їх оформлення, а також навички й уміння заповнювати логістичні документи, проте не вичерпують її. Не менш вагомими є згадані вище особистісні якості логіста. При цьому сукупність цих професійних знань, навичок і вмінь фахівців-логістів з написання логістичної документації складають іншомовну професійну міжкультурну комунікативну компетенцію студентів – майбутніх логістів, зокрема в письмі.

Акцентування діяльнісного розвитку студента – майбутнього логіста дозволило нам визначити провідною *практичною метою* на заняттях з іноземної мови формування іншомовної професійної комунікативної компетенції в письмі. В свою чергу, *освітня мета* передбачає формування у студентів соціокультурної професійної та навчальної професійної компетенцій, зокрема такого складника останньої як інформаційно-комунікаційна професійна компетенція; *розвивальна мета* – рефлексивної професійної компетенції; *виховна мета* – професійної компетенції, яка пронизує попередні різновиди компетенції.

Визначені нами сфери професійно-трудового іншомовного спілкування логістів, зокрема при здійсненні міжнародних вантажоперевезень, типові комунікативно-мовленнєві ситуації письмового професійно-ділового іншомовного спілкування логістів, їхні соціально-комунікативні ролі, комунікативні наміри та комунікативні завдання, в яких ці наміри реалізуються, слугуватимуть для відбору логістичних документів (підрозділ 2.1.) та організації навчального матеріалу для створення методики навчання студентів-логістів написання фахової ділової документації англійською мовою (підрозділ 2.2) в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу (підрозділ 2.4).

Сучасні тенденція інформатизації системи вищої освіти вимагає сформованості інформаційно-комунікаційної компетенції у викладачів, як першоджерела обізнаності студентів з електронними засобами навчання своєї дисципліни, та у студентів, як активних суб'єктів професійно орієнтованого навчання, зокрема й іноземних мов. Використання електронних засобів навчання в самостійній роботі студента створює сприятливі умови для автономності його учіння – характеристики, актуалізованої кредитно-модульною системою організації навчального процесу.

Формування у студентів складників інформаційно-комунікаційної компетенції водночас передбачає й формування такого універсального професійного вміння як ведення діловодства комп'ютерними засобами. Необхідність навчання майбутніх логістів заповнювати іноземною мовою електронні (поряд з друкованими) бланки документів зумовлюється тенденцією переходу логістичних компаній при здійсненні міжнародних вантажоперевезень на електронний документообіг.

Основні результати Розділу 1 відображені в працях [90; 96; 97; 98; 99; 103; 104].

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ФАХОВОМУ ПИСЕМНОМУ СПІЛКУВАННІ МАЙБУТНІХ ЛОГІСТІВ

У цьому розділі дисертації маємо на меті відібрати документи транспортної логістики як навчальний матеріал, укласти комплекс вправ для навчання студентів заповнювати англomовні логістичні документи, змодельовати процес навчання майбутніх логістів заповнювати англійською мовою фахову документацію в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу, а також виокремити переваги електронних засобів навчання.

2.1. Документи транспортної логістики як навчальний матеріал для формування у студентів англomовної компетенції у фаховому письмі

Одним із чинників реалізації комунікативного підходу при формуванні у студентів іншомовної комунікативної компетенції є відбір мовного і мовленнєвого матеріалу для навчання. За Л.М.Черноватим, швидкість та якість оволодіння навчальним матеріалом студентами залежить від його організації в оточуючому мовному середовищі [154, с. 308].

Передусім при відборі логістичних документів як навчального матеріалу для формування у студентів-логістів компетенції у фаховому писемному мовленні ми зважали на такі чинники: вид мовленнєвої діяльності, який буде формуватися, – писемне мовлення; вимоги чинної програми щодо жанру складання письмових висловлювань студентами молодших курсів – «написання різних видів ділових документів» [140, с. 194]; організаційні форми навчання студентів – аудиторні та позааудиторні заняття з використанням різних засобів навчання, в тому числі й електронних.

Також при відборі логістичних документів як навчального матеріалу ми керувалися такими критеріями: 1) функціональність документа [150, с. 5], 2) його автентичність, 3) соціокультурна цінність, 4) адаптованість до навчального процесу.

При відборі навчального матеріалу домінуючим був критерій функціональності логістичного документа, яка є здатністю виконувати властиві йому функції. Водночас критерій функціональності виконує й низку інших функцій [22]: функцію візуальної наочності, яка реалізується двояко: з метою створення мовленнєвого зразка та з метою створення смислової опори для побудови студентом письмового висловлювання; мнемомітуючу функцію, оскільки роль ілюстративної наочності в процесі запам'ятовування є безперечною; контролюючу функцію – вправи в опорі на логістичні документи можуть використовуватися як для контролю з боку викладача, так і само- й взаємоконтролю з боку студента; комплексну мотивуючу функцію, яка реалізується через попередні функції [22, с. 28]. Наприклад, візуальна презентація логістичного документа (його друкованого і/чи електронного варіанта) покликана передусім пробудити та в подальшому підтримувати зацікавленість студента в його майбутній професійній діяльності менеджера з логістики.

В контексті комунікативного підходу також акцентовано використання як навчального матеріалу автентичних матеріалів – одного з обов'язкових складників змісту навчання іноземної мови, оскільки навчання мови передбачає й навчання культури [30]. Тобто йдеться про взаємопов'язане формування у студентів – майбутніх фахівців з логістики іншомовної комунікативної і соціокультурної компетенцій. (Детальніше про іншомовну професійну соціокультурну компетенцію фахівця див. підрозділ 1.2).

Віртуальна реальність, яка виникла завдяки Інтернету та стає новим технологічним, психофізіологічним і соціокультурним способом буття людини, формує принципово новий характер її спілкування, зокрема міжкультурного, специфічними особливостями якого стають віртуальність, інтерактивність і гіпертекстуальність [40]. Зважаючи на віртуалізацію професійної комунікації у просторі Інтернет, при розробці системи навчання студентів немовних вишів фахового міжкультурного спілкування М.Г.Євдокимова [40] акцентувала орієнтацію на комп'ютерне (віртуальне) середовище міжкультурного спілкування фахівців.

У мережі Інтернет існують віртуальні репрезентації численних міжнародних соціальних товариств, у тому числі й професійного спрямування, діяльність і спілкування яких регламентується певними правилами й нормами, що дало М.Г.Євдокимовій [40] підставу розглядати їх як елемент *соціокультурного контексту професії*. Віртуальні репрезентації міжнародних професійних товариств є різновидом соціокультурних мережевих товариств, які мають характер обмежених, регламентованих за різними параметрами, інституціоналізованих комунікативно-когнітивних середовищ зі своєю підмовою і правилами спілкування. М.Г.Євдокимова [40] пропонує розглядати їх як джерело змісту навчання студентів немовних вишів іншомовного професійного спілкування.

Дібрані нами з Інтернет-мережі бланки англomовних віртуальних репрезентацій логістичних документів ми, слідом за М.Г.Євдокимовою [40], розглядаємо як елемент соціокультурного контексту професії логіста.

Звернемося до класифікації фахових документів транспортної логістики з міжнародних вантажоперевезень. Документ є основним видом ділового мовлення, що фіксує та передає інформацію, підтверджує її достовірність та об'єктивність. У сучасному вжитку термін «документ» має декілька значень. Багатозначність терміна зумовлена тим, що документи використовуються для різноманітних цілей у різних галузях діяльності людини і є результатом відображення фактів, подій, явищ об'єктивної дійсності та розумової діяльності людини.

Так, New Longman Business English Dictionary [187, с. 138] визначає документ як “a record of important information on paper or computer disk” – «запис важливої інформації на папері чи комп'ютерному диску» (переклад наш – М.М.). Вітчизняні та зарубіжні дослідники пропонують таке тлумачення документа – це діловий папір, що юридично підтверджує який-небудь факт або право на щось [72, с. 32; 219, с. 135]. С.В.Шевчук [157] називає документом матеріальний об'єкт, який містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у заведеному порядку й має відповідно до чинного законодавства юридичну силу.

Дослідники класифікують ділові документи залежно від їхніх спільних ознак, яких, однак, може бути виділено досить багато. Документи не прийнято класифікувати за назвою (найменуванням), оскільки є документи, які мають однакову назву, але різняться за призначенням, наприклад, заява про працевлаштування та заява про відкриття рахунку в банку. Наведемо класифікацію документів, в основу якої покладено їхні найбільш практично значущі ознаки [72, с. 32-35; 155, с. 21; 81, с. 8-17; 38, с. 17-20; 54; 156; 157]: за способом фіксації інформації документи поділяються на рукописно-друковані, графічні, фото-, кіно-, відео-, аудіодокументи; за місцем складання й функціонування – на внутрішні та зовнішні документи; за терміном виконання – на термінові й нетермінові документи; за походженням – на службові й особисті (офіційно-особисті) документи; за ступенем гласності – на звичайні, секретні документи і для службового користування; за способом виготовлення – на типові, трафаретні й індивідуальні документи; за ступенем складності – на прості й складні документи; за юридичною силою – на справжні й підроблені (фальшиві) документи; за стадіями створення – на оригінали і копії; за змістом (чи призначенням) – на організаційно-розпорядчі, довідково-інформаційні документи, документи з кадрових питань, посвідкові, особисті офіційні документи.

У свою чергу, при реалізації загальних і спеціальних функцій управління організаційно-розпорядчі документи умовно розподіляються на дві групи [72, с. 35-36]: до першої належать організаційно-розпорядчі документи, створювані в процесі організаційної, розпорядчої і виконавської діяльності організацій, установ і підприємств, тобто діяльності, пов'язаної з загальними функціями управління, спільними для всіх керуючих систем – організаційні, розпорядчі, довідково-інформаційні, з кадрових питань, особисті офіційні документи; другу групу складають документи, які відображають специфіку окремих функцій управління, а також специфіку таких сфер діяльності як *транспорт* (виділено нами – М.М.), зв'язок, статистика, юриспруденція, медицина, військова справа тощо.

Глобальні політичні, економічні та соціальні зміни у світовій спільноті, інтенсивне розширення міжнародних зв'язків, вихід українських компаній на світовий ринок спричинили перегляд поглядів на оптимізацію міжнародних транспортних зв'язків. Україна зацікавлена в створенні сучасних транспортних коридорів та мережі прикордонних переходів з високою якістю та широким набором сервісу [112, с. 24]. Становлення ринкових відносин між Україною, США, Європою та розвиток економіки і бізнесу в Україні актуалізували логістичну діяльність, зокрема в такій функціональній галузі як транспортна логістика, що підтверджується низкою прикладів.

Так, аналіз формулювань цілей підрозділів логістики 100 провідних компаній США з метою виявлення частотності використовуваних у формулюваннях слів (у більшості проаналізованих формулювань нараховувалось від 20 до 40 слів) виявив, що найчастіше вживалось слово «клієнт», яке було присутнє в 50% формулювань. Далі в порядку зменшення частотності використовувались слова «вартість», «сервіс», «продукт», «розподіл», «*транспортування*» (виділено нами – М.М.), «логістика», «система», «управління», «мета», «виробництво і виготовлення», «менеджмент», «прибуток», «маркетинг», «ефективність» [191, с. 8].

Нові співробітники компанії Dow Chemical USA, яких відбирали передусім серед випускників чотирьох університетів штатів Мічиган, Пенсільванія, Арізона і Теннессі, для набуття практичного досвіду отримували перше призначення – посаду аналітика з розподілу, аналітика-планувальника чи посаду в *транспортному* (виділено нами – М.М.) відділі [181].

Рейтингове опитування високопоставлених представників провідних компаній на щорічних конференціях Ради логістичного менеджменту (Council of Logistics Management) щодо розподілу їхнього часу на виконання різних функцій логістики надало такі результати: на роботу, пов'язану зі складами – 19 %, з *транспортном* – 19 % (виділено нами – М.М.) [184, с. 55].

Наведені вище приклади свідчать, що транспортна логістика, як одна з функціональних галузей логістики, займає вагоме місце серед інших її галузей. Більше того, транспортна логістика є по суті складником кожного з трьох видів логістики: закупівельної, виробничої і збутової [76, с. 18]. Вагомість транспортної логістики значно зростає, коли йдеться про міжнародну логістику. Хоча провести чітку межу між внутрішньою і міжнародною логістичними важко. Остання, в основному, вивчає рух товарів через національні кордони [136, с. 409].

На сьогодні вище керівництво логістичних компаній занепокоєне управлінням перевезеннями більш, ніж будь-коли, оскільки транспортування товарів стало досить дорогою статтею витрат. За оцінками експертів [136, с. 248], вартість транспортних послуг складає 6% валового внутрішнього продукту. Сьогодні, знаходячись на гребні логістичних новацій, менеджер з перевезень вважається одним з основних членів управлінської компанії.

Одне із завдань логістики полягає в забезпеченні максимуму транспортної консолідації [112, с. 31]. Транспортні витрати належать до найбільш значних статей логістичних витрат, оскільки безпосередньо пов'язані з обсягами переміщуваних вантажів, далекістю перевезень, видом транспорту. Концепція логістики спрямована на забезпечення поставок «just in time» для всіх вантажів, незалежно від їхніх габаритів. При цьому досягнення мети логістики неможливе без інкорпорування кожної транспортно-переміщувальної дії в єдиний, синхронізований у просторі й часі «логістичний конвеєр товаропостачання» від постачальника до споживача. Новий підхід до транспорту як складника логістичного ланцюга [76, с. 285] зумовив виокремлення ще однієї функціональної галузі логістики – транспортної логістики [9, с. 127-154; 136, с. 247-298; 76, с. 281-298; 118, с. 200-255; 55, с. 207-240; 67, с. 14-15].

Сфера діяльності з надання транспортно-експедиційних послуг включає (крім внутрішніх перевезень по території України) експорт з України, імпорт в Україну, транзит по території України чи по територіях інших держав. Серед послуг транспортно-експедиційної діяльності виокремлюється й оформлення товарно-транспортної документації, необхідної для міжнародних перевезень і складеної мовою міжнародного спілкування [125, с. 15, 54], зокрема, англійською. Проведене дослідження [186, с. 155-173] витрат робочого часу менеджерів з перевезень на виконувани ними функції надало такі результати: на оформлення документації витрачається 7% часу. Це IV місце після переговорів з послуг і тарифів – 20% часових витрат, аналізу тарифів та їх визначення – 17% часових витрат, вибору перевізників – 13% часових витрат.

Поява в міжнародних транзитних акціях (поряд з каналами належності, переговорів, фінансування, просування і логістичним каналом) каналу документообігу зумовлена тим, що документація, яка супроводжує міжнародні вантажоперевезення, має значні обсяги. Наприклад, одна партія вантажу в Сант'яго (Чилі) «вимагала оформлення 150 окремих документів» [164, с. 1]. Підготовка цих документів, їх комплектація та забезпечення своєчасного прибуття на місце призначення виокремлюється як першочергова логістична операція. Так, для невеликих одиниць товару, наприклад, запасних частин, конверт з документами буде більшим, ніж запакована деталь, а вартість документації буде вищою вартості деталі. В міжнародній логістиці «поток документації порівняні з потоком продукту і є рівноцінною складовою логістичного потоку» [163, с. 20]. Водночас зазначається, що «...поки що оформлення документів на доставку вантажу повітряним транспортом займає стільки ж часу, як і 26 років тому: процес включає 36 окремих функцій обробки документів, у результаті яких з'являються 16 окремих документів» [163, с. 20].

В такий спосіб, досліджувана нами фахова документація з транспортної логістики умовно складає згадану вище другу групу організаційно-розпорядчих документів, оскільки транспортна логістика безпосередньо пов'язана з такою сферою діяльності як транспорт.

Кожний товар, який підлягає ввезенню до країни чи вивозу за її межі, стає об'єктом зовнішньоторгової угоди. При цьому йому притаманні специфічні особливості як товару, так і об'єкту, який підлягає проходженню через досить суворий режим процедур, пов'язаних з фактом здійснення угоди міжнародної купівлі-продажу. Логістика, в тому числі й така її функціональна галузь як транспортна логістика, в зовнішньоторговельній діяльності (такий різновид логістики ще називають міжнародною [136, с. 407]) має свою специфіку в експортно-імпортних операціях, наприклад, у проходженні митних формальностей, у регулюванні умов постачання товарів за договорами купівлі-продажу на основі Інкотермс і міжнародних правил перевезень, в оформленні транспортних, товаросупровідних документів, страхуванні тощо [67, с. 3, 12].

Для вирішення такого завдання нашого дослідження як виділення видів фахової ділової документації з такої функціональної галузі як транспортна логістика звернемося до загальної класифікації зовнішньоторговельної документації. Але передусім надамо визначення зовнішньоторговельним документам, адже серед авторів немає єдності в трактуванні цього поняття. Так, Ю.Рудяк та О.Піроженко [125, с. 83] до зовнішньоторговельних відносять «документи, які виконують на різних етапах виконання зовнішньоторгової угоди свої специфічні функції» (переклад наш – М.М. «документы, выполняющие на различных этапах исполнения внешнеторговой сделки свои специфические функции»).

Автори навчального посібника «Зовнішньоекономічні операції і контракти» називають зовнішньоторговельними документи, такі «що підтверджують виконання угоди з іноземним контрагентом, тобто поставку товару, його транспортування, страхування, зберігання на складах, проходження через митницю» [51, с. 135]. Якщо це визначення розглянути суто через призму логістики, то в ньому простежуються її основні функціональні галузі – торговельна і транспортна логістика, логістика складування тощо.

О.М.Устименко [150, с. 3] пропонує більш узагальнене трактування зовнішньоторговельного документу: це «документ, що супроводжує зовнішньоторговельну діяльність, відображає відносини між суб'єктами зовнішньої торгівлі в юридичному контексті, є матеріальним носієм інформації для її передачі у часі та просторі, якому притаманні специфічні позамовні та мовні особливості». Саме на це визначення ми й будемо орієнтуватися при дослідженні фахової ділової документації з транспортної логістики.

Така ж неоднозначність спостерігається й у класифікації зовнішньоторговельних документів щодо їхніх типів і видів, назв, кількості, хоча дослідники єдині у виборі критерію для їхньої класифікації, яким є функціональність [150, с. 4], тобто виконувани документами функції [51, с. 135; 125, с. 83] чи їхнє призначення [75, с. 44]. Так, Л.Лайсонс і М.Джиллінгем [73, с. 588-589] класифікують документи за їхніми заголовками. Представимо узагальнено в табл. Е.1 (Додаток Е) відомі нам класифікації зовнішньоторговельних документів (із хронологічною вказівкою джерел). (Документи транспортної логістики виділено *курсивом*).

У нашому дослідженні ми не ставили за мету укласти класифікацію зовнішньоторговельних документів чи оновити її. Нас передусім цікавила наявність у цій типології документів такої функціональної галузі як «транспортна логістика», а точніше документи з міжнародних вантажоперевезень. Як бачимо з табл. Е.1 (Додаток Е), такими фаховими документами транспортної логістики є *транспортні* (наявні практично у всіх класифікаціях) та *транспортно-експедиційні* (наявні в класифікації В.В.Козики та ін. [51]) і *товаро-транспортні* (наявні в класифікації Ю.Рудяк, О.Піроженко [125]) документи.

Наведемо їх визначення. Транспортними є документи, «що виписуються вантажоперевізником в засвідчення того, що товар прийнятий ним до перевезення» [51, с. 143], «що є підставою для оформлення договірних відносин, які виникають у процесі транспортування вантажів, і визначають умови і порядок доставки вантажів вантажоодержувачу» [75, с. 44,182]. Водночас посилаючись на Інструкцію про порядок заповнення МВД, затвердженого наказом ДМСУ від 9 липня 1997 р. № 307, колектив авторів [51, с. 467] транспортними вважають документи, відповідно до яких, здійснюється міжнародне перевезення товарів, у тому числі ті, на підставі яких здійснюється доставка (перевезення) до митного кордону при вивезенні і від митного кордону до місця призначення при ввезенні товарів. З наведених визначень, перше, на нашу думку, є дещо вузьким, тому в нашому дослідженні ми будемо спиратися на друге визначення.

Транспортні документи, видані перевізником відправнику вантажу, будучи доказом прийому вантажу, є крім того обіговим документом: вони дозволяють відправнику вантажу отримати від банку плату за проданий товар [117, с. 8].

Виокремивши серед зовнішньоторговельних документів такий тип як транспортні документи міжнародних вантажоперевезень, визначимо види документів, які входять до цього типу. Для цього використаємо такий метод наукового дослідження як аналітичний огляд низки фахових джерел та представимо результати аналізу в табл. Е.2 (Додаток Е) із хронологічною вказівкою джерел. (Різновиди транспортних документів виділено *курсивом*).

Як бачимо з табл. Е.2 (Додаток Е), серед авторів немає однакості як щодо кількості, так і щодо видів транспортних документів. Однак, зважаючи на те, що основними завданнями транспортної логістики є забезпечення транспортування товарів, мінімізація транспортних витрат, знаходження оптимальних маршрутів доставки, створення логістичних схем, пошук і вибір перевізників й експедиторів [67, с. 14], ми передусім виокремили серед транспортних документів накладну. (При цьому щодо накладної використовуються різні означення – транспортна [159; 125, с. 83], товаро-транспортна [136, с. 424, 604, 612; 125, с. 94; 12, с. 139-145]).

Накладна є транспортним документом, який підтверджує наявність домовленості між вантажовідправником і перевізником на перевезення залізничним (залізнична накладна), автомобільним (автодорожня накладна), авіа (авіавантажна накладна), річним чи змішаним (інтермодальна накладна) транспортом [67, с. 156]. Відповідно існують різні види накладної залежно від виду транспорту, яким здійснюється перевезення (у табл. Е.2 (Додаток Е) вони виділені курсивом).

Електронний словник АBBYU Lingvo 12 [159] надає таке визначення транспортної накладної: це основний перевізний документ, який регулює відносини між перевізником, відправником і одержувачем вантажу; фіксує, що має бути відправлено, кому і куди; супроводжує вантаж при перевезенні і видається вантажоодержувачу для порівняння кількісних і якісних параметрів вказаного в ній товару, який відправлено й отримано (переклад наш – М.М. «транспортная накладная – основной перевозочный документ, регулирующий отношения между перевозчиком, отправителем и получателем груза; фиксирует, что должно быть отправлено, кому и куда; транспортная накладная сопровождает груз при перевозке и выдается грузополучателю для сравнения количественных и качественных параметров указанного в ней отправленного и полученного товара»).

Проведений нами аналіз згаданих вище та інших фахових джерел з логістики, цілями якого були 1) виявлення серед типів зовнішньоторгових документів фахових документів транспортної логістики – транспортних документів та 2) визначення різновидів останніх, засвідчив, як ми вже зазначали, що серед авторів немає єдності у типології як загалом зовнішньоторгових, так і транспортних документів зокрема. При цьому щодо останніх спостерігається вживання їхніх синонімів «відвантажувальні – товаросупровідні» документи [67, с. 54]; віднесення до транспортних товаросупровідних документів, у результаті чого вони називаються товаро-транспортними [125, с. 94; 37, с. 400-401]; розгляд транспортних і товаросупровідних документів як однотипних [75, с. 51-66].

Зважаючи на ці та інші чинники, зокрема виокремлення транспортної експедиції як допоміжного виду діяльності, пов'язаного з перевезенням вантажів [Хозяйственный кодекс Украины, Ст. 306, П. 4] і, відповідно, виділення транспортно-експедиторської діяльності [125] як окремого різновиду логістичної діяльності, яку здійснює експедитор чи транспортний агент [136, с. 124; 9, с. 127; 51, с. 135,151-153; 67, с. 90-99], а також виділення окремим типом транспортно-експедиційних документів [51, с. 135,151-153], ми віднесемо до фахових документів з транспортної логістики (поряд з транспортними та транспортно-експедиційними) і товаросупровідні документи (у табл. Е.1 (Додаток Е) їх підкреслено).

Наведемо їх визначення. Товаросупровідними «називають документи, які передаються разом із вантажем від пункту відправлення до пункту призначення» [51, с. 135]. Водночас, посилаючись на спільний наказ Державного комітету зі справ охорони державного кордону України, ДМСУ, Міністерства транспорту України від 5 березня 2001 р. № 152/165/130, цей же авторський колектив [51, с. 466] товаросупровідними документами вважає документи, «які прямують разом з товарами і містять дані про товари, що переміщуються транспортним засобом». При цьому наголошено, що «в більш широкому розумінні товаросупровідними вважають документи, на підставі яких вантажоодержувач приймає поставку товарів» [51, с. 466]. До товаросупровідних документів автори навчального посібника «Зовнішньоекономічні операції і контракти» відносять документи, що складають групи комерційних, транспортних і митних. Однак ми в рамках нашої роботи обмежимося дослідженням лише транспортних документів.

Електронний словник АBBYY Lingvo 12 [159] приводить два значення терміну shipping documents (наведемо їх мовою оригіналу): 1) грузовые (погрузочные, транспортные) документы (выписываются грузоперевозчиком в удостоверение того, что товар принят им к перевозке) Syn: transport documents; 2) товаросопроводительные (отгрузочные) документы (документы, следующие вместе с грузом от грузоотправителя к грузополучателю, содержащие все необходимые сведения о товаре и условиях контракта, на основании которых грузополучатель принимает поставку товара). З визначення видно, що визначення «товаросупровідні» має декілька синонімів «вантажні», «навантажувальні», «розвантажувальні», «транспортні».

Виокремивши серед фахових документів транспортної логістики (поряд з транспортними) товаросупровідні документи, визначимо види останніх. Для цього використаємо такий метод наукового дослідження як аналітичний огляд низки фахових джерел та представимо результати аналізу у вигляді табл. Е.3 (Додаток Е) із хронологічною вказівкою джерел. При цьому ми не включили до переліку товаросупровідних документів віднесені нами до транспортних документів різновиди накладної. Як бачимо з табл. Е.3 (Додаток Е), серед авторів немає єдності як щодо кількості, так і щодо видів товаросупровідних документів.

З огляду на основні завдання транспортної логістики, зокрема забезпечення транспортування товарів [67, с. 14], ми виокремили серед товаросупровідних документів *пакувальний листок* (Packing List) та *рахунок-фактуру* (Invoice), яка крім свого основного призначення як документа, що вказує суму платежу за товар, використовується як накладна, що супроводжує товар [51, с. 137].

Орієнтуючись на наведене Ю.М.Лисенковим і І.В.Педь визначення товаросупровідних документів – «документи, що містять кількісну і якісну характеристику товарів, які поставляються, і супроводжують товари на всьому шляху їх транспортування» [75, с. 182], ми відносимо до товаросупровідних документів ще й *сертифікат якості* (Certificate of Quality), а також *сертифікат походження* (Certificate of Origin).

Кількісна характеристика товару подається, зокрема, у *пакувальному листку*, який містить перелік усіх видів та сортів товару, які знаходяться у кожному товарному місці (ящику, коробці, контейнері), у випадку, коли в одному пакуванні містяться різні за асортиментом товари [51, с. 138, 468; 75, с. 189]. Якісна характеристика товару дається, зокрема, в *сертифікаті якості*, «що засвідчує відповідність товару, якість якого підлягає контролю, показникам якості, технічним характеристикам, вимогам безпеки для життя і здоров'я людей, природного навколишнього середовища [75, с. 192]. Сертифікат якості – це «свідоцтво, яке засвідчує якість фактично поставленого товару та його відповідність умовам контракту. У ньому дається характеристика товару або підтверджується відповідність якості товару певним стандартам чи технічним умовам замовлення» [51, с. 139]. *Сертифікат походження* є документом, який «засвідчує країну, в якій товар було вироблено. В деяких випадках сертифікат походження містить також інформацію про частку використання місцевих матеріалів і місцевої робочої сили» [75, с. 191]. *Інвойс* є рахунком на відправлений товар із зазначенням короткої специфікації, ціни, витрат та інших деталей контракту [159].

Отже, в межах нашого дослідження серед фахових документів транспортної логістики ми виокремлюємо такі їхні *типи* як транспортні та товаросупровідні документи. В рамках першого типу виділяємо різні *види* накладних (у залежності від виду транспорту, яким здійснюється вантажоперевезення); в рамках другого типу – пакувальний листок, інвойс та сертифікати якості і походження. Підтвердження такого поділу ми знайшли й у низці Інтернет-ресурсів (див. Додаток Е, табл. Е.4.).

При відборі документів транспортної логістики як навчального матеріалу ми звернулися до О.О.Акулової [2], яка досліджувала типологічні ознаки англомовних навчальних економічних текстів та своєрідність у порівнянні з англомовними текстами-оригіналами професійної економічної комунікації науковця, навчальні економічні тексти формуються на межі економічного й навчального дискурсів, є текстами дидактичного спрямування. З одного боку, вони відтворюють основні особливості мовного викладу, властиві англомовній професійній економічній комунікації, з іншого, мають функціональну й лексичну специфіку, зумовлену характеристиками адресата та ситуацією навчальної комунікації [2, с. 7, 22]. Лінійним механізмом міждискурсивної взаємодії в навчальних економічних текстах слугує прагмалінгвістичне моделювання науковець трактує як адаптацію оригінальних текстів економічного спрямування до нової комунікативної (навчальної діяльності) та нового адресата (студента) зі збереженням мовних норм вихідного стилю мовлення [11-12]. Прагмалінгвістичне моделювання передбачає ретельний відбір і систематизацію матеріалу, який сприяє засвоєнню; організацію оптимального сприймання повідомлення; зниження експресивності й ідеологічності; симпліфікацію на лексичному й синтаксичному рівнях; посилення стереотипності мовного вираження [2, с. 7, 22].

О.О.Акулова виокремлює різні типи навчальних економічних текстів, зокрема, актуальні для дослідження навчальні тексти документів, які слугують зразком сучасних норм англійського письмового мовлення в галузі економіки [2, с. 8, 13]. Так, у навчальних текстах документів оптимізація сприймання досягається шляхом привертання уваги студентів до типологічних характеристик навчального тексту. Використовуються графічні (підкреслювання, виділення іншим шрифтом) і вербальні засоби. Прикладом слугує метатекст – невеликий текстовий блок, винесений за межі навчального тексту і з'єднаний з ним коментованою чи структурною частиною графічною скріпою. Такі мікротексти виконують одну чи декілька функцій: інтродуктивну, інформативну, інструктивну, тобто ідентифікуючу структурну частину чи іншу ознаку документа, повідомляють певну інформацію та номінують дію, яку необхідно вербалізувати в певній його частині [2, с. 16].

Інтегральні ознаки навчальних економічних текстів зумовлює сфера навчальної комунікації, зокрема, зміст, особливості умов протікання, специфічний характер адресата, специфіка суб'єкта комунікації, суб'єктно-адресатних відношень, предмет навчання [2, с. 8, 12-13]. Перераховані фактори зумовлюють особливості навчальних економічних текстів, зокрема й документів, таких ознак: переважання інформативної функції, дидактичної настанови, орієнтація на адресата, змістова і мовна доступність, вторинний характер інформації, її науково-інформативної цінності, репродуктивна новизна для адресата, науковість і достовірність, деперсоналізація й узагальнення викладу, обмежене використання експресивно-оціночних засобів [2, с. 13].

Будучи провідною, інформативно-пізнавальна функція передбачає передачу засобами іноземної мови економічного знання з метою формування у адресата (в нашому випадку – студента) предметної і/чи проіншомовної комунікативної компетенції в економічній професійній сфері діяльності. Прагматична навчальний вплив навчальних текстів документів передбачає створення умов для ефективної передачі в засвоєння студентом економічних знань. Специфічний характер інформативності навчальних текстів полягає у вторинності пізнавальної інформації (навчальні тексти відтворюють інформацію одного чи декількох джерел); високому ступені її скомпресованості й генералізованості (результатом інформаційної компресії є найбільш важливої і корисної інформації); її навчальному характері (наявні навчальне завдання до тексту, прийоми привертання уваги до вагомих елементів, наприклад, дидактична структура абзацу, смислове і графічне виділення тощо). Науковість і достовірність маркуються експліцитно за допомогою цитування використані джерела в бібліографії чи після тексту [2, с. 13-14].

Особливостями використання економічної термінології в навчальних текстах документів є такі: термінами варіюється залежно від типу документа; домінуючим типом термінів є предметні економічні терміни закріплено за ситуацією, яка відображена в типі документа [2, с. 17].

Виявлення відмінностей між типами навчальних економічних текстів уможливорює визначення лінгвістичного підґрунтя для формування у студентів іншомовної комунікативної компетенції у галузі професійного фахівців економічного профілю [2, с. 8]. Так, диференціальними лінгвістичними особливостями навчальних документів

✓ щодо структури (структурно-функціональної оформленості) є жорстка, клішована структура, яка визначається традицією оформлення в діловому дискурсі, включає реквізити, юридичний блок, дескриптивний блок, прескриптивний блок, блок підпису та метатекстові блоки, які реалізують дидактичний потенціал;

✓ щодо лексичного складу – це спеціальна лексика (етикетні формули, ділові кліше, офіційно-ділова лексика), професійно орієнтована лексика (галузева економічна термінологія, номенклатурна лексика, аббревіатури й скорочення), загальнолітературна лексика [2, с. 19];

✓ щодо способу викладу – імперсональний, офіційний, заданий сучасними нормами письмово ділового спілкування спосіб викладу, який створюється за рахунок використання пасивних конструкцій, ділових стандартів, опосередкованого вираження учасників комунікації, відсутності лексики з конотативними значеннями;

✓ щодо домінуючих композиційно-мовленнєвих форм – характерними є «стверджувально-констатуюча» та «наказово-констатуюча» форми;

✓ щодо синтаксичних особливостей – зберігаються особливості синтаксису ділових документів: широке використання поліпредикативних конструкцій, описових зворотів, пасивних конструкцій, паралелізму, кліше, ділових стандартів;

✓ щодо стилю мовлення – характерна офіційність, точність, ясність, стислість, стереотипність, економія мовних засобів [2, с. 20].

Перераховані вище типологічні ознаки навчальних текстів документів притаманні й транспортним товаросупровідним документам міжнародних вантажоперевезень. Саме вони (ознаки) й складатимуть засади формування у студентів-логістів іншомовної комунікативної компетенції в писемному мовленні.

Відібрані нами як навчальний матеріал різновиди транспортних і товаросупровідних документів відносяться до документів офіційно-ділового стилю. До оформлення документу як основного виду ділового мовлення висувається низка вимог: документ повинен містити заголовок, характеризуватися цілісністю змісту, структурною організацією, зв'язаністю та завершеністю викладу тощо [16; 71]. Тексти документів офіційно-ділового стилю мають бути точними, змістовними, лаконічними. Текст має бути консервативно, по-діловому, оформлений [16; 71].

Коротко охарактеризуємо ділові документи з точки зору їхньої мови. Для мови документів характерні високий ступінь уніфікації, стандартизація (як провідна риса синтаксису), високий ступінь термінованості лексики, логічність, беземоційність, інформаційне навантаження кожного елемента тексту, увага до деталей [66, с. 3].

Посилювані в сучасних умовах уніфікація і стандартизація документів обумовлюються економічною необхідністю та розвитком науки й техніки, зокрема машинна обробка й комп'ютеризація діловодства відкрили нову епоху в стандартизації документів. Використання стійких формул, прийнятих скорочень, однакового розміщення матеріалу при оформленні документа є характерним для типових і трафаретних листів, анкет, таблиць, текстів-аналогів тощо, що дозволяє кодувати інформацію, закріплюючи певні мовні засоби за типовою ситуацією.

Процес стандартизації й уніфікації охоплює всі рівні мови: лексику, синтаксис, текстову організацію та детермінує своєрідність і специфіку офіційно-ділового стилю: синтаксичний монотон, лексичну однорідність мови, високу повторюваність слів.

Особливій стандартизації підлягають так звані тексти-аналоги, бланки, формуляри, в яких трафарет має вигляд формалізованого тексту. Процес створення трафаретних текстів полягає у виділенні для групи однотипних текстів постійних частин, які містять заздалегідь відому інформацію, та пробілів для вписування відомостей, які змінюються – номінацій, дати оформлення, підпису документа, вказівки вартості, кількості, форми поставки товару тощо.

За рівнем стандартизованості виокремлені в нашому дослідженні транспортні і товаросупровідні документи належать до повністю стандартизованих документів, оскільки «відповідають формату бланків, які заповнюються фахівцями машинописним способом» [150, с. 3-4]. Бланком документа називають листок паперу стандартного формату, на який різними технічними засобами нанесено реквізити, які містять постійну для цього виду документа інформацію [35]. Застосування бланків знижує трудомісткість укладання документа та підвищує естетичний бік його оформлення. Поняття «бланк» повною мірою є придатним лише для паперових документів. Однак, при автоматизації діловодства практикується створення електронних бланків, що уможливорює створення юридично повноцінних документів, які відповідають сучасним правилам і чинним паперовим формам.

Відповідно стандартизація мови документів виробила особливі типи текстової організації: трафарет, анкету, таблицю. Зокрема трафаретизація зумовлює високий ступінь інформативної місткості тексту завдяки згортанню висловлювання і можливості дешифровки (в тому числі й за допомогою машинної обробки), розгортання його в повну структуру. Типізація документів дозволяє моделювати будь-який різновид тексту згідно з ситуацією. При цьому укладач тексту оперує певними модулями, типовими блоками, які є клішованими частинами тексту.

Всі окреслені вище особливості документів транспортної логістики, зокрема, їхні мовні характеристики, ми врахуємо при розробці методики, зокрема при укладанні відповідного комплексу вправ навчання студентів-логістів заповнення фахових документів.

Відібрані нами як навчальний матеріал транспортні і товаросупровідні документи, зокрема їхній мовний і мовленнєвий матеріал, відповідають вимогам комунікативного підходу [31]. Навчальний матеріал

- презентується студентам у контексті, на основі автентичних бланків логістичних (транспортних і товаросупровідних) документів;
- відображає природне застосування бланків фахових документів у професійній діяльності логіста без штучних прикладів і нереальних ситуацій;
- презентується студентам у доступному обсязі з метою забезпечення максимально можливого обсягу вихідної інформації та створення передумов для максимально можливого обсягу вхідної інформації, а також забезпечення можливості закріплення навчального матеріалу в нових контекстах;
- орієнтує студентів щодо теми писемної комунікації, тобто реалізує тематичний складник комунікативної ситуації спілкування;
- забезпечує візуальну презентацію комунікативної ситуації, що також є реалізацією тематичного складника комунікативної ситуації спілкування;
- створює передумови для реалізації аналогічних мовленнєвих письмових актів з використанням цього мовного і мовленнєвого матеріалу;
- забезпечує можливість реалізації різних операцій з мовним і мовленнєвим матеріалом, які відповідають найбільш ефективним стратегіям оволодіння студентом фаховим іншомовним писемним мовленням;
- є однотипним, тобто створює умови для використання механізму аналогій і підсвідомого формування студентами писемної компетенції.

Отже, відповідно до розглянутих вище критеріїв відбору навчального матеріалу (функціональності документа, його автентичності, соціокультурної цінності, адаптованості до навчального процесу) залучення бланків автентичних логістичних документів як засобів навчання студентів-логістів їх заповнення уможлиблює комплексну реалізацію цілей навчання іноземної мови: *практичної* мети, яка передбачає формування у студентів складників іншомовної мовленнєвої компетенції в письмі: декларативних знань про документи транспортної логістики, процедурних знань про правила їх заповнення, мовленнєвих навичок і вмінь заповнення бланків транспортних і товаросупровідних документів; *освітньої* мети, яка передбачає формування складників соціокультурної компетенції, зокрема ознайомлення студентів з бланками (друкованими й електронними) автентичних транспортних і товаросупровідних документів, та складників інформаційно-комунікаційної компетенції, зокрема навчальних умінь роботи з електронними засобами навчання; *розвивальної* мети, яка передбачає формування у студентів складників рефлексивної компетенції, зокрема розвиток таких особистісних якостей логіста як системне, зокрема логістичне, мислення та здатність швидко й незалежно приймати рішення, професійна свідомість та комунікабельність; *виховної* мети, яка, пронизуючи попередні три цілі, передбачає формування у студентів складників професійної (фахової) компетенції.

Таким чином, при відборі логістичних документів як навчального матеріалу для формування у студентів-логістів компетенції у фаховому іншомовному писемному мовленні ми зважали на низку критеріїв: функціональність документа [150, с. 5], його автентичність, соціокультурна цінність, адаптованість до навчального процесу. Залучення бланків автентичних логістичних документів як засобів навчання студентів-логістів їх заповнення уможливить комплексну реалізацію цілей (практичної, освітньої, розвивальної та виховної) навчання іноземної мови.

2.2. Етапи та комплекс вправ для навчання студентів-логістів заповнення фахових документів

За О.Б.Тарнопольським [140, с. 197], методика навчання письма, тобто відповідні комплекси вправ, складається з двох систем таких вправ: 1) системи вправ для навчання техніки письма та 2) системи вправ для навчання письма як виду мовленнєвої діяльності. В свою чергу, система вправ для навчання письма як виду мовленнєвої діяльності поділяється на дві підсистеми: 1) підсистему вправ для навчання практичного письма та 2) підсистему вправ для навчання академічного письма, яка окремим підрозділом уміщує вправи для креативного письма.

З огляду на предмет та об'єкт нашого дослідження, нас передусім цікавить підсистема вправ для навчання практичного письма, яке за О.Б.Тарнопольським [140, с. 194-195] трактується як навчання студентів написання різних видів ділових документів, зокрема пов'язаних з прийомом на роботу (резюме, CV, заяви), контрактів і ділових угод (у вишах економічного профілю), конспектування, анотування, реферування текстів, які читаються й аудіюються, статей, звітів, текстів доповідей, інструкцій тощо. В межах нашого дослідження серед різновидів практичного письма виокремимо передусім «написання різних видів ділових документів» [140, с. 194], які, зокрема, супроводжують міжнародні вантажоперевезення – транспортні і товаросупровідні документи (детальніше див. підрозділ 2.1). В.В.Сафонова, розглядаючи специфікацію цілей вивчення іноземної мови, в межах писемного мовлення, в свою чергу, виокремлює «типи бланків для заповнення» [128, с. 18].

Науковці (З.Я.Тураєва [148]; J.McDonough, C.Show [183]; N.Hutchinson, A.Waters [174]; R.R.Jordan [175]; A.Raimes [189]; Ch.Tribble [192]; A.Pincas [188]) розрізняють три базових підходи до написання текстів, відомих як *текстовий* підхід (product approach), *процесуальний* підхід (process approach) та *соціальний* підхід (social approach). Зазначаючи, що для загальної характеристики вправ вагомим є підхід до їх організації та проведення, О.Б.Тарнопольський [140, с. 220-221], окрім *текстового*, який називає традиційним, і *процесуального* підходів, виокремлює ще й *жанровий* підхід (genre approach).

Коротко охарактеризуємо кожний з підходів до навчання писемного мовлення. *Текстовий* підхід (чи концепція у З.Я.Тураєвої) відображає результативно-статичні уявлення про текст, який розглядається як статичний об'єкт, як продукт мовленнєвої діяльності, як інформація, відчужена від відправника, і єдина форма, в якій мова нам дається в безпосередньому спостереженні [14, с. 49; 148, с. 13; 189, с. 11; 192, с. 37-44; 175, с. 164]. Текст слугує зразком для аналізу й імітації. Згідно з текстовим підходом модель навчання писемного мовлення охоплює такі етапи: 1) робота з текстом-зразком (читання, осмислення й аналіз уривків з творів різних жанрів), 2) створення висловлювань за аналогією зі структурними одиницями різних рівнів і 3) написання тими, хто навчається, самостійних письмових робіт [62, с. 116]. Іншими словами, при *текстовому* підході студенти спочатку ретельно опрацьовують зразки писемних текстів, а потім пишуть аналогічні тексти за цими зразками. Підхід цілком зорієнтований на продукт, тобто на результат написання студентом тексту, який перевіряється та оцінюється викладачем [140, с. 220-221].

Відповідно до *процесуального* підходу текст розглядається в процесі його створення як динамічна система отримання й передачі інформації. В цьому випадку акцент зміщується на процесуальність тексту, яка має на увазі реалізацію мовленнєвої здатності людини і враховує, що текст є мовою в дії, тобто на перший план виходить здатність мови до функціонування в мовленні [14, с. 49; 148, с. 13; 173, с. 89; 192, с. 37-44; 175, с. 164]. Не менш важливою є також особистість того, хто пише, його комунікативні та пізнавальні цільові настанови, а також аудиторія, до якої звернене писемне мовлення [62, с. 117]. В межах процесуального підходу модель навчання писемного мовлення містить три етапи: 1) етап планування змісту письмового повідомлення, 2) етап реалізації задуму писемного висловлювання та 3) етап контролю написаного.

Суттєва відмінність *процесуального* підходу від попереднього текстового та наступного жанрового, за О.Б.Тарнопольським [140, с. 220-221], полягає в тому, що в процесуальному підході акцентується процес створення писемного тексту, його численні переробки для досягнення бажаного комунікативного ефекту, а кінцевому продукту приділяється менше уваги. При цьому оцінювання, коментування, виправлення, надання порад щодо перероблення проміжних варіантів письмового тексту здебільшого проводиться самими студентами, які рецензують та коментують роботи один одного – *peer-reviewing*. У всіх випадках увага акцентується на змісті текстів, а не на їхній мовній формі, оскільки мовна форма – це відповідальність того, хто пише, й самостійно редагує свій текст.

Процесуальний підхід є особливо прийнятним, оскільки забезпечує високий рівень творчої автономії студентів, високу комунікативну орієнтацію навчання, заохочує до творчого ставлення до роботи, розвиває процесуальну мотивацію. Процесуальний підхід є найбільш прийнятним для максимально творчих видів письма, зокрема написання літературних творів (креативне письмо). Процес написання письмового тексту містить декілька етапів: 1) передписьмо – *prewriting* (підготовка й збір інформації), 2) складання варіантів (чернеток) тексту – *composing / drafting*, 3) рецензування і перероблення тексту – *revising*, 4) його редагування – *editing* [140, с. 220-221].

Орієнтуючись на мету письмової комунікації, *жанровий* підхід ґрунтується на навчанні досягнення різних видів комунікативних цілей у власних писемних текстах шляхом усвідомлення того, як такі цілі повинні досягатися у текстах різних жанрів. Іншими словами, як можна інтегрувати адресанта (того, хто пише), та текст з адресатом (читачем) для здійснення успішної комунікації. Жанровий підхід (більше ніж попередні) переслідує комунікативні цілі, наміри та потреби письмового спілкування, але теж залишається орієнтованим лише на продукт, тобто на кінцевий текст, написаний студентом [140, с. 220-221].

Важливого значення набуває взаємодія (комунікація) того, хто пише, і того, хто читає. Письмо розглядається як свого роду засіб міжособистісного спілкування (*social activity*), яке можна вважати успішним лише за умови розуміння читачем змісту і мети написаного. Якщо в трьох згаданих вище підходах до написання текстів у центрі уваги знаходиться або текст (*product approach, genre approach*), або той, хто пише (*process approach*), то в цьому випадку на перший план виходить безпосередньо читач як учасник акту комунікації за допомогою письма, а написаний текст є засобом установалення й розвитку контактів між комунікантами – тим, хто пише, і тим, хто читає.

В зарубіжній методиці підхід, орієнтований на акт комунікації, називається *соціальним* (social approach) [161, с. 26-29; 192, с. 25, 37, 45-61]. При цьому і той, хто пише, і ті, хто читають написане, за твердженням К.Тріббла, є учасниками комунікації, де кожен має свою роль.

Узагальнимо викладене вище щодо підходів до написання текстів у вигляді табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристика підходів до написання текстів

<i>Текстовий підхід</i>	<i>Процесуальний підхід</i>	<i>Жанровий підхід</i>	<i>Соціальний підхід</i>
Цілком зорієнтований на продукт, тобто на результат написання студентом тексту, який перевіряється та оцінюється викладачем.	Акцентує процес створення писемного тексту, його численні переробки для досягнення бажаного комунікативного ефекту, а кінцевому продукту приділяється менше уваги.	Переслідує комунікативні цілі, наміри та потреби письмового спілкування, але теж залишається орієнтованим лише на продукт, тобто на кінцевий текст, написаний студентом.	Орієнтований на акт комунікації між учасниками комунікації: тим, хто пише, і тими, хто читають написане.
<i>Етапи навчання писемного мовлення</i>			

<ul style="list-style-type: none"> • Робота з текстом-зразком (читання, осмислення й аналіз уривків з творів різних жанрів); • Створення висловлювань за аналогією з структурними одиницями різних рівнів; • Написання студентами самостійних письмових робіт. 	<ul style="list-style-type: none"> • Планування змісту письмового повідомлення – передписьмо (prewriting) – підготовка і збір інформації; • Реалізація задуму писемного висловлювання – складання варіантів (чернеток) тексту (composing / drafting); • Контроль написаного – рецензування і перероблення тексту (revising) та редагування тексту (editing). 	-	-
---	---	---	---

Більшість вітчизняних і зарубіжних методистів схиляються до необхідності поєднання цих підходів. Зокрема І.Л.Колесникова й О.О.Долгіна [62, с. 111] зазначають, що при навчанні іншомовного писемного мовлення обов'язковою вимогою є збалансоване поєднання всіх підходів при можливій перевазі одного з них в залежності від рівня володіння мовою і потреб тих, хто вивчає мову. Проте шляхи цього поєднання зумовлюються жанрами та характером текстів, які треба навчитися писати.

Так, формальні тексти з незмінною структурою, форматом і композицією, великою кількістю стандартних або стандартизованих частин й елементів, численними мовними кліше (ділові і стандартні приватні листи, *більшість ділових документів* (виділено нами – М.М.), реферати, анотації, конспекти, письмові виклади-перекази почутого / прочитаного, що відповідають стандарту, поданому в оригіналі, за яким пишеться переказ) є поєднанням текстового і жанрового підходів.

Отже, розглянувши існуючі підходи до навчання іншомовного писемного мовлення, провідним для нашого дослідження ми обрали саме текстовий підхід (*product approach*), згідно з яким процес навчання студентів-логістів написання фахових документів охоплює такі етапи: етап 1 – робота з текстом-зразком (читання, осмислення й аналіз), етап 2 – створення аналогічних висловлювань зі структурними одиницями різних рівнів, етап 3 – написання студентами самостійного письмового висловлювання, в поєднанні з елементами жанрового (*genre approach*) та соціального (*social approach*) підходів.

Водночас у загальній структурі діяльності учіння студента значне місце відводиться діям контролю та оцінювання (з боку викладача) чи самоконтролю чи самооцінювання (з боку студента). Це зумовлено тим, що будь-яка навчальна дія студента стає довільною та регульованою лише за наявності контролю й оцінювання в структурі його учіння [48, с. 213]. Зважаючи на це, ми виокремлюємо етап контролю (чи самоконтролю) та доповнюємо ним попередні три етапи навчання студентів написання логістичних документів.

Конкретизуємо ці етапи навчання студентів-логістів написання документів транспортної логістики англійською мовою, визначивши

- *об'єкт формування* та, відповідно, *об'єкт контролю* – декларативні знання, процедурні знання, мовленнєві навички, мовленнєві вміння;
- *цілі* навчання: *практичні* цілі – набуття декларативних і процедурних знань, оволодіння мовленнєвими навичками й уміннями; *розвивальні* цілі – формування професійної свідомості, системного, зокрема логічного, мислення, здатності швидко й незалежно приймати рішення, комунікабельності; *освітні* цілі – ознайомлення з бланками автентичних транспортних і товаросупровідних документів та опанування навчальними вміннями роботи з різними засобами навчання: друкованим та електронним варіантами навчального посібника;
- *вправи* за низкою критеріїв: *тип* вправи, її *керованість*, наявність *опор* та *ігрового складника*, *організаційний аспект* виконання вправи [140, с. 218-220];
- *засіб навчання* – авторський навчальний посібник «Документація транспортної логістики англійською мовою» в друкованому й електронному варіантах.

Опишемо етапи навчання студентів-логістів написання документів транспортної логістики англійською мовою з використанням друкованого та електронного варіантів навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою», попередньо надавши пояснення щодо пропедевтичного етапу, який передує вищеназваними етапами.

Нагадаємо (див. підрозділ 1.2), що серед різновидів професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції (як мети навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей) ми виокремлюємо поряд з іншомовною комунікативною, навчальною й соціокультурною компетенціями студентів-логістів ще й їхню фахову компетенцію, яка трактується як уміння професійно, самостійно й відповідально вирішувати стандартні завдання. Фахову компетенцію складають фахові знання й навички, досвід, розуміння специфічної фахової постановки питання й міжпредметних взаємозв'язків, а також уміння цілеспрямовано та технічно бездоганно вирішувати професійні завдання й проблеми [122, с. 11].

Саме актуалізацію фахових декларативних знань (про транспортну логістику як одну з функціональних галузей логістики, види міжнародних вантажоперевезень, переваги різних видів транспорту, канал документообігу в транспортній логістиці тощо) й передбачає пропедевтичний етап, зокрема при роботі з Розділом 1 «Транспортна логістика та її документообіг» навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою». При цьому пропедевтичний етап є факультативним: студент обирає його для виконання самостійно, керуючись власним бажанням актуалізувати набуті на професійно орієнтованих навчальних дисциплінах фахові знання.

Етапи навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики англійською мовою

Пропедевтичний етап – етап актуалізації набутих фахових знань

Обов'язковість проведення – факультативно.

Організаційна форма навчання – позааудиторна індивідуальна робота.

Об'єкт формування/контролю – декларативні знання.

Практична мета – актуалізувати набуті фахові знання про транспортну логістику як одну з функціональних галузей логістики, види міжнародних вантажоперевезень, переваги різних видів транспорту, канал документообігу в транспортній логістиці тощо.

Розвивальна мета – розвивати професійну свідомість, системне мислення, здатність швидко й незалежно приймати рішення.

Освітня мета – опанувати навчальними вміннями роботи з різними засобами навчання: друкованим та електронним варіантами навчального посібника.

Тип вправ – умовно-комунікативні рецептивні.

Керованість вправ – повністю керовані.

Наявність опор – без опор.

Наявність ігрового складника – без ігрового складника.

Організаційний аспект виконання вправ – індивідуальне виконання.

Засіб навчання – електронний / друкований варіанти навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» (Розділ 1 «Транспортна логістика та її документообіг»).

I етап. Pre-Writing Activities – опрацювання (читання, осмислення й аналіз)

зразка заповненого англійською мовою документа

Обов'язковість проведення – обов'язково.

Організаційна форма навчання – аудиторне заняття.

Об'єкт формування/контролю: декларативні знання про документи транспортної логістики й процедурні знання про правила їх заповнення.

Практична мета – набути декларативних знань про документи транспортної логістики й процедурних знань про правила їх заповнення.

Розвивальна мета – розвивати професійну свідомість, системне мислення, здатність швидко й незалежно приймати рішення.

Освітні цілі – ознайомитися з бланками (друкованими й електронними) транспортних і товаросупровідних документів; опанувати навчальними вміннями роботи з різними засобами навчання: друкованим та електронним варіантами навчального посібника.

Тип вправ – умовно-комунікативні рецептивні.

Керованість вправ – повністю керовані.

Наявність опор – з природними опорами.

Наявність ігрового складника – з рольовим ігровим складником.

Організаційний аспект виконання вправ – індивідуальне виконання.

Засіб навчання – комплекси підготовчих вправ для заповнення пакувального листка, різновидів накладних, сертифікатів якості та походження й інвойсу (Розділ 2 «Документи міжнародних вантажоперевезень» з електронного / друкованого варіантів навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою»).

Типове завдання: Ви – працівник логістичної компанії «...» (її електронна адреса – www...com.ua). Серед документів, які супроводжують вантаж – пакувальний листок. Уважно прочитайте зміст кожної його графи. Зважаючи на особливості вантажу, який найоптимальніший вид транспорту Ви оберете для подальшого його транспортування? Обґрунтуйте ваше рішення керівнику компанії.

Надамо пояснення щодо змісту типового завдання цього етапу. «Ви – працівник логістичної компанії «...» (електронна адреса – www...com.ua)». Передусім студент отримує роль працівника реальної логістичної компанії. (Перелік компаній дібрано з інформаційного електронного довідника «Yellow Pages»). У такий спосіб студент-логіст знайомиться з реальними вітчизняними логістичними компаніями. За бажанням, звернувшись до їхніх електронних адрес, студент також має можливість ознайомитися із специфікою роботи компанії.

«Серед документів, які супроводжують вантаж – пакувальний листок». По-друге, для опрацювання студентам пропонуються також і різновиди накладної, сертифікати якості й походження та інвойс.

«Зважаючи на особливості вантажу, який найоптимальніший вид транспорту Ви оберете для подальшого його транспортування?» По-третє, з огляду на те, що водночас з академічною метою (формування іншомовної комунікативної компетенції в писемному мовленні) переслідується й фахова мета (формування фахової компетенції), способом розуміння змісту документа при його читанні пропонується суто фахове завдання з логістики.

II етап. While-Writing Activities – заповнення аналогічних граф у документі

Обов'язковість проведення – обов'язково.

Організаційна форма навчання – аудиторне заняття.

Об'єкт формування/контролю: мовленнєві навички заповнення граф у документах транспортної логістики.

Практична мета – оволодіти мовленнєвими навичками заповнення граф у логістичних документах.

Розвивальна мета – розвивати професійну свідомість, системне мислення, здатність швидко й незалежно приймати рішення.

Освітні цілі – ознайомитися з бланками (друкованими й електронними) транспортних і товаросупровідних документів; опанувати навчальними вміннями роботи з різними засобами навчання: друкованими та електронними бланками логістичних документів.

Тип вправ – умовно-комунікативні репродуктивні.

Керованість вправ – частково керовані.

Наявність опор – з природними опорами.

Наявність ігрового складника – з рольовим ігровим складником.

Організаційний аспект виконання вправ – індивідуальне виконання.

Засіб навчання – комплекси підготовчих вправ для заповнення граф у різновидах накладних, пакувальному листку, сертифікатах якості й походження та інвойсі (Розділ 4 «Практикум із заповнення транспортних і товаросупровідних документів» з електронного / друкованого варіантів навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою»).

Типове завдання: Ви – працівник логістичної компанії «...» (її електронна адреса – www...com.ua). Серед документів, які супроводжуватимуть вантаж – пакувальний листок. Заповніть його графи відповідно до особливостей вантажу.

Аналогічно попередньому етапу надамо пояснення щодо змісту типового завдання цього етапу. *«Заповніть його графу відповідно до особливостей вантажу.»* Студенти отримують перелік вантажів, з якого вони за власним уподобанням обирають один, або пропонують свій власний вантаж.

III етап. While-Writing Activities – самотійне заповнення документа

Обов'язковість проведення – обов'язково.

Організаційна форма навчання – аудиторне заняття.

Об'єкт формування/контролю – мовленнєві вміння заповнення документів транспортної логістики.

Практична мета – оволодіти вміннями заповнення всього бланку логістичних документів.

Розвивальна мета – розвивати професійну свідомість, системне мислення, здатність швидко й незалежно приймати рішення.

Освітні цілі – ознайомитися з бланками (друкованими й електронними) транспортних і товаросупровідних документів; опанувати навчальними вміннями роботи з різними засобами навчання: друкованими та електронними бланками логістичних документів.

Тип вправ – комунікативні продуктивні.

Керованість вправ – мінімально керовані.

Наявність опор – з природними опорами.

Наявність ігрового складника – з рольовим ігровим складником.

Організаційний аспект виконання вправ – індивідуальне виконання.

Засіб навчання – комплекси мовленнєвих вправ для заповнення бланку транспортних і товаросупровідних документів (Розділ 4 «Практикум із заповнення транспортних і товаросупровідних документів» з електронного / друкованого варіантів навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою»).

Типове завдання: Ви – працівник логістичної компанії «...» (електронна адреса – www...com.ua). Заповніть товаро-транспортні накладні для інтермодального перевезення вантажу / пакет транспортних і товаросупровідних документів для авіа- / автоперевезення вантажу (для перевезення вантажу морем / залізницею).

Аналогічно попереднім етапам надамо пояснення щодо змісту завдань цього етапу. *«Заповніть ... для ... перевезення вантажу ...»*. Студент – майбутній логіст має знати, які документи входять до транспортних і товаросупровідних документів, а також який вид накладної використовується при міжнародних вантажоперевезеннях різними видами транспорту. По-третє, студенти за власним уподобанням обирають найменування вантажу.

Отже, три обов'язкові етапи навчання студентів заповнення логістичних документів, пропоновані в текстовому підході: I етап – робота з текстом-зразком (читання, осмислення й аналіз), II етап – створення аналогічних висловлювань зі структурними одиницями різних рівнів, III етап – написання студентами самостійного письмового висловлювання, ми передусім доповнили факультативним пропедевтичним етапом, який має на меті актуалізацію студентами набутих на професійно орієнтованих навчальних дисциплінах фахових знань з логістики.

По-друге, поєднання текстового підходу з елементами соціального підходу уможливило виокремлення ще одного обов'язкового, на нашу думку, IV етапу навчання студентів-логістів заповнення фахових документів, на якому здійснюється контроль (з боку викладача) чи самоконтроль (з боку студента) правильності заповнення логістичних документів (Post-Writing Activities). Обґрунтуємо його виокремлення. Орієнтація соціального підходу на встановлення й розвиток контактів між комунікантами – тим, хто пише, і тим, хто читає, дозволяє розглядати написаний текст як своєрідний засіб міжособистісного спілкування, яке вважається успішним лише за умови розуміння читачем змісту й мети написаного. Відповідно, на перший план безпосередньо виходить читач як вагомий учасник акту комунікації, оскільки розуміння змісту логістичних документів читачем – фахівцем-логістом, який отримує вантаж чи продовжує його перевезення, є запорукою кваліфікованого виконання ним своїх професійних обов'язків.

Опишемо етап контролю заповнених логістичних документів за аналогічними критеріями попередніх трьох етапів.

IV етап. Post-Writing Activities – перевірка заповненого документа

Обов'язковість проведення – обов'язково.

Організаційні форми навчання – позааудиторна самостійна робота з виконання домашнього завдання й аудиторне заняття.

Об'єкт контролю – мовленнєві вміння заповнення бланків документів транспортної логістики.

Практична мета – опанувати навчальними вміннями само- та взаємоперевірки письмових робіт.

Розвивальна мета – розвивати професійну свідомість, системне мислення, здатність швидко й незалежно приймати рішення.

Освітні цілі – ознайомитися з бланками (друкованими й електронними) транспортних і товаросупровідних документів; опанувати навчальними вміннями роботи з різними засобами навчання: друкованими та електронними бланками логістичних документів.

Тип вправ – комунікативні рецептивні.

Керованість вправ – мінімально керовані.

Наявність опор – з природними опорами.

Наявність ігрового складника – з рольовим ігровим складником.

Організаційний аспект виконання вправ – індивідуальне виконання.

Засіб контролю – друковані й електронні бланки транспортних і товаросуповідних документів з розділу 4 «Практикум із заповнення транспортних і товаросуповідних документів» з електронного / друкованого варіантів навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» .

Типове завдання: Ви – керівник логістичного відділу компанії «...» (електронна адреса – www...com.ua). Новий співробітник Вашого відділу повинен заповнити пакет транспортних і товаросуповідних документів, зокрема Перевірте правильність його заповнення.

Аналогічно попереднім етапам надамо пояснення щодо змісту завдань цього етапу. «*Перевірте правильність його заповнення*». Отримання студентом ролі саме керівника логістичного відділу компанії уможливорює перевірку ним роботи свого підлеглого, зокрема заповнення документів транспортної логістики. В такий спосіб вправа набуває комунікативної спрямованості.

Узагальнимо у вигляді таблиці (табл. 2.2) етапи навчання студентів-логістів написання документів транспортної логістики англійською мовою, виокремивши передусім критерії, серед яких в етапах навчання спостерігаються відмінності. Прослідкуємо динаміку низки критеріїв. Як бачимо з табл. 2.2, об'єкт формування та, відповідно, контролю послідовно змінюється – від декларативних і процедурних знань до іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь; керованість вправ – від повністю керованих до частково і мінімально керованих; наявність опор та ігрового складника – від їх відсутності до природних опор і до рольового ігрового складника.

Традиційно успіх учіння пов'язується насамперед з рівнем

Таблиця 2.2

Етапи навчання студентів-логістів написання документів транспортної логістики англійською мовою

Етап	0 етап	I етап	II етап	III етап	IV етап
Критерій					
<i>Обов'язковість проведення</i>	факультативно	обов'язково	обов'язково	обов'язково	обов'язково
<i>Організаційна форма навчання</i>	позааудиторна індивідуальна робота	аудиторне заняття	аудиторне заняття	аудиторне заняття	позааудиторна самостійна робота з виконання домашнього завдання, аудиторне заняття
<i>Об'єкт формування / контролю</i>	декларативні знання	декларативні й процедурні знання	мовленнєві навички	мовленнєві вміння	мовленнєві вміння
<i>Тип вправ</i>	умовно-комунікативні рецептивні	умовно-комунікативні рецептивні	умовно-комунікативні репродуктивні	комунікативні продуктивні	комунікативні рецептивні
<i>Керованість вправ</i>	повністю керовані	повністю керовані	частково керовані	мінімально керовані	мінімально керовані
<i>Наявність опор</i>	без опор	з природними опорами	з природними опорами	з природними опорами	з природними опорами
<i>Наявність ігрового складника</i>	без ігрового складника	з рольовим ігровим складником	з рольовим ігровим складником	з рольовим ігровим складником	з рольовим ігровим складником

інтелектуального розвитку особистості, рівнем розвитку її когнітивної сфери [3; 48], оскільки учіння спирається на когнітивну діяльність суб'єкта навчання, а саме на сприйняття, переробку, збереження ним інформації, а також її розуміння та практичне відтворення. За С.Л.Рубінштейном [124, с. 504], міцність засвоєння знань зумовлюється первинним сприйняттям матеріалу та спеціальною роботою на його запам'ятовуванням.

З психологічної точки зору, змістом учіння є процес *засвоєння*, який визначається І.О.Зимньою [48, с. 234] як процес прийому, смислової переробки, збереження отриманих знань й застосування їх у нових ситуаціях вирішення практичних і теоретичних завдань, тобто використання цих знань у формі вмінь на основі цих знань вирішувати нові завдання. За Л.С.Рубінштейном [124, с. 502], міцне засвоєння знань є центральною частиною навчального процесу. Це складний процес, який включає сприймання матеріалу, його осмислення і запам'ятовування й таке оволодіння ним, яке дає можливість вільно ним користуватися в різних ситуаціях, по-різному оперуючи ним. Звідси виокремлюються чотири стадії процесу засвоєння: 1) первинне ознайомлення з матеріалом, або його сприймання, 2) осмислення матеріалу, 3) спеціальна робота на запам'ятовування цього матеріалу, 4) оволодіння матеріалом як можливість оперувати ним у різних умовах, застосовуючи його на практиці [48; 124]. При цьому ці стадії є взаємопов'язаними й обумовленими характером взаємодії викладача і студентів. Так, процес сприймання включає в себе осмислення. Останнє, в свою чергу, будучи другою стадією, входить до першої й водночас є основою третьої стадії – запам'ятовування. Запам'ятовування матеріалу, за Л.С.Рубінштейном [124, с. 508], є не тільки постійним осмисленням, включенням у нові смислові зв'язки, а й переосмисленням цього матеріалу. Головним при цьому є здійснення не тільки репродуктивного, а й продуктивного відтворення навчального матеріалу. Четверта стадія засвоєння – застосування на практиці – є не лише результатом навчання, а й способом оволодіння знаннями, їх закріпленням, формуванням міцних навичок. На цій стадії оволодіння знаннями спрямоване вже не на учіння, а на практичні цілі.

У фаховій літературі процес засвоєння іноземної мови розподіляється на «засвоєння» (*acquisition*) як підсвідомий процес формування механізмів мовлення за рахунок інтенсивної мовленнєвої практики і «навчання» (*teaching*) як формування мовленнєвих механізмів шляхом усвідомлення правил і подальшої їх інтеріоризації [179]. Найефективнішою стратегією при формуванні іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь вважається максимальне паралельне використання як «засвоєння», так і «навчання» [154].

Представимо комплекс вправ для навчання студентів-логістів заповнювати коносамент як один з різновидів товаро-транспортної накладної – транспортного документу. (При укладанні вправ ми орієнтувалися на традиційну методику навчання письма [83; 84; 167; 176]).

Комплекс вправ для навчання студентів-логістів заповнювати коносамент

Вправа 1. Тип – умовно-мовленнєва, рецептивна.

Практична мета – набути декларативних знань про коносамент.

Завдання: Як майбутній менеджер з логістики Ви повинні вміти ідентифікувати кожен різновид документів, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення. Чи впізнаєте Ви серед транспортних документів саме коносамент? За якими ознаками Ви його вирізняєте серед інших транспортних документів?

Exercise 1: You are the logistics manager's assistant. Revise the definition of Bill of Lading.

Bill of Lading (abbreviations – B/L, b/l) is a shipping document, which is given by the transporters, acknowledging receipt of goods and promising to deliver them.

I етап . Pre-Writing Activities – опрацювання (читання, осмислення й аналіз)

зразка заповненого коносаменту

Вправа 2. Тип – умовно-мовленнєва, рецептивна.

Практична мета – набути процедурних знань про зміст заповненого коносаменту.

Зразок коносаменту запозичено з джерела [238].

Exercise 2: You completed form and analyse the

Ocean Bill of Lading Negotiable			
Exporter Grayson Ceramics Ltd. 23 Potters Lane Stafford ST1 4ED GREAT BRITAIN		NEVERSINK SHIPPING LINE	
Consignee to order	B/L no. DC197623	No. of originals 3	
	Exporter's ref. UI 001	Vessel SS Unsinkable	
	Port of loading Harwich, GB	Sailing date 22 March 2000	
	Port of discharge Houston, US	ETA 4 April 2000	
Notify United Importing Inc. 1441 Beach Drive Houston, TX 28736 U.S.A.		Freight ☒ Prepaid ☐ Collect	
No. packages	Particulars of goods	Weight	Quantity
15	15 packages Staffordshire dinner services		300
Total:		1200 KGM	300
Accepted by the carrier from the exporter in apparent good order and condition (unless otherwise noted herein) the total number of quantity of containers or other packages or units indicated above, stated by the exporter to comprise the goods specified above for carriage subject to all the terms hereof from the place of acceptance or port of loading to the place or port of delivery, whichever applicable. In accepting this Bill of Lading the merchant agrees to be bound by all its conditions, exceptions or provisions, whether written, printed or stamped on the front or back hereon.			
IN WITNESS whereof THREE (3) original Bs/L have been signed, of not otherwise stated herein, one of which being accomplished the others to be void.			
<i>Harwich, 20 March 2000 William Smith</i>			

instant. Look through the y is given below). Read

Glossary:

- acceptance – прийняття
- applicable – придатний, відповідний, підходящий
- ETA (estimated time of arrival) – розрахований час прибуття
- exception – виняток (у договорі, документі)
- exporters references – рекомендації експортера
- herein – у цьому, тут
- hereof – з цього (про документ)
- hereon – на цій основі, одразу після цього
- merchant – торговельний, комерційний, торговельний представник
- negotiable – що має силу
- No (скорочення від number) – номер
- particulars of goods – особливості товару
- provision – забезпечення
- specified – обговорений згідно з контрактом
- to accept – приймати
- to be bound – бути зобов'язаним, направлятися (про судно)
- to comprise – складатися з, мати у собі
- to notify – повідомляти
- vessel – судно
- whichever – який завгодно
- Вправа 3. Тип – умовно-мовленнєва, репродуктивна.

Практична мета – перевірити рівень набутих процедурних знань про зміст заповненого коносаменту.

Exercise 3: You are the logistics manager's assistant. Match the columns (1-18) of Bill of Lading with information they contain (A-R).

Check yourself with the key.

1.	Exporter	A.	Harwich, GB
2.	Consignee	B.	Houston, US

3.	B/L no.	C.	To order
4.	Exporter's ref.	D.	SS Unsinkable
5.	Port of loading	E.	DC 256857
6.	Port of discharge	F.	22 march 2007
7.	No. of Originals	G.	UI 007
8.	Vessel	H.	Grayson Ceramics Ltd. 23 Potters Lane Stafford ST1 4ED Great Britain
9.	Sailing date	I.	☒ Prepared ☐ Collect
10.	ETA	J.	15
11.	Notify	K.	1200 KGS
12.	Freight	L.	4 April 2007
13.	No. packages	M.	15 packages Staffordshire dinner services
14.	Weight	N.	United Importing Inc. 1441 Beach Drive Houston, TX 67589 USA
15.	Particulars of goods	O.	Harwich, 20 March 2007
16.	Quantity	P.	William Smith
17.	Place and date of issue	Q.	3
18.	Signed for the Master of the above vessel	R.	300

Answer Sheet:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.

Key:

1. H	2. C	3. E	4. G	5. A	6. B	7. Q	8. D	9. F/L
10.L/F	11.N	12.I	13.J	14.K	15.M	16.R	17.O	18.P

Вправа 4. Тип – умовно-мовленнєва, рецептивна.

Практична мета – набути процедурних знань про зміст заповненого коносаменту.

Exercise 4: You are the logistics manager's assistant. Compare the Ukrainian and English variants of this part of Bill of Lading. Analyse the contents of each variant.

Ukrainian variants:

1. Прийнято перевізником від експортера в очевидному належному порядку й умовах (при цьому виключаючи іншу вказівку) загальну кількість контейнерів чи інших пакувань або вищезгаданих одиниць пакування, що встановлені відправником, для того щоб надати товар, який вище обумовлений договором, до усіх термінів доставки, які обговорені в документі, від місця прийняття чи порту відвантаження до якого-небудь іншого належного місця або порту доставки.

2. Приймавши цей коносамент, товарознавець зобов'язується виконати всі умови, виключення або асигнування, які або написані, або надруковані, або проштамповані на лицьовому чи зворотному боці документа.

3. У підтвердження додаються три підписані оригінали коносаментів, які не є встановленими в цьому документі, один з яких є доповненням іншого, що не має сили.

English variants:

1. Accepted by the carrier from the exporter in apparent good order and condition (unless otherwise noted herein) the total number of quantity of containers or other packages or units indicated above, stated by the exporter to compromise the goods specified above for carriage subject to all the terms hereof from the place of acceptance or port of loading to the place or port of delivery, whichever applicable.

2. In accepting this Bill of Lading the merchant agrees to be bound by all its conditions, exceptions or provisions, whether written, printed or stamped on the front or back hereon.

3. IN WITNESS where of THREE (3) original Bs/L have been signed, of not otherwise stated herein, one of which being accomplished the others to be void.

II етап. *While-Writing Activities* – заповнення аналогічних граф у коносаменті

Вправи 5-6. Тип – умовно-мовленнєві, репродуктивні.

Практична мета – оволодіти мовленнєвими навичками заповнення граф (рубрик) у коносаменті.

Exercise 5: You are the logistics manager's assistant. Complete each column of Bill of Lading with its proper contents. (The box is given below).

Harwich, GB	Houston, US	To order
SS Unsinkable	DC 256857	22 march 2007
UI 007	15	1200 KGS
Grayson Ceramics Ltd. 23 Potters Lane Stafford ST1 4ED Great Britain	☒ Prepared ☐ Collect	United Importing Inc. 1441 Beach Drive Houston, TX 67589 USA
4 April 2007	3	300
15 packages Staffordshire dinner services	Harwich, 20 March 2007	William Smith

Answer Sheet (див. рис. Д.1, Додаток Д)

Exercise 6: You are the logistics manager's assistant.

Substitute the contents of unfilled column of Bill of Lading by your own contents.

Answer Sheet (див. рис. Д.1, Додаток Д)

III етап. *While-Writing Activities* – самостійне заповнення коносаменту

Вправа 7. Тип – мовленнєва, продуктивна.

Практична мета – оволодіти мовленнєвими вміннями заповнення коносаменту.

Exercise 7: You are the logistics manager's assistant. You deal with Bill of Lading, one of the transport documents. Complete the form of Bill of Lading.

Answer sheet (див. рис. Д.1, Додаток Д)

IV етап. *Post-Writing Activities* – перевірка заповненого коносаменту

Вправа 8. Тип – мовленнєва, рецептивна.

Практична мета – опанувати навчальними вміннями само- та взаємоперевірки заповненого бланку документа.

Exercise 8: You are the logistics manager of the company «...» (e-mail – www...com.ua). Your assistant has completed the form of Bill of Lading. Review the completed form of this document.

Таким чином, у контексті обраного як провідного в нашому дослідженні текстового підходу (в поєднанні з елементами жанрового та соціального підходів) процес навчання студентів-логістів заповнювати бланки документів міжнародних вантажоперевезень охоплює такі етапи: *етап 0* (пропедевтичний), який передбачає актуалізацію студентами попередньо набутих фахових знань з логістики; *етап 1*, який передбачає опрацювання студентами заповненого бланку логістичного документа (читання, осмислення й аналіз змісту його граф); *етап 2*, який передбачає заповнення студентами окремих граф (рубрик) у логістичному документі; *етап 3*, який передбачає заповнення студентами всього бланку логістичного документа; *етап 4*, який передбачає само- і взаємоконтроль (з боку студента та його одногрупників) та контроль (з боку викладача) заповненого бланку логістичного документа.

Етапи навчання проілюстровано прикладами з комплексу вправ для навчання студентів-логістів заповнювати коносамент – один із транспортних документів. Аналогічні вправи укладено для інших семи транспортних і товаросупровідних документів (детальніше див. розділ 4 «Практикум із заповнення товаросупровідних і транспортних документів» навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою»).

На основі цього комплексу вправ ми уклали дві моделі навчання студентів – майбутніх фахівців з логістики – заповнення документів транспортної логістики англійською мовою в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу, які ми опишемо в підрозділі 2.4 нашого дослідження.

2.3. Електронний навчальний посібник «Документація транспортної логістики англійською мовою» як сучасний засіб для самостійної роботи студентів

Серед трьох підходів до використання засобів інформаційних технологій у процесі навчання іноземної мови: 1) їх комплексне використання, 2) часткове використання готових електронних видань освітнього призначення, 3) використання прикладних та інструментальних програмних засобів для розробки авторських додатків [1], ми, не применшуючи значущість перших двох підходів, услід за Д.В.Агальцовою [1], також вважаємо особливо вагомим останній підхід. Саме він уможлиблює реалізацію викладачем (учителем) іноземної мови власних методичних рішень викладу навчального матеріалу; автоматизацію процесу адаптації змісту навчального матеріалу до вікових та індивідуальних особливостей студентів (школярів); використання авторської структури змісту навчання, модифікацію власних методичних і програмних розробок; автоматизацію контролю процесу й результатів навчання тощо.

Навчання студентів-логістів англійської мови здійснюється в різних організаційних формах навчання: аудиторних, домашніх і позааудиторних заняттях, а також у ході самостійної роботи, яка в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу набула питомої ваги. Терміном «самостійна робота» позначаються різноманітні види індивідуального й колективного учіння того, хто навчається (в нашому випадку – студента), яке здійснюється ним на заняттях або вдома без безпосередньої участі викладача, але під його керівництвом та за його завданнями [48, с. 249].

За результатами анкетування, у більшості студентів молодших курсів домінує позитивне ставлення до самостійної роботи – 66%, негативне ставлення – 14,6%, байдуже ставлення – 26,6%. Основну специфіку навчання у вищій школі студенти вбачають у значному збільшенні обсягу самостійних занять (87%). Вагомість самостійної роботи у вишах відзначили 93% студентів. В самостійній роботі студентів приваблює: бажання перевірити свої знання – 44,2%; бажання отримати хорошу оцінку – 41,6%; можливість поповнити знання – 39%; можливість проявити самостійність – 30,7%. Студенти надали досить високу оцінку ролі самостійній роботі в їхньому професійному становленні – 89%. На їхню думку, самостійна робота активізує мисленнєву діяльність (56,5%), дозволяє проявити самостійність та ініціативу [47, с. 16-17].

Актуалізоване сучасною парадигмою професійної освіти завдання формування у кожного студента немовного вишу інформаційно-комунікаційної компетенції, як знання іншомовних професійно значущих джерел інформації та вміння шукати, накопичувати, модифікувати й використовувати інформацію для продукування нового знання в процесі професійної комунікативно-пізнавальної діяльності [40], вимагає від викладача нової організації самостійної роботи студента, зокрема через систему завдань, які навчають його пошуку, аналізу й інтерпретації інформації [158, с. 37].

Самостійна робота викликає інтерес і в науковців з точки зору психологічного аналізу діяльності учіння студента. Саме в самостійній роботі, як основному засобі оволодіння студентом навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових занять, найяскравіше проявляються такі особистісні якості студента як мотивація, цілеспрямованість, самоорганізованість, самосвідомість, самостійність, особиста відповідальність, самоконтроль, самодисципліна тощо.

У контексті особистісно-діяльнісного підходу [48] самостійна робота трактується двоаспектно. З акцентом на *діяльнісний* аспект самостійна робота – це організоване студентом, зважаючи на його внутрішні пізнавальні мотиви, в найзручніший і раціональний для нього час, самоконтрольоване за процесом і результатом учіння на основі позааудиторного опосередкованого системного управління ним викладачем. З акцентом на *особистісний* аспект самостійна робота є цілеспрямованою, внутрішньо мотивованою, структурованою студентом (як активним суб'єктом професійної освіти) сукупністю виконуваних дій, які коригуються ним у процесі та за результатом виконання.

Передумовами організації самостійної роботи є такі [48, с. 249-250]. Передусім, самостійна робота студента є наслідком правильно організованого його учіння в аудиторії, що мотивує самостійне розширення учіння, його поглиблення й продовження у вільний час. Відповідно, організоване й кероване викладачем учіння студента є присвоєною ним програмою самостійної діяльності з оволодіння навчальним предметом (у нашому випадку – іноземною мовою). По-друге, самостійна робота студента охоплює ширше поняття, ніж його навчальна робота вдома з виконання домашніх завдань. Самостійна робота як самостійне учіння виникає у випадку «інформаційного вакууму», коли у студента з'являється потреба дізнатися, засвоїти нове, невідоме, вагоме для себе, а засоби задоволення такої потреби в навчальному процесі відсутні. Це, в свою чергу, передбачає спрямованість навчальної діяльності викладача на створення передумов виникнення у студентів такої потреби. По-третє, самостійна робота, будучи специфічним видом учіння, характеризується всіма притаманними йому особливостями, зокрема за критерієм саморегуляції й цілеутворення це – вища форма учіння, форма самоосвіти.

Отже, самостійна робота, будучи специфічною діяльністю учіння студента, характеризується його власною пізнавальною потребою, самоконтролем, власним режимом роботи, свободою вибору місця й часу виконання.

Як одна з навчальних дисциплін у немовному виші «Іноземна мова», передуючи в навчальних планах фаховим дисциплінам, передбачає формування у студентів загальних і професійно орієнтованих комунікативних мовленнєвих компетенцій для забезпечення ефективного спілкування майбутніх фахівців у професійному середовищі, зокрема вміння письма передбачають підготовку і продукування ділової та професійної кореспонденції, а також заповнення бланків для професійних цілей з високим ступенем граматичної компетенції [120, с. 9].

Актуалізована кредитно-модульною системою організації навчального процесу орієнтація на самостійне й автономне професійно орієнтоване учіння студента та його інтенсифікація [70, с. 22] спричинила залучення до навчального процесу з іноземної мови інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема електронних засобів навчання. Ми поділяємо думку Г.К.Крупченко [70, с. 35] про те, що електронний посібник є ефективним засобом інтенсифікації процесу оволодіння студентами немовних вишів іноземною мовою спеціальності, а сучасний галузевий посібник має забезпечити методичне управління самостійною роботою студентів з іноземної мови з метою формування іншомовної комунікативної компетенції в професійній комунікації.

В такий спосіб самостійна робота з англійської мови студента як майбутнього фахівця з логістики забезпечується системою навчально-методичних засобів, у тому числі електронними засобами навчання, одним з яких є розроблений нами електронний мультимедійний навчальний посібник «Документація транспортної логістики англійською мовою».

При укладанні змісту як друкованого навчального посібника, так і його електронного аналогу ми керувалися вимогами до укладання галузевих посібників з іноземної мови для немовних вишів [70, с. 33], а також рекомендаціями щодо усунення чинників, які заважають підвищенню якості та рівня викладання іноземних мов у немовних вишах [141, с. 11-12].

Посібник передбачає досягнення кінцевої мети навчання, якою в контексті нашого дослідження є формування у студентів-логістів англійської комунікативної компетенції в писемному мовленні як сукупності, зокрема, декларативних і процедурних знань, мовленнєвих навичок і вмінь заповнювати англійською мовою документи міжнародних вантажоперевезень. Посібник повною мірою відображає специфіку професії логіста, зокрема такого складника його професійної діяльності як заповнення документів транспортної логістики, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення. При цьому мовний і мовленнєвий матеріал, призначений для оволодіння студентами мовою спеціальності, забезпечує формування та розвиток у них навичок і вмінь адекватного спілкування англійською мовою з колегами-логістами в ситуаціях, які передбачають володіння фаховою компетенцією.

Комунікативну орієнтацію навчального посібника забезпечує інформативний пізнавальний текстовий матеріал. Керуючись рекомендацією, що оволодіння іноземною мовою має супроводжуватися співвивченням культури мовлення рідною мовою [141, с. 12], пізнавальна фахова інформація, зокрема щодо транспортної логістики та її документообігу, правил заповнення логістичних документів тощо, в посібнику представлена рідною мовою. Англійські тексти є зразками жанрів, які характерні для спеціальності «Логістика», відображають відповідний інформаційний потік та ґрунтуються на комунікативно значущих ситуаціях професійного спілкування логістів при здійсненні міжнародних вантажоперевезень.

Запропонований у посібнику для навчання студентів-логістів заповнювати англійською мовою фахові документи комплекс вправ в активізації й контролі, включаючи тести й переклад, завдяки певній послідовності вправ та внутрішньому взаємозв'язку забезпечує оптимальне й ефективне оволодіння студентом мовленнєвими вміннями через оволодіння мовленнєвими навичками та набуття декларативних і процедурних знань.

Комп'ютерний засіб навчання є програмним засобом (чи програмно-технічним комплексом), призначеним для вирішення певних педагогічних завдань, які мають предметний зміст, а також орієнтованим на взаємодію з тим, хто навчається (в нашому випадку – зі студентом). Відповідно, комп'ютерний засіб навчання спеціально створюється для вирішення педагогічних завдань, тобто використання в навчальному процесі є його головним призначенням.

Вимога предметного змісту передбачає, що комп'ютерний засіб навчання повинен містити навчальний матеріал з певної предметної галузі (дисципліни, курсу, розділу, теми). Вирішення педагогічних завдань здійснюється в процесі взаємодії студента з комп'ютерним засобом навчання. Орієнтація на студентів означає, що вони складають базову категорію користувачів, у розрахунку на яких визначаються зміст і функція, втілювані в комп'ютерному засобі навчання.

Найважливішою характеристикою електронного посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» є його орієнтація на самостійну роботу студента, яка передбачає набуття ним як декларативних знань (про транспортну логістику, її документообіг, документи, які супроводжують міжнародні перевезення вантажів, тощо), так і процедурних знань (про правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів англійською мовою, про електронний документообіг у логістиці тощо), а також оволодіння студентом мовленнєвими навичками й уміннями заповнення електронних бланків документів.

Передусім окреслимо п'ять основних передумов розробки електронного посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою», з яких перша і третя витікають із інтегрованого характеру посібника; друга і четверта детерміновані економічною доцільністю його створення; п'ята, повністю узгоджуючись з кредитно-модульною системою організації навчального процесу, відображає педагогічну доцільність використання посібника в навчальному процесі.

1. Посібник призначено для представлення навчального матеріалу *великого обсягу*, який в цілому охоплює теоретичну і практичну частини спецкурсу «Електронний документообіг у транспортній логістиці».

2. Посібник розроблено з розрахунку на відносно *широкий контингент* тих, хто навчається: студентів, викладачів іноземної мови і логістики, магістрантів, аспірантів та ін. Відповідно, навчальний матеріал посібника не є вузькоспеціалізованим.

3. Посібник є *інтегрованим* навчальним засобом, який відіграє системоутворювальну роль і забезпечує формування цілісного уявлення про спецкурс «Електронний документообіг у транспортній логістиці», оскільки навчальний матеріал міститься в багатьох (як друкованих, так і електронних) джерелах, та існує необхідність його інтегрованого відображення.

4. Посібник створено для покриття відносно *стійкого курсу*. Під стійкістю мається на увазі незмінність структури і змісту навчального курсу протягом певного часу, по закінченні якого його необхідно відкоригувати. Постійність структури і змісту спецкурсу «Електронний документообіг у транспортній логістиці» означає, що вони зберігають свою актуальність.

5. Впровадження посібника до навчального процесу передбачає, що він (посібник) є найефективнішим за умови, що основна частина теоретико-практичної підготовки здійснюється студентом *самостійно* в процесі роботи з посібником, а труднощі й питання вирішуються на аудиторних заняттях, а також під час консультацій з викладачем.

При розробці мультимедійного електронного навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» ми дотримувались виділених Д.В.Агальцовою [1] *етапів* розробки: I етап – постановка навчальних цілей і завдань, які реалізуються авторським додатком; II етап – відбір навчального матеріалу для включення до змісту авторського додатку; III етап – відбір програмних засобів і розробка авторського додатку, а також визначених *вимог* до кожного етапу розробки авторського додатку.

Так, на перших двох етапах розробки мультимедійного електронного навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» ми орієнтувалися на такі *психолого-педагогічні* вимоги: реалізація ведення інтерактивного діалогу між студентом та електронним засобом навчання; реалізація можливості комп'ютерної візуалізації навчального матеріалу, оскільки сьогоденне покоління студентів є особливим поколінням людей інформаційного суспільства, *вже вихованого не на текстовій, а на візуальній презентації інформації будь-якого типу*. Відповідно, студенти, які вивчають іноземні мови сьогодні, найкраще сприймають, опрацьовують і запам'ятовують саме візуально представлений матеріал [142:14]; автоматизація процесу контролю результатів навчання студента; доступність наданого електронним посібником навчального матеріалу для студентів I-II курсів немовного вишу.

При реалізації третього етапу – на такі *техніко-технологічні* вимоги: наявність в електронному навчальному посібнику різних видів інформації – передусім навчальної і пізнавальної, а також візуальної (друкованої, графічної, ілюстративної) й аудитивної, статичної й рухомої, в кольорі й чорно-білої тощо; надання можливості відтворення й запису аудіо- й відеоінформації (оскільки ми передусім передбачаємо навчання студента письмового заповнення документації, можливість запису аудіо- чи відеоінформації не є актуальною); функціонування навчального посібника в MS Windows XP й вище; можливість функціонування електронного навчального посібника в локальному і мережевому режимах; забезпечення надійності й сталої працездатності електронного навчального посібника; забезпечення можливості інсталяції й деінсталяції електронного навчального посібника.

Надамо типологічну характеристику електронного посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» за низкою класифікаторів [15, с. 181]: за характером навчального курсу «Англійська мова» та його змісту – це комп'ютерний засіб навчання гуманітарного змісту; за вирішуваними педагогічними завданням посібник є засобом теоретико-практичної підготовки студентів як майбутніх фахівців з логістики; за рівнем освіти цей комп'ютерний засіб навчання призначено для вищої професійної освіти; за місцезнаходженням носія платформи посібник є автономним (розташованим на CD), а також може бути використаний у локальній мережі або на сервері (повністю або частково-змішана версія платформи); за формами пред'явлення інформації – це мультимедійний комп'ютерний засіб навчання; за видом інтерфейсу користувача посібник має традиційний графічний інтерфейс.

Призначений для самостійної роботи студента мультимедійний електронний навчальний посібник «Документація транспортної логістики англійською мовою» містить п'ять розділів (див. рис. 2.1):

Передмова	<i>Передмова</i>
1. Транспортна логістика	1. <i>Транспортна логістика та її документообіг</i>
2. Документи	1.1. Транспортна логістика як галузь логістики
3. Правила заповнення	1.2. Види міжнародних вантажоперевезень
4. Практикум	1.3. Переваги різних видів транспорту
5. Е-документообіг	1.4. Документація транспортної логістики
Glossary	2. <i>Документи міжнародних вантажоперевезень</i>
Abbreviations	2.1. Транспортні документи
References	2.1.1. Товаро-транспортна накладна
Післямова	2.1.1.1. Консоамент
	2.1.1.2. Авіанакладна
	2.1.1.3. Автомобільна накладна
	2.1.1.4. Залізнична накладна
	2.2. Товаросупровідні документи
	2.2.1. Пакувальний листок
	2.2.2. Інвойс

Рис. 2.1. Фрагмент сторінки «Зміст»

1. «Транспортна логістика та її документообіг»,
2. «Документи міжнародних вантажоперевезень»,
3. «Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів»,
4. «Практикум із заповнення товаросупровідних і транспортних документів»,
5. «Електронний документообіг у логістиці».

Працюючи із завданнями першого розділу «Транспортна логістика та її документообіг», студент має можливість поглибити набуті в ході вивчення професійно орієнтованих навчальних дисциплін фахові знання про транспортну логістику як одну з функціональних галузей логістики, види міжнародних вантажоперевезень, переваги різних видів транспорту, документацію транспортної логістики тощо.

Завдання другого розділу «Документи міжнародних вантажоперевезень» орієнтовані на набуття студентом декларативних знань про документи, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення. Він має також можливість ознайомитися зі зразками автентичних транспортних і товаросупровідних документів, укладеними англійською, а також рідною мовами. (Зразки документів ми дібрали з низки друкованих джерел, а також Web-сайтів з відповідними на них посиланнями. Їх перелік див. у Списку джерел). Також другий розділ містить модуль самоконтролю, який передбачає виконання студентом трьох різновидів тестів: перехресного і множинного вибору, що уможлиблює самостійну перевірку студентом рівня набутих декларативних знань про документи транспортної логістики через автоматизовану систему контролю.

Завдання третього розділу «Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів» спрямовані на набуття студентом процедурних знань про загальні і спеціальні правила заповнення документів транспортної логістики. Завдання і вправи четвертого розділу «Практикум із заповнення товаросупровідних і транспортних документів» мають на меті формування у студента мовленнєвих навичок і вмінь заповнення логістичних документів англійською мовою в інтерактивному режимі: різновидів накладної (див. рис. 2.2), інвойсу, пакувального листка, сертифікатів походження й якості. Студент має можливість зберегти варіант заповненого бланку.

Останній п'ятий розділ «Електронний документообіг у логістиці» електронної версії навчального посібника має одну відмінність у змісті порівняно з його друкованим варіантом: в електронному варіанту відсутні

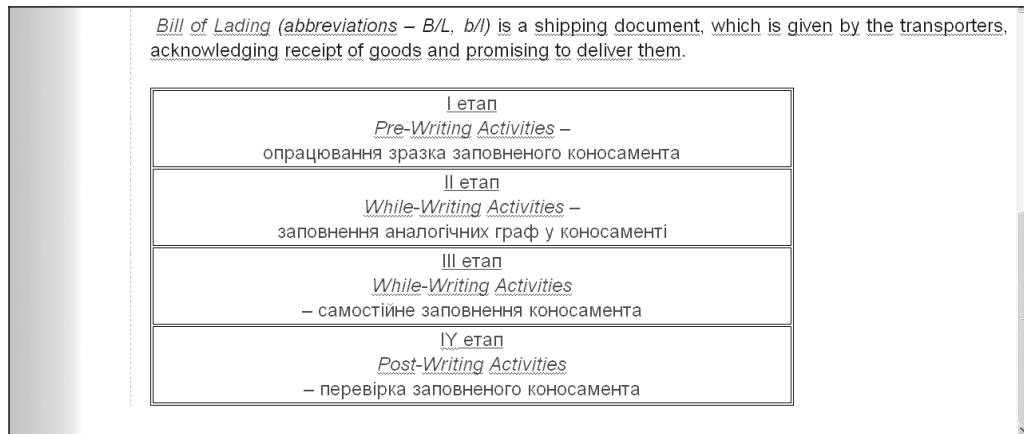

Рис. 2.2. Фрагмент сторінки «Заповнення Bill of Lading»

додаткові зразки паперових бланків логістичних документів, оскільки вони включені у вигляді гіперпосилань до другого розділу «Документи міжнародних вантажоперевезень». Однаковим контентом п'ятого розділу обох варіантів посібника є фахова інформація про електронний документообіг у логістиці та комп'ютерні програми для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. При цьому електронний варіант має перевагу безпосередньої активації наведених веб-адрес, зокрема автентичних електронних бланків товаросупровідних і транспортних документів. Крім того, працюючи з електронною версією навчального посібника, студент має можливість переглянути автентичну рекламу логістичних компаній.

Таким чином, використання в мультимедійному електронному посібнику «Документація транспортної логістики англійською мовою» різних інформаційних технологій, зокрема гіпертексту та мультимедіа, надає низку вагомих дидактичних переваг цьому електронному засобу навчання порівняно з його друкованим аналогом: гіпертекстова технологія (завдяки застосуванню гіперпосилань) спрощує навігацію за змістом посібника і надає студенту можливість вибрати індивідуальну траєкторію вивчення матеріалу; технологія мультимедіа (завдяки використанню тексту, графіки, аудіо, відео тощо в інтерактивному режимі) сприяє створенню освітнього середовища з яскравим наочним представленням пізнавальної і навчальної інформації; на одному носії здійснюється інтеграція значних обсягів різної за природою інформації (візуальної, аудитивної, статичної, рухомої, в кольорі тощо).

Отже, електронне навчальне видання уможлиблює набуття студентом нової ролі – активного будівника власного знання, а не пасивного одержувача навчальної інформації. Відповідно, освітнє середовище насичується програмними засобами, які забезпечують активне набуття студентом знань у ході пошукової діяльності, результативність якої значною мірою зумовлюється його особистісними якостями – ініціативністю, цілеспрямованістю, самостійністю тощо.

Наш досвід використання мультимедійного електронного посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» при викладанні навчальної дисципліни «Іноземна мова» студентам II курсу Національного транспортного університету спеціальності «Логістика» дозволяє стверджувати, що студенти, особливо юнаки, проявляють яскраво виражений інтерес до освітніх інформаційних технологій, про що, зокрема, свідчать їхні запитання протягом та після занять. Однак інтерес студентів до комп'ютерних засобів навчання не завжди адекватно відображає їхню готовність до використання комп'ютера саме в освітніх цілях. Застосування освітніх інформаційних технологій у межах традиційних організаційних форм навчання часто надає додаткові переваги найбільш активним і здібним студентам (як правило з високою успішністю), не впливаючи на рівень підготовки переважної частини академічної групи чи потоку. Досягнення студентами іншомовної професійної інформаційно-комунікаційної компетенції як складника іншомовної професійної комунікативної компетенції [40] передбачає, що освітні інформаційні ресурси є для них природним і невід'ємним компонентом використовуваних навчальних матеріалів.

Отже, забезпечення різних організаційних форм навчання студентів – аудиторних занять з іноземної мови та позааудиторної самостійної роботи – сучасними, зокрема електронними мультимедійними, засобами навчання й контролю вимагає від викладачів іноземних мов достатнього рівня сформованості інформаційно-комунікаційної компетенції в межах одного з трьох підходів до використання інформаційно-комунікаційних технологій: 1) комплексне використання готових електронних видань освітнього призначення; 2) часткове використання готових електронних видань освітнього призначення; 3) використання прикладних й інструментальних програмних засобів для розробки авторських додатків.

2.4. Модель навчання студентів-логістів фахового писемного спілкування в умовах кредитно-модульної системи

Звернемося до розгляду моделі навчання студентів – майбутніх фахівців з логістики – фахового писемного спілкування, зокрема заповнення документів транспортної логістики англійською мовою, в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Існування певних відмінностей між моделлю й оригіналом є необхідною умовою виконання моделлю пізнавальної функції: відмінність від оригіналу дозволяє виділити суттєві зв'язки й стосунки, прийти до певних рішень, видозмінити умови, тобто діяти з моделлю в такий спосіб, як неможливо чи важко діяти з оригіналом. Крім пізнавальної модель виконує й гіпотетичну та пояснювальну функції. Перша є здатністю моделі слугувати засобом передбачення нових об'єктів або нових властивостей у наявних об'єктів, друга – здатністю моделі відображати інформацію про реальні об'єкти та їхні властивості, пояснювати закономірності їхньої будови й функціонування [57, с. 19, 32].

Реалізацію моделі навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики англійською мовою в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу (див. табл. 2.3) передбачено на II курсі

Таблиця 2.3

Модель навчання студентів заповнення логістичних документів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу

36 год. – 4 год.	
– 2 год. на контроль вихідного рівня декларативних знань студентів про документи (тестування в аудиторії) = автоматизовані тести	– 2 год. на контроль підсумкового рівня сформованих умінь заповнення документів (в аудиторії) = МКР
= 32 год.	

Транспортні документи (4 види)		Товаросупровідні документи (4 види)	
16 год.		16 год.	
8 год. аудиторної роботи	8 год. самостійної роботи з виконання домашнього завдання	8 год. аудиторної роботи	8 год. самостійної роботи з виконання домашнього завдання
V/L (2 год.)	V/L (2 год. = 1 год. + 1 год.)	Invoice (2 год.)	Invoice (2 год. = 1 год. + 1 год.)
V/L (4 год.)		Invoice (4 год.)	
AWB (2 год.)	AWB (2 год. = 1 год. + 1 год.)	P/L (2 год.)	P/L (2 год. = 1 год. + 1 год.)
AWB (4 год.)		P/L (4 год.)	
CMR (2 год.)	CMR (2 год. = 1 год. + 1 год.)	C/Q (2 год.)	C/Q (2 год. = 1 год. + 1 год.)
CMR (4 год.)		C/Q (4 год.)	

Продовження табл. 2.3

RWB (2 год.)	RWB (2 год. = 1 год. + 1 год.)	C/O (2 год.)	C/O (2 год. = 1 год. + 1 год.)
RWB (4 год.)		C/O (4 год.)	
Перелік умовних скорочень:			
AWB – авіанакладна		C/Q – сертифікат якості	
V/L – коносамент		P/L – пакувальний листок	
CMR – автомобільна накладна		RWB – залізнична накладна	
C/O – сертифікат походження		МКР – модульна контрольна робота	

в ІУ семестрі. Услід за Е.В.Васильєвою [25, с. 94], головними характеристиками розробленої нами моделі ми визначаємо послідовність і взаємопов'язаність її складників, системність, цільову й професійну спрямованість (набуття знань, формування навичок і розвиток умінь заповнювати логістичні документи).

Водночас при розробці моделі навчання студентів заповнювати документи транспортної логістики англійською мовою ми зважали на такі фактори: вимоги програми з англійської мови для професійного спілкування, зокрема в галузі писемного мовлення – «заповнювати бланки для ... професійних цілей з високим ступенем граматичної коректності» [120, с. 9]; модульну² побудову курсу, яка уможлиблює повну реалізацію нової технології навчання іноземної мови в немовному виші [70, с. 22]; основні організаційні форми навчання студентів, у тому числі й писемного мовлення, – аудиторні та позааудиторні заняття з англійської мови, зокрема самостійну позааудиторну роботу студентів, яка в умовах кредитно-модульної системи набула питомої ваги; кількість годин з англійської мови, яка передбачена навчальною програмою для II курсу в IV семестрі (50 годин аудиторної роботи та, відповідно, 50 годин позааудиторної самостійної роботи).

Прокоментуємо змістове наповнення табл. 2.3. Навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу охоплює 36 годин, тобто 1 кредит. З них 4 години передбачено на вихідне та підсумкове тестування студентів (по 2 години на кожне). Метою вихідного тестування є встановлення вихідного рівня наявних декларативних знань студентів про документи транспортної логістики. Тестування проводиться в аудиторії: студенти виконують автоматизовані тести в комп'ютерному класі. Метою підсумкового тестування є визначення набутого студентами в процесі навчання рівня сформованості вмінь заповнювати логістичні документи. Тестування проводиться в аудиторії: студенти виконують модульну контрольну роботу.

² Діяльнісний модуль як основна структурна одиниця навчального процесу є відносно замкненим циклом занять, спрямованим на досягнення однієї з передбачених програмою практичних цілей навчання іноземної мови [70, с. 22].

У такий спосіб безпосередньо процес навчання студентів заповнювати логістичні документи англійською мовою обіймає 32 години. Як зазначалося раніше, документи транспортної логістики складають дві групи документів: транспортні та товаросупровідні документи. Отже, на навчання написання кожної групи логістичних документів – транспортних і товаросупровідних – припадає по 16 годин ($32 \text{ годин} : 2 \text{ групи} = 16 \text{ годин}$). У свою чергу, кожна група документів вміщує по 4 їхні різновиди. Відповідно, на навчання студентів написання кожного різновиду логістичних документів відводиться по 4 години ($16 \text{ годин} : 4 \text{ види} = 4 \text{ години}$).

Водночас робота студента з кожним різновидом транспортних і товаросупровідних документів передбачає його як аудиторну (2 год.), так і самостійну позааудиторну роботу, зокрема з виконання домашнього завдання (2 год.). У такий спосіб робота студента з написання кожної з двох груп документів – транспортних і товаросупровідних – охоплює по 8 годин його аудиторної та самостійної позааудиторної роботи з виконання домашнього завдання ($2 \text{ години} \times 4 \text{ види} = 8 \text{ годин}$). Отже, на аудиторну роботу студента та його самостійну позааудиторну роботу з виконання домашнього завдання припадає по 16 годин ($2 \text{ години} \times 8 \text{ видів} = 16 \text{ годин}$).

При цьому в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу питомої ваги набула самостійна робота студентів, на яку передбачено ще 16 год.: по 2 год. на кожен з восьми логістичних документів ($2 \text{ год.} \times 8 \text{ документів} = 16 \text{ год.}$) та 2 год. на опрацювання інформаційного матеріалу розділу 1 «Транспортна логістика та її документообіг» і розділу 5 «Електронний документообіг у логістиці» навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою». У такий спосіб загалом навчання студентів заповнення 8-ми логістичних документів охоплює 54 год., тобто 1,5 кредита.

У межах загальної моделі навчання студентів-логістів заповнення транспортних і товаросупровідних документів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу ми уклали два варіанти моделі (рис. 2.3) з метою їх експериментальної перевірки в двох експериментальних групах у ході природного експерименту.

I варіант моделі	II варіант моделі
0 (пропедевтичний) етап – актуалізація набутих <i>фахових логістичних знань</i>	
Навчальні матеріали розділу 1 «Транспортна логістика та її документообіг»	
I етап – набуття <i>декларативних знань</i> про логістичний документ	
Навчальні матеріали розділу «Документи міжнародних вантажоперевезень»	
II етап – оволодіння <i>мовленнєвими навичками</i> заповнення окремих граф (рубрик) документа	
набуття <i>процедурних знань</i> про правила заповнення документа	-
Навчальні матеріали розділу 3 «Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів»	
Навчальні матеріали розділу 4 «Практикум із заповнення транспортних і товаросупровідних документів»	
III етап – оволодіння <i>мовленнєвими вміннями</i> заповнення всього бланку документа	
-	набуття <i>процедурних знань</i> про правила заповнення документа
	Навчальні матеріали розділу 3 «Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів»
Навчальні матеріали розділу 4 «Практикум із заповнення транспортних і товаросупровідних документів»	
IV етап – само(взаємо)контроль правильності заповнення документа	
Навчальні матеріали розділу 3 «Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів»	

Рис. 2.3. Варіанти моделі навчання студентів заповнення одного логістичного документа

У процесі укладання обох варіантів моделі та відповідного комплексу вправ ми орієнтувалися на три існуючі підходи до навчання іншомовного писемного мовлення (детальніше див. підрозділ 2.2). Провідним ми обрали саме текстовий підхід (у поєднанні з елементами жанрового та соціального підходів), згідно з яким процес навчання студентів-логістів заповнення фахових документів охоплює такі етапи:

- нульовий (пропедевтичний) етап, метою якого є вдосконалення студентом набутих попередньо знань з логістики, і, відповідно, зміст якого складає актуалізація студентом фахової інформації щодо транспортної логістики;
- перший етап, метою якого є набуття студентом декларативних знань про документи міжнародних вантажоперевезень, і, відповідно, зміст якого складає опрацювання студентом (читання, осмислення й аналіз) зразка заповненого англійською мовою документа;
- другий етап, метою якого є оволодіння студентом мовленнєвими навичками заповнення окремих граф логістичного документа, і, відповідно, зміст якого складає заповнення студентом аналогічних граф у документі;
- третій етап, метою якого є оволодіння студентом мовленнєвими вміннями заповнення всього бланку логістичного документа, і, відповідно, зміст якого складає самостійне заповнення студентом бланку логістичного документа;
- четвертий етап, метою якого є оволодіння студентом навчальними вміннями само- та взаємоперевірки правильності заповнення логістичного документа, і, відповідно, зміст якого складає перевірка студентом заповненого бланку логістичного документа.

Відповідно на *першому* етапі студент набуває *декларативних знань* про логістичний документ, на *другому* етапі – оволодіває *мовленнєвими навичками* заповнення його окремих граф, на *третьому* етапі – *мовленнєвими вміннями* заповнення всього бланку документа.

Принципова різниця між двома варіантами моделі навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики полягає в місці, яке займають у моделях процедурні знання про правила заповнення логістичних документів («Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів» складають зміст розділу 3 в електронному та друкованому варіантах посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою»): у першому варіанті моделі студент набуває *процедурних знань* про правила заповнення документа безпосередньо перед роботою з кожною його графою (рубрикою), тобто на другому етапі; у другому варіанті моделі студент набуває *процедурних знань* про правила заповнення документа безпосередньо перед роботою з усім його бланком, тобто на третьому етапі.

За М.В.Ляховицьким [78, с. 154], відображення моделі навчання за допомогою засобів графічної наочності виявляє не лише структуру процесу навчання, але й його динаміку. Тому представимо графічно модифікацію моделі навчання студентів заповнення одного логістичного документа в її обох варіантах (з посиланням на відповідні навчальні матеріали – розділи посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою»).

Завершує навчальний посібник «Документація транспортної логістики англійською мовою» розділ 5 «Електронний документообіг у логістиці», зміст якого передбачає ознайомлення студента з представленими в Інтернеті комп'ютерними програмами для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. В межах нашого дослідження цей розділ є факультативним: студент за бажанням знайомиться з реальними електронними бланками транспортних і товаросупровідних документів. Цей різновид учіння студента ми виокремили як останній п'ятий (теж факультативний, як і нульовий пропедевтичний) етап навчання студентів-логістів заповнення електронних бланків документів. Його метою є оволодіння студентом вміннями заповнювати реальні електронні бланки транспортних і товаросупровідних документів.

Пояснимо наше трактування цього етапу як факультативного. Ми дотримуємося точки зору, що іншомовні мовленнєві вміння заповнювати бланки логістичних документів формуються лише в практичній діяльності в природних умовах, якими передусім є виробнича практика студента в логістичній компанії та, відповідно, робота з реальними електронними бланками документів міжнародних вантажоперевезень. Саме тому ми й використовували навчальні електронні бланки логістичних документів для оволодіння студентами вміннями роботи з ними.

Таким чином, модель навчання студентів – майбутніх фахівців з логістики – заповнення документів транспортної логістики англійською мовою в умовах кредитно-модульної системи передбачає реалізацію двох варіантів: у першому варіанті моделі студент набуває *процедурних знань* про правила заповнення документа безпосередньо перед роботою з кожною його графою, тобто на другому етапі, метою якого є оволодіння студентом *мовленнєвими навичками* заповнення окремих граф логістичного документа; в другому варіанті моделі студент набуває *процедурних знань* про правила заповнення документа безпосередньо перед роботою з усім його бланком, тобто на третьому етапі, метою якого є оволодіння студентом *мовленнєвими вміннями* заповнення всього бланку логістичного документа.

За двома варіантами моделі навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики англійською мовою в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу був проведений природний експеримент, опис якого представлено в розділі 3.

Висновки до розділу 2

При відборі документів транспортної логістики як навчального матеріалу для формування у студентів-логістів компетенції у фаховому іншомовному писемному мовленні ми зважали на низку критеріїв: функціональність документа, його автентичність, соціокультурну цінність та адаптованість до навчального процесу. Серед фахових документів транспортної логістики ми виокремили такі їхні типи як транспортні та товаросупровідні документи. В рамках першого типу виділили чотири різновиди накладних (у залежності від виду транспорту, яким здійснюється вантажоперевезення); в рамках другого типу – пакувальний листок, інвойс та сертифікати якості й походження.

Залучення бланків автентичних логістичних документів як засобів навчання студентів-логістів їх заповнення уможлиблює комплексну реалізацію цілей навчання іноземної мови:

- *практичної* мети, яка передбачає формування у студентів складників іншомовної мовленнєвої компетенції в письмі: декларативних знань про документи транспортної логістики, процедурних знань про правила їх заповнення, мовленнєвих навичок і вмінь заповнення бланків транспортних і товаросупровідних документів;

- *освітньої* мети, яка передбачає формування складників соціокультурної компетенції, зокрема ознайомлення студентів з бланками (друкованими й електронними) автентичних транспортних і товаросупровідних документів, та складників інформаційно-комунікаційної компетенції, зокрема навчальних умінь роботи з електронними засобами навчання;

- *розвивальної* мети, яка передбачає формування у студентів складників рефлексивної компетенції, зокрема розвиток таких особистісних якостей логіста як системне, зокрема логістичне, мислення та здатність швидко й незалежно приймати рішення, професійна свідомість та комунікабельність;

- *виховної* мети, яка, пронизуючи попередні три цілі, передбачає формування у студентів складників професійної (фахової) компетенції.

У контексті обраного нами як провідного в дослідженні текстового підходу (в поєднанні з елементами жанрового та соціального підходів) процес навчання студентів-логістів заповнювати бланки документів міжнародних вантажоперевезень охоплює такі етапи: *етап 0* (пропедевтичний, факультативний), який передбачає актуалізацію студентами попередньо набутих фахових знань з логістики; *етап 1* (обов'язковий), який передбачає опрацювання студентами заповненого бланку логістичного документа; *етап 2* (обов'язковий), який передбачає заповнення студентами окремих граф у логістичному документі; *етап 3* (обов'язковий), який передбачає заповнення студентами всього бланку логістичного документа; *етап 4* (обов'язковий), який передбачає само- і взаємоконтроль (з боку студента та його одногрупників) та контроль (з боку викладача) заповненого бланку логістичного документа.

Етапи навчання проілюстровано прикладами з комплексу вправ для навчання студентів-логістів заповнювати коносамент як один з різновидів транспортних документів. Аналогічні вправи укладено для інших семи транспортних і товаросупровідних документів. Вправи представлено в розділі 4 «Практикум із заповнення товаросупровідних і транспортних документів» навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою».

На основі цього комплексу вправ запропоновано два варіанти моделі навчання студентів – майбутніх логістів – заповнення документів транспортної логістики англійською мовою в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу: у першому варіанті моделі студент набуває *процедурних знань* про правила заповнення документа безпосередньо перед роботою з кожною його графою, тобто на другому етапі, мета якого – оволодіння студентом *мовленнєвими навичками* заповнення окремих граф логістичного документа; в другому варіанті моделі студент набуває *процедурних знань* про правила заповнення документа безпосередньо перед роботою з усім його бланком, тобто на третьому етапі, мета якого – оволодіння студентом *мовленнєвими вміннями* заповнення всього бланку логістичного документа.

В умовах кредитно-модульної системи питомої ваги набула самостійна робота студента, яка забезпечується системою навчально-методичних засобів, у тому числі й комп'ютерними засобами навчання, одним з яких є розроблений нами електронний мультимедійний навчальний посібник «Документація транспортної логістики англійською мовою». Найважливішою характеристикою мультимедійного електронного посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» є його орієнтація на самостійну роботу студента, яка передбачає набуття ним як декларативних знань (про транспортну логістику, її документообіг, документи міжнародних вантажоперевезень тощо), так і процедурних знань (про правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів англійською мовою, про електронний документообіг у логістиці тощо), а також оволодіння студентом мовленнєвими навичками й вміннями заповнення електронних бланків документів.

Основні результати Розділу 2 відображено в працях [85; 86; 87; 91; 92; 93; 94; 95; 100; 101; 102;].

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ФАХОВОМУ ПИСЕМНОМУ СПІЛКУВАННІ У СТУДЕНТІВ-ЛОГІСТІВ

У цьому розділі дисертації маємо на меті описати експериментальне навчання студентів-логістів заповнювати англійською мовою документацію транспортної логістики, яке мало на меті перевірити ефективність запропонованих комплексу вправ та моделі процесу навчання, а також сформулювати методичні рекомендації щодо навчання студентів – майбутніх логістів фахового писемного спілкування англійською мовою.

3.1. Етап підготовки експерименту: гіпотеза, мета та загальний план експериментального навчання

М.І.Загвязинський і М.М.Поташник [46, с. 5] зазначають, що різні автори неоднаково трактують поняття «експеримент», наголосивши при цьому, що – експеримент є не методом, а скоріше групою методів. У більш суворому й вузькому значенні експеримент – це спеціально організований досвід діагностики й перетворення педагогічної дійсності в суворо фіксованих і навмисно варійованих умовах, що дозволяє виявити ступінь впливу окремих факторів чи умов на результати процесу. Щодо методики викладання іноземних мов М.В.Ляховицький [78, с. 43] трактує експеримент як метод досвідного пізнання закономірних зв'язків процесу навчання іноземної мови, в якому виучувані зв'язки окремих елементів навчального процесу варіюються в умовах, які враховуються, а об'єктом є процес навчання іноземної мови в його загальних та окремих проявах.

Сучасна методика викладання іноземних мов як наука виокремлює в експерименті такі фази: 1) організацію експерименту (підготовка експерименту в М.І.Загвязинського та М.П.Поташника [46, с. 15-26]), 2) його реалізацію (проведення експерименту в М.І.Загвязинського та М.П.Поташника [46, с. 27-29]), 3) констатацію отриманих даних (оцінка результатів експерименту в М.І.Загвязинського та М.П.Поташника [46, с. 30-33]), 4) їх інтерпретацію [83, с. 19; 84, с. 13].

У свою чергу, перша фаза експерименту – його організація чи підготовка – передбачає формулювання мети і визначення завдань експерименту; розробку гіпотези; розробку та вибір конкретних методик і методів дослідження, а також підготовку експериментальних матеріалів; визначення термінів експерименту, його етапів, резервного часу, бази експерименту; відбір учасників експерименту; визначення критеріїв очікуваних результатів експерименту [83, с. 19; 84, с. 13; 46, с. 15-26].

Звернемося до детального опису складників першої фази експерименту – його організації чи підготовки.

Формулювання мети і визначення завдань експерименту. В процесі експериментального навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики ми висуваємо такі його (навчання) цілі:

провідна мета – порівняти ефективність навчання за двома запропонованими варіантами моделі в природних умовах на заняттях з англійської мови (набуття студентом процедурних знань про правила заповнення документів безпосередньо перед роботою з кожною рубрикою документа чи безпосередньо перед роботою з усім документом);

допоміжна мета – порівняти ефективність друкованого та електронного варіантів навчального посібника як засобу навчання.

Розробка гіпотези. В.І.Загвязинський та М.М.Поташник наголошують, що без гіпотези як розгорнутого неочевидного передбачення, де максимально викладено модель, майбутню методику, систему заходів, технологію, механізм того нововведення, завдяки якому очікується отримати високу результативність навчально-виховного процесу, не має і не може бути ніякого експерименту, ніякого народження новації взагалі. Це свого роду «точка опори», «зародок», з якого виростає нове знання [46, с. 16-17, 19]. Гіпотеза має бути обґрунтованою, мати певні передумови, достатньо широке поле застосування, уможливлувати перевірку, бути по можливості простою, але найголовніше – містити щось нове, нетривіальне.

На етапі підготовки експерименту ми розробили його гіпотезу за такою схемою: зародження гіпотези → формулювання її основних положень та передбачення її основних наслідків [46, с. 20-21] → перевірка наслідків шляхом порівняння з даними експерименту [24, с. 38-39].

На стадії зародження гіпотези ми звернулись до аналітичного огляду вітчизняних і зарубіжних методичних джерел (як друкованих, так й електронних) з проблеми навчання студентів немовних вишів практичного письма та чинних підручників і навчальних посібників ділової англійської мови для I-II курсів немовних вишів. (Їхній перелік наведено в списку використаних джерел). Аналітичний огляд джерел, а також бесіди з викладачами логістики та англійської й інших іноземних мов Національного транспортного університету дозволили нам дійти таких висновків:

1) навчання студентів-логістів написання документів, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення, набуло особливої значущості з огляду на актуалізацію в Україні логістичної діяльності, зокрема такої функціональної галузі логістики як транспортна логістика;

2) навчання студентів-логістів написання документів транспортної логістики є невід'ємним складником навчання писемного мовлення загалом та навчання практичного письма зокрема;

3) навчати студентів-логістів написання фахових документів слід з урахуванням мовних особливостей останніх, а також беручи до уваги необхідні знання, навички і вміння, які складають іншомовну професійну міжкультурну комунікативну компетенцію студентів-логістів у писемному мовленні;

4) навчати студентів-логістів написання транспортних і товаросупровідних документів слід з використанням спеціально створеного комплексу вправ, організованих у навчальний посібник.

Звернемося до стадії формулювання основних положень гіпотези та передбачення її основних наслідків. З огляду на викладене вище, а також на 2 варіанти моделі навчання (детальніше див. підрозділ 2.3.) ми розробили два варіанти гіпотези експериментального навчання:

1) для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно використовувати спеціально розроблений комплекс вправ, організованих у навчальний посібник. Навчання здійснюється за першим варіантом моделі, в межах якого процедурні знання про правила заповнення документів набуваються студентом безпосередньо перед роботою з кожною рубрикою (графою) документа;

2) для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно використовувати спеціально розроблений комплекс вправ, організованих у навчальний посібник. Навчання здійснюється за другим варіантом моделі, в межах якого процедурні знання про правила заповнення документів набуваються студентом безпосередньо перед роботою з усім документом.

Передбачимо такі основні наслідки зі сформульованих вище двох варіантів гіпотези експериментального навчання:

1) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила написання документу безпосередньо перед навчанням заповнення кожної його рубрики (графи) (I варіант моделі), актуалізація знань і формування мовленнєвих навичок будуть здійснюватися послідовно, тобто набуті знання відразу ж актуалізуються в практичній діяльності;

2) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила написання документу безпосередньо перед навчанням заповнення всього його бланку (II варіант моделі), актуалізація знань і формування мовленнєвих навичок будуть відбуватися відстрочено, тобто набуті знання будуть актуалізовані в практичній діяльності пізніше.

Услід за В.І.Загвязинським і М.М.Поташником [46, с. 17], які не виключають можливість висунення і декількох гіпотез, одні з яких можуть підтвердитися повністю, інші – частково, треті – не підтвердяться зовсім і їх доведеться визнати хибними, у межах двох згаданих вище моделей навчання студентів-логістів написання фахової логістичної документації англійською мовою ми висуваємо ще декілька гіпотез експериментального навчання: 1) для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно використовувати такий засіб навчання як друкований навчальний посібник; 2) для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно використовувати такий засіб навчання як електронний навчальний посібник; 3) для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно паралельно використовувати такі засоби навчання як мультимедійний електронний і друкований навчальний посібник.

Передбачимо такі основні наслідки зі сформульованих вище трьох варіантів гіпотези експериментального навчання:

1) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, використовуючи такий засіб навчання як друкований навчальний посібник, відбуватимуться лінійне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, відстрочена актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь;

2) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, використовуючи такий засіб навчання як мультимедійний електронний навчальний посібник, відбуватимуться комплексне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, безпосередня актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь;

3) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, паралельно використовуючи такі засоби навчання як мультимедійний електронний і друкований варіанти навчального посібника, відбуватимуться системне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, безпосередня актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь.

З метою уточнення висунутої гіпотези, а точніше трьох її варіантів, у II семестрі 2006-2007 навчального року ми провели розвідувальний експеримент, який був інтегрований до природного навчального процесу – до аудиторних практичних занять з англійської мови та до самостійної роботи студентів з виконання домашніх завдань. В експерименті взяли участь дві групи другокурсників-логістів (20 студентів – 12 дівчат і 8 юнаків) факультету економіки, менеджменту і права Національного транспортного університету.

При проведенні розвідувального експерименту ми вирішили низку додаткових завдань: встановили наявний рівень сформованості у студентів професійної свідомості, а також їхньої готовності до роботи з комп'ютерними засобами навчання. Нагадаємо, що саме професійну свідомість як одну з особистісних характеристик фахівця з логістики ми виокремили серед пріоритетних об'єктів особистісного розвитку студентів-логістів на заняттях з англійської мови поряд з такими їхніми особистісними характеристиками як системне мислення, комунікабельність, здатність швидко й незалежно приймати рішення (детальніше див. підрозділ 1.3.)

Для встановлення наявного рівня (достатній – недостатній) сформованості у студентів-логістів професійної свідомості ми запропонували їм протягом семестру виконувати вправи з навчання написання документів транспортної логістики на аудиторних практичних заняттях і в ході самостійної роботи з виконання домашнього завдання. Відзначимо, що жоден студент не відмовився від виконання вправ. Навпаки, студенти висловили жаль щодо невеликої кількості документів (8-ми) та їх обмеженості такою функціональною галуззю логістики як транспортна логістика. Цей факт засвідчує достатній рівень сформованості у студентів – майбутніх логістів професійної свідомості.

Для встановлення наявного рівня готовності студентів до роботи з комп'ютерним засобом навчання ми запропонували їм самостійно (з огляду на різні чинники: передусім бажання працювати з мультимедійним електронним посібником, наявність комп'ютера при самостійній роботі, елементарна комп'ютерна грамотність тощо) обрати один з варіантів посібника: друкований чи електронний.

Отже, розвідувальний експеримент мав на меті встановлення оптимального засобу навчання для набуття студентами декларативних і процедурних знань й оволодіння мовленнєвими навичками заповнення документів транспортної логістики. Як можливі, ми розглядали передусім два варіанти засобу навчання для набуття знань й оволодіння навичками: перший варіант – друкований навчальний посібник з традиційним лінійним представленням навчального матеріалу; другий варіант – електронний мультимедійний навчальний посібник з розгалуженим (завдяки гіперпосиланням) представленням навчального матеріалу.

Відповідно, неварійованими умовами розвідувального експерименту були: 1) склад груп (2 групи студентів-другокурсників факультету економіки, менеджменту і права Національного транспортного університету); 2) викладач-експериментатор (автор дисертаційного дослідження); 3) навчальний матеріал (комплекс вправ; їхня кількість; послідовність виконання; використаний лексичний і граматичний матеріал). Варійованою умовою розвідувального експерименту був засіб навчання для набуття студентами знань та оволодіння навичками заповнення документів транспортної логістики – друкований та електронний варіанти навчального посібника.

У результаті при роботі з таким різновидом фахової документації, яка супроводжує міжнародні вантажоперевезення, як транспортні документи успішніше з їх заповненням упорались студенти, які працювали з електронним варіантом посібника. Цьому слугував той факт, що заповнення рубрик (граф) документів відбувалося в їхніх інтерактивних бланках. Разом з тим, результати самоконтролю студентів рівня набутих декларативних знань про документи транспортної логістики засвідчили кращі результати тестування у студентів, які працювали з друкованим варіантом посібника. Це спричинено негативним впливом низки психо-фізіологічних чинників на сприймання інформації з екрану монітора.

Отже, такі результати розвідувального експериментального навчання дозволили нам дійти низки висновків: студенти краще оволодівають мовленнєвими навичками й уміннями заповнення документів транспортної логістики, працюючи з електронним варіантом навчального посібника за рахунок інтерактивності бланків документів; студенти набувають міцніших декларативних знань про документи транспортної логістики, працюючи з друкованим варіантом навчального посібника за рахунок відсутності низки негативних психо-фізіологічних чинників сприймання інформації з екрану монітора.

Такі результати навчання студентів-логістів заповнення транспортних документів і відповідні висновки, а також наголошення В.І.Загвязинським та М.М.Поташником на прогнозуванні а) можливих позитивних результатів, б) можливих утрат і негативних наслідків, в) компенсації втрат і негативних наслідків [46, с. 20-21] спонукали нас до продовження навчання студентів заповнення другого різновиду документації транспортної логістики – товаросупровідних документів з паралельним використанням як електронного, так і друкованого варіантів навчального посібника. Тобто ми звернулися до перевірки третього варіанту гіпотези про комплексне використання цих засобів навчання, що передусім посилить позитивний вплив роботи студентів з інтерактивними бланками документів на оволодіння навичками їх заповнення та водночас зменшить негативний вплив психо-фізіологічних чинників сприймання навчальної інформації з екрану монітора.

У результаті при заповненні товаросупровідних документів студенти обох груп достатньо успішно справились з заповненням їхніх бланків. Водночас не виявлено й великих розбіжностей у рівні набутих усіма студентами декларативних знань про документи транспортної логістики.

Отже, такі результати розвідувального експериментального навчання дозволили нам дійти висновку, що при навчанні студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики оптимальним є паралельне використання обох варіантів навчального посібника: студенти краще оволодівають процедурними знаннями й мовленнєвими навичками й уміннями, працюючи з його електронним варіантом; студенти краще оволодівають декларативними знаннями, працюючи з друкованим варіантом посібника. Саме процедурні, а не декларативні знання визначають уміле виконання дії [3, с. 273].

Розробка та вибір конкретних методик і методів дослідження. Методом перевірки гіпотези експериментального навчання був обраний, відповідно, експеримент, який за ознакою «значущість дослідження» поділяється на розвідувальний та основний (базовий) експерименти; за умовами проведення є природним; за складністю організації – багатосерійним, однофакторним, прямим експериментом [83, с. 18]. Крім того він є відкритим і вертикально-горизонтальним [33, с. 26-26], оскільки проводився по вертикалі – порівнювався рівень сформованості знань і навичок студентів заповнювати документи транспортної логістики до та після експериментального навчання і по горизонталі – порівнювалась ефективність двох варіантів моделі навчання. В свою чергу, описаний вище розвідувальний експеримент був природним, багатосерійним, однофакторним і перехресним.

Методами реалізації поставлених завдань експерименту, зокрема його розвідувального різновиду, а саме: встановлення наявного рівня сформованості у студентів професійної свідомості, а також їхньої готовності до роботи з комп'ютерними засобами навчання, були обрані такі допоміжні методи дослідження як тестування студентів і бесіда з ними [83, с. 21-22].

Підготовка експериментальних матеріалів. Експериментальними матеріалами, як ми вже зазначили, слугували два аналогічні за змістом варіанти (друкований та електронний) навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою». Нагадаємо, що навчальний посібник містить п'ять розділів: 1. «Транспортна логістика та її документообіг», 2. «Документи міжнародних вантажоперевезень», 3. «Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів», 4. «Практикум із заповнення товаросупровідних і транспортних документів», 5. «Електронний документообіг у логістиці».

Працюючи із завданнями першого розділу, студент має можливість поглибити набуті в ході вивчення професійно орієнтованих навчальних дисциплін фахові знання: про транспортну логістику як одну з функціональних галузей логістики, види міжнародних вантажоперевезень, переваги різних видів транспорту, документацію транспортної логістики тощо. Завдання другого розділу «Документи міжнародних вантажоперевезень» орієнтовані на набуття студентом декларативних знань про документи, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення. Студент має також можливість ознайомитися зі зразками автентичних транспортних і товаросупровідних документів, укладеними англійською та рідною мовами, зразки яких (документів) ми дібрали з низки друкованих джерел, а також Web-сайтів з відповідними на них посиланнями. (Повний перелік джерел наведено у Списку використаних джерел). Включений до розділу 2 модуль самоконтролю уможливорює самостійну перевірку студентом рівня набутих декларативних знань про документи транспортної логістики шляхом виконання трьох тестів, зокрема таких їхніх різновидів як перехресного і множинного вибору. Працюючи із завданнями третього розділу, студент має можливість набути процедурних знань про правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів. Завдання четвертого розділу мають на меті формування у студента навичок і вмінь заповнення транспортних і товаросупровідних документів англійською мовою: чотирьох різновидів накладної, інвойсу, пакувального листка, сертифікатів походження й якості. Зміст останнього розділу передбачає ознайомлення студентів з електронним документообігом як тенденцією сучасного діловодства та комп'ютерними програмами для здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Визначення термінів експерименту, його етапів, резервного часу, бази експерименту. Експериментальне навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення, англійською мовою здійснювалось протягом I семестру 2007-2008 навчального року й тривало 4 місяці.

Проведення експерименту передбачало реалізацію таких його етапів: 1) проведення передекспериментального зрізу з метою встановлення вихідного рівня сформованості вмінь заповнення документів транспортної логістики рідною мовою, а також наявних фахових знань з транспортної логістики; 2) проведення експериментального навчання за двома варіантами моделі з використанням розробленого нами комплексу вправ; 3) проведення післяекспериментального зрізу з метою встановлення підсумкового рівня сформованості вмінь заповнення документів транспортної логістики англійською мовою, а також набутих фахових знань з транспортної логістики. Структуру експериментального навчання представлено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Структура експерименту з навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики

Етапи	Час проведення етапу	Аудиторні заняття	Домашні заняття	Завдання етапу
I.	3–30.IX. 2007	2 год.	-	Встановити вихідний рівень сформованості навичок
II.	1.X–2.XII. 2007 та 1.X–20.VI. 2008	16 год.	16 год.	Перевірити розроблений нами комплекс вправ з

Продовження табл. 3.1.

Ш. С Г	3–30.XII. 2007	2 год.	-	Встановити підсумковий рівень сформованості першої реформи
--------------	-------------------	--------	---	--

Як резервний час ми розглядали січень 2008 та 2009 років. Експеримент проходив на базі Національного транспортного університету в двох групах другокурсників факультету економіки, менеджменту і права.

Відбір учасників експерименту. В експерименті були задіяні 28 студентів-логістів (13 дівчат і 15 юнаків). При проведенні експериментального дослідження перед науковцем-дослідником завжди постає питання: скільки досліджуваних повинні брати участь у експерименті, щоб забезпечити репрезентативність вибірки числа експериментальних об'єктів, тобто мінімально можливу кількість учасників експерименту, за якої його результати можна вважати вірогідними?

З огляду на те, що мінімально можливою кількістю учасників експерименту, за якої його результати можна вважати вірогідними, є 30-40 осіб, (для такої вибірки можна опрацьовувати статистичні дані), у I семестрі 2008-2009 навчального року ми провели другу серію експериментального навчання, в якому були задіяні 27 студентів-логістів (9 юнаків і 18 дівчат) другого курсу факультету економіки, менеджменту і права Національного транспортного університету.

Структура експерименту з навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики була аналогічна структурі, презентованій у табл. 3.1, за винятком другої колонки «Час проведення етапу», уточненого щодо I семестру 2008-2009 навчального року. Як резервний час ми розглядали січень 2009 року.

Визначення критеріїв очікуваних результатів експерименту. Критеріями правильності заповнення студентами-логістами фахових документів, услід за І.В.Беженар [11, с. 25], ми обрали лексичну наповненість (доречність використання лексичних одиниць, стильову адекватність їх вибору), граматичну коректність (адекватне використання граматичних структур, узгодження часів, правильність порядку слів, коректність вживання артиклів, займенників, прийменників, числових форм), технічне оформлення (правильність орфографії та переносу слів, правильність пунктуації та капіталізації).

Таким чином, після реалізації низки етапів експерименту [46, с. 27-28]: виявлення проблеми й обґрунтування її актуальності (діагностичний етап), розробка розгорнутої програми експерименту (прогностичний етап) та створення всіх необхідних умов: матеріальних, кадрових, науково-методичних, фінансових, мотиваційних, організаційних (організаційний етап) звернемося власне до практичного та узагальнюючого етапів експериментального навчання студентів-логістів заповнення фахових документів англійською мовою, що й складатиме зміст підрозділів 3.2 і 3.3.

3.2. Етап проведення експериментального навчання

Реалізація низки етапів експерименту [46, с. 27-28]: *діагностичного* етапу, на якому була виявлена проблема й обґрунтована її актуальність, *прогностичного* етапу, змістом якого стала розробка розгорнутої програми експериментального навчання, та *організаційного* етапу, який передбачав створення матеріальних, кадрових, науково-методичних, фінансових, мотиваційних й організаційних умов експерименту, дозволила нам звернутися до його наступного *практичного* етапу, на якому власне й здійснюється навчання студентів-логістів заповнення фахових документів англійською мовою.

В.І.Загвязинський і М.М.Поташник [46, с. 28] змістом практичного етапу експериментального навчання визначають 1) фіксацію вихідного стану об'єкта експериментування (констатуючі зрізи); 2) реалізацію закладених у гіпотезі нового змісту, організаційних форм навчання, методики; 3) моніторинг процесу і результатів та корекцію нововведень; 4) фіксацію підсумкового стану об'єкта експериментування (контрольні зрізи).

Детально розглянемо кожний складник практичного етапу експерименту в контексті нашого дослідження – навчання студентів-логістів заповнювати англійською мовою документи міжнародних вантажоперевезень.

Фіксація вихідного стану об'єкта експериментування. На цьому етапі ми провели передекспериментальний зріз з метою встановлення вихідного рівня сформованості у студентів знань і розвитку вмінь заповнення документів транспортної логістики англійською мовою. Відповідно об'єктами вихідного контролю були 1) декларативні знання студентів про документи транспортної логістики та 2) мовленнєві вміння їх заповнення. Методами наукового дослідження, які ми використали на цьому етапі експериментального навчання, були тестування й виконання типового завдання на заповнення фахової логістичної документації. Документально етап проведення передекспериментального зрізу підтверджено бланками виконаних тестів і бланками заповнених документів.

Передусім на аудиторному занятті студентам для виконання були запропоновані три тести: два – перехресного вибору й один – множинного вибору (див. Додаток Б), кожний з яких уміщує по 8 завдань. Правильне виконання одного тестового завдання оцінювалось в 1 бал. Відповідно, за правильне виконання одного тесту студент максимально міг отримати 8 балів, трьох тестів – 24 бали.

Після виконання тестів кожний студент отримав для заповнення бланк одного з транспортних / товаросупровідних документів із таким завданням: Ви – працівник логістичної компанії. Заповніть бланк (назва документу) для міжнародного перевезення (назва вантажу).

Взявши за основу запропоновані І.В.Беженар [11, с. 25] критерії оцінювання письмового англомовного тексту та враховуючи специфіку структури документів транспортної логістики, критеріями правильності заповнення студентами-логістами фахових документів ми обрали *лексичну наповненість*, яка передбачає доречність використання лексичних одиниць і стильову адекватність їх вибору (максимум 22 бали – мінімум 0 балів); *граматичну коректність*, яка включає адекватне використання граматичних структур, узгодження часів, правильність порядку слів, коректність вживання артиклів, займенників, прийменників, числових форм (максимум 44 бали – мінімум 0 балів); *технічне оформлення*, яке вміщує правильність орфографії та переносу слів та правильність пунктуації і капіталізації (максимум 10 балів – мінімум 0 балів).

У такий спосіб кожний критерій містить декілька (від двох до чотирьох) пунктів та оцінюється різною кількістю балів залежно від впливу на якість заповнення документа: найбільш вагомими й значущими для логістичного документа є передусім граматична коректність та лексична наповненість і лише потім технічне оформлення. Визначені критерії було також застосовано для оцінювання заповнених студентами логістичних документів при проведенні перед- та післяекспериментального зрізів. Відповідно, за заповнення всього бланку документа транспортної логістики студент може отримати від 76 балів (максимальна сума балів) до 0 балів (мінімальна сума балів) (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Таблиця оцінювання заповнення документа і розподілу балів за критеріями

Параметри оцінювання	Максимально можлива кількість балів
<i>Лексична наповненість</i>	Разом – 22
• доречність використання лексичних одиниць;	11
• стильова адекватність їх вибору	11
<i>Граматична коректність</i>	Разом – 44
• адекватне використання граматичних структур,	11
• узгодження часів,	11
• правильність порядку слів,	11
• коректність вживання артиклів, займенників, прийменників, числових форм	11
<i>Технічне оформлення</i>	Разом – 10
• правильність орфографії та переносу слів,	5
• правильність пунктуації та капіталізації	5
<i>Весь документ</i>	76

Результати передекспериментального зрізу в експериментальних групах ЕГ 1–ЕГ 4 представлено в табл. В.1–В.4 (Додаток В). Після обчислення середніх балів в обох парах експериментальних груп ми порівняли середні бали, отримані студентами за окремими критеріями, а також середні бали за передекспериментальний зріз. Представимо ці дані в табл. 3.3.

Отже, результати передекспериментального зрізу в обох парах експериментальних груп свідчать про приблизно однаковий вихідний рівень сформованості декларативних знань про документи транспортної логістики та

Таблиця 3.3.

Порівняння результатів передекспериментального зрізу в експериментальних групах

Індекс групи	Тест (max – 24 бали)	Лексична наповненість (max – 22 бали)	Граматична коректність (max – 44 бали)	Технічне оформлення (max – 10 балів)	Середній бал (max – 100 балів)
ЕГ 1	10	11,6	19,5	6,7	47,9
ЕГ 2	9	11,5	21	6,6	48,2
ЕГ 3	10,2	11,9	19,7	6,9	48,8
ЕГ 4	10,1	12,1	19,8	7,1	49,1

розвитку мовленнєвих умінь їх заповнення у студентів-логістів чотирьох експериментальних груп: середній бал, набраний студентами ЕГ 1 – 47,9; студентами ЕГ 2 – 48,2; студентами ЕГ 3 – 48,8; студентами ЕГ 4 – 49,1.

Для об'єктивності оцінювання вихідного рівня сформованості у студентів-логістів декларативних знань про документи транспортної логістики та розвитку мовленнєвих умінь їх заповнення результати передекспериментального зрізу ми представили через коефіцієнт навченості за формулою В.П.Беспалька [13, с. 56]: $K = Q / N$, де Q є загальною кількістю балів, отриманих за виконання завдань, а N – максимально можливою кількістю балів за виконання завдання. При цьому виконання завдання вважається задовільним, якщо K становить не менше 0,7 (70%).

За даними передекспериментального зрізу (див. табл. 3.3) середній коефіцієнт навченості студентів ЕГ 1 становить 0,48 ($48,2 : 100 = 0,48$); студентів ЕГ 2 – 0,48 ($47,9 : 100 = 0,48$), студентів ЕГ 3 становить 0,49 ($48,8 : 100 = 0,49$), студентів ЕГ 4 становить 0,49 ($49,1 : 100 = 0,49$), що свідчить, що в обох парах експериментальних груп він не досягає задовільного рівня навченості (0,7 (або 70%) за В.П.Беспальком).

Реалізація закладених у гіпотезі нового змісту, організаційних форм навчання, методик. Після аналізу отриманих результатів передекспериментального зрізу ми розпочали власне експериментальне навчання студентів – майбутніх логістів заповнення документів транспортної логістики англійською мовою за двома варіантами моделі з використанням розробленого нами комплексу вправ, в ході проведення якого ми врахували результати як передекспериментального зрізу, так і розвідувального експерименту, представлені в попередньому підрозділі 3.1 нашого дослідження. Нагадаємо, що експериментальне навчання проходило в природних умовах на аудиторних практичних заняттях з англійської мови за загальним розкладом та, відповідно, на позааудиторних заняттях з виконання студентами домашніх завдань; обіймало приблизно половину навчального часу на аудиторних і домашніх заняттях та містило 16 годин аудиторних і 16 годин самостійних домашніх занять.

Навчальним матеріалом слугував розроблений нами комплекс вправ, які склали зміст розділу 4 «Практикум із заповнення транспортних і товаросупровідних документів» навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» в його двох варіантах: друкованому й електронному. Об'єктами експериментального навчання студентів-логістів заповнення фахової документації англійською мовою були: 1) декларативні знання про документи транспортної логістики; 2) процедурні знання про правила їх заповнення; 3) мовленнєві навички заповнення граф логістичних документів; 4) мовленнєві вміння заповнення бланків логістичних документів.

Студенти експериментальних груп навчалися за двома варіантами моделі, описаній у підрозділі 2.3 цього дослідження. Нагадаємо, що в ЕГ 1 експериментальне навчання здійснювалось за першим варіантом моделі, який передбачав набуття студентами процедурних знань про правила заповнення логістичних документів безпосередньо перед роботою з кожною окремою графою (рубрикою) документа. В ЕГ 2 навчання проходило за другим варіантом моделі, який передбачав набуття студентом процедурних знань про правила заповнення документів безпосередньо перед роботою з усім бланком документа.

В другій парі експериментальних груп, нагадаємо, експериментальне навчання проходило рік потому – в 2008-2009 навчальному році. В ЕГ 3 експериментальне навчання здійснювалось за *першим* варіантом моделі, який передбачав набуття студентами процедурних знань про правила заповнення логістичних документів безпосередньо перед заповненням кожної окремої графи (рубрики) документа, при роботі з *товаросупровідними* документами, та за *другим* варіантом моделі, який передбачав набуття студентом процедурних знань про правила заповнення документів безпосередньо перед заповненням усього бланку документа, при роботі з *транспортними* документами.

В ЕГ 4 експериментальне навчання проходило за *другим* варіантом моделі, який передбачав набуття студентом процедурних знань про правила заповнення документів безпосередньо перед заповненням усього бланку документа, при роботі з *товаросупровідними* документами, та за *першим* варіантом моделі, який передбачав набуття студентами процедурних знань про правила заповнення логістичних документів безпосередньо перед заповненням кожної окремої графи (рубрики) документа, при роботі з *транспортними* документами.

В такий спосіб ми надали експерименту перехресного характеру, суть якого полягає у введенні після контрольного зрізу варійованої умови експерименту – місця набуття студентами процедурних знань про правила заповнення логістичних документів – спочатку в навчання студентів ЕГ 3, а потім – студентів ЕГ 4. Схематично структуру перехресного експерименту представлено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4.

Структура перехресного експерименту в ЕГ 3 та ЕГ 4

Індекс групи	Різновид документів	Варіант моделі навчання	Варіант моделі навчання
ЕГ 3	Товаросупровідні документи	І варіант	ІІ варіант
ЕГ 4	Транспортні документи	ІІ варіант	І варіант

Моніторинг процесу й результатів, корекція нововведень. Для опису моніторингу процесу й результатів навчання студентів-логістів заповнювати фахові документи англійською мовою передусім представимо алгоритм учіння студентів обох експериментальних груп щодо заповнення одного різновиду логістичного документа (див. табл. 3.5.), визначивши організаційну форму навчання, об'єкт і засіб навчання та, відповідно, об'єкт і спосіб контролю, а також час, який обіймає процес навчання студентів заповнювати один документ транспортної логістики. За описаним нижче алгоритмом студенти навчаються заповнювати кожний з восьми документів міжнародних вантажоперевезень.

Прокоментуємо табл. 3.5. На першому аудиторному занятті студенти, працюючи з друкованим варіантом навчального посібника під керівництвом викладача, набувають декларативних знань про документ міжнародних

Таблиця 3.5.

**Моніторинг процесу й результатів навчання студентів-логістів
заповнювати фахові документи**

Форма навчання	Об'єкт навчання	Засіб навчання	Об'єкт контролю	Спосіб контролю	Час
Аудиторне заняття 1	Декларативні знання	Друкований посібник	-	-	0,5 год.

Продовження табл. 3.5.

Домашня робота 1	Декларативні знання	Друкований посібник	Декларативні знання	Само- контроль	0,5 год.
Аудиторне заняття 2	Процедурні знання	Електронний посібник	Декларативні знання	Усний експрес- контроль	0,5 год.
Домашня робота 2	Процедурні знання	Електронний посібник	Процедурні знання	Само- контроль	0,5 год.
Аудиторне заняття 3	Мовленнєві навички	Друковані бланки	Процедурні знання	Усний експрес- контроль	0,5 год.
Домашня робота 3	Мовленнєві навички	Друковані бланки	Мовленнєві навички	Само- контроль	0,5 год.
Аудиторне заняття 4	Мовленнєві вміння	Електронні бланки	Мовленнєві навички	Взаємо- й перевірка викладачем заповнених бланків	0,5 год.
Домашня робота 4	Мовленнєві вміння	Електронні бланки	Мовленнєві вміння	Само- контроль	0,5 год.
Аудиторне заняття 1	Навчання заповнення іншого логістичного документа			Взаємо- й перевірка викладачем заповнених бланків.	

вантажоперевезень. Процес навчання обіймає 0,5 год. ($\frac{1}{4}$ часу на парі), виходячи з принципу паритетності чотирьох видів іншомовної мовленнєвої діяльності на аудиторних заняттях з англійської мови. Домашнє завдання (теж 0,5 год.) передбачає самостійну роботу студентів також з друкованим варіантом посібника. Відповідно, об'єктом навчання й контролю є декларативні знання. Контроль здійснюється передусім з боку студента – самоконтроль – по завершенні виконання домашнього завдання та з боку викладача – усний експрес-контроль – на наступному аудиторному занятті.

На другому аудиторному занятті студенти, працюючи з електронним варіантом навчального посібника під керівництвом викладача, набувають процедурних знань про правила заповнення логістичного документа. Процес навчання обіймає 0,5 год. Домашнє завдання (0,5 год.) передбачає самостійну роботу студентів також з електронним варіантом посібника. Відповідно об'єктом навчання й контролю є процедурні знання. Контроль здійснюється як з боку студента – самоконтроль – по завершенні виконання домашнього завдання, так і з боку викладача – усний експрес-контроль – на наступному аудиторному занятті.

На третьому аудиторному занятті студенти, працюючи під керівництвом викладача з друкованим бланком логістичного документа, оволодівають навичками його заповнення. Процес навчання обіймає 0,5 год. Домашнє завдання (0,5 год.) передбачає самостійну роботу студентів також з друкованим бланком документа. Відповідно об'єктом навчання й контролю є мовленнєві навички. Контроль здійснюється зазвичай з боку студента – самоконтроль – по завершенні виконання домашнього завдання, з боку інших студентів – взаємоконтроль – на аудиторному занятті та з боку викладача – перевірка заповненого бланку документа – після його здавання студентом.

На четвертому аудиторному занятті студенти, працюючи під керівництвом викладача з електронним бланком логістичного документа, оволодівають уміннями його заповнення. Процес навчання обіймає 0,5 год. Домашнє завдання (0,5 год.) передбачає самостійну роботу студентів також з електронним бланком документа. Відповідно об'єктом навчання й контролю є мовленнєві вміння. Контроль здійснюється і з боку студента – самоконтроль – по завершенні виконання домашнього завдання, і з боку інших студентів – взаємоконтроль – на аудиторному занятті, і з боку викладача – перевірка заповненого бланку документа – після представлення його електронного варіанту.

Відповідно, кожне аудиторне заняття передбачає обов'язкове виконання домашнього завдання з його попередньою самоперевіркою студента та наступною взаємоперевіркою іншими студентами й перевіркою викладача на наступному аудиторному занятті – усний експрес-контроль і перевірка заповнених бланків документа. Саме в такий спосіб здійснюється моніторинг як процесу, так і результатів учіння кожного студента заповнювати документи транспортної логістики.

Таким чином, навчання студентів заповнювати один документ транспортної логістики охоплює 4 год. = 2 год. аудиторних практичних занять з англійської мови + 2 год. позааудиторної самостійної роботи з виконання домашнього завдання. Відповідно, навчання студентів заповнювати всі (вісім) логістичних документів передбачає 32 год., з яких 16 год. припадає на аудиторні практичні заняття з англійської мови та 16 год. – на позааудиторну самостійну роботу студента з виконання домашнього завдання.

Оскільки, крім безперервного стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату, моніторинг передбачає також і прогнозування та запобігання критичним ситуаціям [159], ми з метою превентивного усунення прогалин у декларативних і процедурних знаннях та мовленнєвих навичках студентів, спричинених низкою об'єктивних чинників, передусім відсутністю студентів на аудиторних заняттях через хворобу, чергування в гуртожитку, участі в громадських заходах тощо, проводили з відсутніми на аудиторних заняттях студентами індивідуальні консультації. В такий спосіб ми намагалися створити й зберегти однакові умови й можливості набуття студентами декларативних і процедурних знань та оволодіння мовленнєвими навичками заповнювати логістичні документи.

Фіксація підсумкового стану об'єкта експериментування. Після закінчення експериментального навчання ми провели післяекспериментальний зріз з метою встановлення підсумкового рівня сформованості у студентів знань і розвитку вмінь заповнення документів транспортної логістики англійською мовою. Відповідно об'єктами підсумкового контролю були 1) набуті студентами декларативні знання про документи транспортної логістики, 2) набуті студентами процедурні знання про правила заповнення логістичних документів, 3) сформовані мовленнєві вміння їх заповнення. Методами наукового дослідження, які ми використали на цьому етапі експериментального навчання, були аналогічні методи передекспериментального зрізу тестування й виконання типового завдання на заповнення фахової логістичної документації. Документально етап проведення післяекспериментального зрізу підтверджено бланками виконаних тестів і бланками заповнених документів.

Як і в передекспериментальному зрізі, на аудиторному занятті студентам для виконання були запропоновані три тести: два – перехресного вибору й один – множинного вибору (приклади тестів наведено в Додатку Б), кожний з яких уміщує по 8 завдань. Правильне виконання одного тестового завдання оцінювалось в 1 бал. Відповідно, за правильне виконання одного тесту студент максимально міг отримати 8 балів, трьох тестів – 24 бали.

Після виконання тестів кожний студент отримав для заповнення бланк одного з транспортних / товаросупровідних документів із таким завданням: Ви – працівник логістичної компанії. Заповніть бланк (назва документу) для міжнародного перевезення (назва вантажу). Критерії правильності заповнення студентами-логістами фахових документів були аналогічні критеріям, застосованим у передекспериментальному зрізі. Відповідно, за заповнення всього бланку документа транспортної логістики студент може отримати від 76 балів (максимальна сума балів) до 0 балів (мінімальна сума балів) (див. табл. 3.2).

Результати післяекспериментального зрізу в експериментальних групах ЕГ 1–ЕГ 4 представлено в табл. В.5–В.8 (Додаток В). Аналогічно з передекспериментальним зрізом ми порівняли середні бали, отримані студентами експериментальних груп за окремими критеріями, та середні бали за післяекспериментальний зріз. Представимо ці дані в табл. 3.6.

Таблиця 3.6.

Порівняння результатів післяекспериментального зрізу в експериментальних групах

Індекс групи	Тест (max – 24 бали)	Лексична наповненість (max – 22 бали)	Граматична коректність (max – 44 бали)	Технічне оформлення (max – 10 балів)	Середній бал (max – 100 балів)

ЕГ 1	17	18,9	33,1	8,1	77,1
ЕГ 2	17,4	18,2	33	7,8	76,4
ЕГ 3	17,8	18,5	33,2	8	77,5
ЕГ 4	17,5	19	33,4	8,3	78,2

Для об'єктивності оцінювання підсумкового рівня сформованості у студентів-логістів декларативних знань про документи транспортної логістики та розвитку мовленнєвих умінь їх заповнення англійською мовою ми знову представили результати післяекспериментального зрізу через коефіцієнт навченості за формулою В.П.Беспалька [13, с. 56]: $K = Q / N$, де Q – це загальна кількість балів, отримана за виконання завдання, а N є максимально можливою кількістю балів за виконання завдання. При цьому виконання завдання вважається задовільним, якщо K становить не менше 0,7 (70%).

Результати післяекспериментального зрізу в обох парах експериментальних груп (див. табл. 3.6) свідчать про те, що розроблена методика навчання студентів заповнювати логістичні документи англійською мовою за коефіцієнтом навченості В.П.Беспалька є ефективною, оскільки середній коефіцієнт навченості в кожній ЕГ перевищує 0,7: за даними післяекспериментального зрізу середній коефіцієнт навченості студентів ЕГ 1 становить 0,8 ($77,1 : 100 = 0,77$); студентів ЕГ 2 – 0,76 ($76,4 : 100 = 0,76$); студентів ЕГ 3 становить 0,8 ($77,5 : 100 = 0,78$); студентів ЕГ 4 – 0,8 ($78,2 : 100 = 0,78$).

Таким чином, після реалізації низки етапів експерименту [46, с. 27-28]: виявлення проблеми й обґрунтування її актуальності (діагностичний етап), розробка розгорнутої програми експерименту (прогностичний етап), створення всіх необхідних умов: матеріальних, кадрових, науково-методичних, фінансових, мотиваційних, організаційних (організаційний етап), фіксація вихідного стану об'єкта експериментування, реалізація закладених у гіпотезі нового змісту, організаційних форм навчання, методики, моніторинг процесу й результатів й корекція нововведень, фіксація підсумкового стану об'єкта експериментування (практичний етап) звернемося до узагальнюючого етапу експериментального навчання студентів-логістів заповнення фахових документів англійською мовою, чому й буде присвячений підрозділ 3.3.

3.3. Етап оцінки результатів експерименту

Після реалізації низки етапів експерименту [46, с. 27-28]: *діагностичного* етапу, на якому була виявлена проблема й обґрунтована її актуальність, *прогностичного* етапу, змістом якого стала розробка розгорнутої програми експериментального навчання, *організаційного* етапу, який передбачав створення всіх необхідних умов експерименту, та *практичного* етапу, на якому власне й здійснювалось експериментальне навчання студентів-логістів заповнення фахових документів англійською мовою, звернемося до опису останнього етапу експерименту – *узагальнюючого*. За В.І.Загвязинським та М.М.Поташником [46, с. 28], цей етап передбачає обробку даних, співвіднесення результатів експерименту з висунутими цілями, аналіз усіх результатів, корекцію гіпотези згідно з результатами, оформлення й опис ходу та результатів освоєння розробленої методики.

В.І.Загвязинський і М.М.Поташник [46, с. 31] всі конкретні показники проведеного експерименту рекомендують звести до мінімум двох: критерію *результативності* та критерію *затрат часу*, які в усіх випадках є показниками ефективності (чи навіть оптимальності). При цьому позитивно оцінюються лише ті експерименти, в яких за всіма показниками й критеріями не виявлена негативна динаміка, тобто *ні по жодному* не виявлено негативної динаміки.

Звернемося до першого критерію проведеного експериментального навчання студентів-логістів заповнення фахових документів англійською мовою – критерію результативності.

У табл. В.9–В.12 (Додаток В) ми навели бали, одержані студентами експериментальних груп ЕГ 1–ЕГ 4 за виконання тестів і завдань перед- та післяекспериментального зрізів. У табл. 3.7–3.8 (В.13–В.14, Додаток В) порівнюються середні показники (в балах) перед- та післяекспериментального зрізів в обох парах експериментальних груп: ЕГ 1 і ЕГ 2 та ЕГ 3 і ЕГ 4.

Прокоментуємо середні бали, отримані студентами обох пар експериментальних груп (ЕГ 1 і ЕГ 2 та ЕГ 3 і ЕГ 4) за окремими критеріями в перед- і післяекспериментальному зрізах (див. табл. 3.7). Розпочнемо з передекспериментального зрізу. Результати виконання вихідного тесту, який, нагадаємо, мав на меті виявити вихідний рівень сформованості фахових декларативних знань студентів про документацію транспортної логістики, виявили, що в усіх експериментальних групах він не досягає задовільного рівня навченості: в ЕГ 1 він становить 0,42 (або 41,6% за В.П.Беспальком), в ЕГ 2 – 0,38 (або 37,5% за В.П.Беспальком), в ЕГ 3 – 0,43 (або 42,5% за В.П.Беспальком), в ЕГ 4 – 0,42 (або 42,1% за В.П.Беспальком).

Ми не очікували таких результатів, адже знання про документацію міжнародних вантажоперевезень є базовими фаховими знаннями логіста, на які ми передбачали спиратися в процесі навчання студентів заповнювати логістичні документи. В такий спосіб до змісту укладеного нами навчального посібника були включені розділ 1 «Транспортна логістика та її документообіг» і розділ 2 «Документи міжнародних вантажоперевезень», об'єктами вивчення в яких є відповідні декларативні знання, та розділ 3 «Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів», об'єктом вивчення в якому є відповідні процедурні знання.

Заповнені бланки логістичних документів також засвідчили, що рівень розвитку мовленнєвих умінь заповнювати фахові документи студентів-логістів обох експериментальних груп за критеріями «лексична наповненість» і «граматична коректність» також не досягає задовільного рівня: в ЕГ 1 коефіцієнт навченості, відповідно, складає 0,53 (або 52,7%) та 0,44 (або 44,3%); в ЕГ 2 – 0,52 (або 52,2%) та 0,48 (або 47,7%); в ЕГ 3 – 0,54 (або 54,1%) та 0,45 (або 44,8%); в ЕГ 4 – 0,55 (або 55%) та 0,45 (або 45%).

Значно кращим, у порівнянні з цими критеріями, є коефіцієнт навченості студентів за критерієм «технічне оформлення», який можна вважати задовільним: в обох парах експериментальних груп він дорівнює 0,7 (або 67% в ЕГ 1, 66% в ЕГ 2, 69% в ЕГ 3, 71% в ЕГ 4). Такі результати можна розглядати як очікувані, адже студенти ніколи не заповнювали бланки англомовних документів міжнародних вантажоперевезень, однак виконували інші письмові завдання, які передбачають володіння технічними навичками письма.

Прокоментуємо також середні бали післяекспериментального зрізу, отримані студентами обох експериментальних груп за окремими критеріями, а також приріст за кожним критерієм (див. табл. 3.7–3.8).

Таблиця 3.7

Порівняння середніх показників передекспериментального та післяекспериментального зрізів (у балах)

Індекс групи	Середні показники передекспериментального зрізу за критерієм				Середні показники післяекспериментального зрізу за критерієм				Приріст за критерієм			
	Тест	Лексична наповненість	Грамагична коректність	Технічне оформлення	Тест	Лексична наповненість	Грамагична коректність	Технічне оформлення	Тест	Лексична наповненість	Грамагична коректність	Технічне оформлення
ЕГ 1	10	11,6	19,5	6,7	17	18,9	33,1	8,1	7	7,3	13,6	1,4
ЕГ 2	9	11,5	21	6,6	17	18,2	33	7,8	8	6,7	12	1,4
ЕГ 3	10,2	11,9	19,7	6,9	17,8	18,5	33,2	8	7,6	6,6	13,5	1,1
ЕГ 4	10,1	12,1	19,8	7,1	17,5	19	33,4	8,3	7,4	6,9	13,6	1,2

Таблиця 3.8

Порівняння середніх показників експерименту (у %)

Індекс групи	Середні результати передекспериментального зрізу	Середні результати післяекспериментального зрізу	Приріст
ЕГ 1	47,9	77,1	29,2
ЕГ 2	48,2	76,4	28,2
ЕГ 3	48,8	77,5	28,7
ЕГ 4	49,1	78,2	29,1

Передусім, результати виконання підсумкового тесту, який, нагадаємо, мав на меті виявити набутий рівень сформованості фахових декларативних знань студентів про документацію транспортної логістики, виявили, що в обох експериментальних групах він досяг задовільного рівня навченості: в ЕГ 1 він становить 0,7 (або 70,0 % за В.П.Беспальком), в ЕГ 2 – 0,73 (або 72,5 % за В.П.Беспальком), в ЕГ3 – 0,74 (або 74,2 % за В.П.Беспальком), в ЕГ 4 – 0,73 (або 72,9 % за В.П.Беспальком).

При цьому приріст у рівні сформованості декларативних знань студентів ЕГ 1 складає 7 балів (або 29,2 %); студентів ЕГ 2 – 8 балів (або 33,3 %) (див. табл. 3.7). Ми не очікували такої різниці (на 1 бал або на 4,2 %) в рівні набутих декларативних знань про документи транспортної логістики студентами ЕГ 2 порівняно з аналогічними знаннями студентів ЕГ 1. У ході бесіди зі студентами після експериментального навчання з'ясувалося, що для набуття декларативних знань про документи міжнародних вантажоперевезень студенти ЕГ 2 віддавали перевагу друкованому варіанту навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою», а студенти ЕГ 1 – його електронному варіанту. Саме джерело набуття декларативних знань і детермінує рівень їх сформованості: декларативні знання студентів є міцнішими при набутті з друкованого джерела порівняно з електронним.

Ми врахували цей чинник при проведенні експериментального навчання в другій парі експериментальних груп, рекомендувавши студентам ЕГ 3 та ЕГ 4 опрацьовувати розділ 2 «Документи міжнародних вантажоперевезень» навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» в його друкованому варіанті.

Приріст у рівні сформованості відповідних декларативних знань студентів ЕГ 3 складає 7,6 бала (або 31,7 %); студентів ЕГ 4 – 7,4 бала (або 30,8 %) (див. табл. 3.19). Різниця в рівні декларативних знань про документи транспортної логістики студентів ЕГ 3 та ЕГ 4 складає 0,2 бала (або 0,8%). Заповнені бланки документів транспортної логістики також засвідчили, що рівень розвитку мовленнєвих навичок заповнювати фахові документи у студентів-логістів обох пар експериментальних груп найменше змінився за критерієм «технічне оформлення», який є задовільним: в усіх експериментальних групах він дорівнює 0,8 (або 81% в ЕГ 1, 78% в ЕГ 2, 80% в ЕГ 3, 83% в ЕГ 4).

Приріст за цим критерієм в ЕГ 1 складає 1,4 бала (або 14 %); в ЕГ 2 – 1,4 бала (або 14%), в ЕГ 3 – 1,1 бала (або 11%), в ЕГ 4 – 1,2 бала (або 12%). Нагадаємо, що на початок експериментального навчання саме рівень навченості студентів за критерієм «технічне оформлення» був єдиним задовільним: в усіх експериментальних групах він дорівнював 0,7 (або 67% в ЕГ 1, 66% в ЕГ 2, 69% в ЕГ 3, 71% в ЕГ 4).

За критеріями «лексична наповненість» і «граматична коректність» рівень навченості студентів обох експериментальних груп також досяг задовільного рівня: в ЕГ 1 коефіцієнт навченості за критерієм «лексична наповненість» складає 0,86 (або 85,9%), за критерієм «граматична коректність» – 0,75 (або 75,2%), в ЕГ 2, відповідно, – 0,83 (або 82,7%) та 0,75 (або 75%), в ЕГ 3, відповідно, – 0,84 (або 84,1%) та 0,76 (або 75,5%), в ЕГ 4, відповідно, – 0,86 (або 86,4%) та 0,76 (або 75,9%).

Приріст за критерієм «лексична наповненість» в ЕГ 1 складає 7,3 бала (або 33, 2 %); в ЕГ 2 – 6,7 бала (або 30,5 %). Різниця в прирості між обома експериментальними групами складає 0,6 бала чи 2,7 %. Приріст за критерієм «лексична наповненість» в ЕГ 3 складає 6,6 бала (або 30 %); в ЕГ 4 – 6,9 бала (або 31,4 %). Різниця в прирості між обома експериментальними групами складає 0,3 бала чи 1,4 %.

Приріст за критерієм «граматична коректність» в ЕГ 1 складає 13,6 бала (або 30,9 %); в ЕГ 2 – 12 балів (або 27,2 %). Різниця в прирості між обома експериментальними групами складає 1,6 бала або 3,6 %. Приріст за критерієм «граматична коректність» в ЕГ 3 складає 13,5 бала (або 30,7 %); в ЕГ 4 – 13,6 бала (або 30,9 %). Різниця в прирості між обома експериментальними групами складає 0,1 бала або 2,3 %.

Порівняння середніх показників експерименту (див. табл. 3.8), тобто середніх результатів передекспериментального зрізу в ЕГ 1 (47,9 %), в ЕГ 2 (48,2 %), в ЕГ 3 (48,8 %), в ЕГ 4 (49,1 %) з середніми результатами післяекспериментального зрізу в ЕГ 1 (77,1 %), в ЕГ 2 (76,4 %), в ЕГ 3 (77,5 %), в ЕГ 4 (78,2 %), засвідчило, що приріст в ЕГ 1 становить 29,2 %, в ЕГ 2 – 28,2 %, в ЕГ 3 – 28,7 %, в ЕГ 4 – 29,1 %.

Таким чином, за результатами експерименту підтвердилась наша гіпотеза про те, що навчання студентів – майбутніх логістів – заповнення англійською мовою документів, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення, доцільно здійснювати за першим варіантом моделі, який передбачає набуття студентами процедурних знань про правила заповнення логістичних документів безпосередньо перед роботою з кожною окремою графою (рубрикою) документа.

При цьому оптимальним є паралельне використання обох варіантів – друкованого та мультимедійного електронного – авторського навчального посібника «Документи транспортної логістики англійською мовою»: декларативні знання формуються ефективніше при роботі студента з друкованим варіантом за рахунок відсутності низки негативних психофізіологічних чинників сприймання інформації з екрану монітора; в свою чергу, процедурні знання засвоюються більш якісно при роботі з електронним мультимедійним варіантом завдяки різним формам представлення навчальної інформації та каналам її сприймання, а також інтерактивності.

Для обробки результатів проведеного експериментального навчання ми звернулися до методів дослідження кількісних характеристик. З метою перевірки вірогідності отриманих даних експерименту ми використали t -критерій Стьюдента [8; 17; 130]. Статистична обробка результатів дослідження здійснювалась на комп'ютері з використанням пакету спеціальної програми Statistica для Windows (версія 5.0).

Ми провели порівняння двох середніх нормальних генеральних сукупностей з невідомими дисперсіями (залежні вибірки). Для цього ми використали парний двовибірковий t -тест для середніх для кожної ознаки.

Середня арифметична величина конкретного показника певної групи визначалась за формулою:

$$M = \frac{\sum V}{n}$$

де M – середнє арифметичне;

$\sum V$ – сума варіант певного показника експериментальної групи;

n – кількість спостережень.

Величину середнього квадратичного відхилення ми знаходили за формулою:

$$\sigma = \pm \sqrt{\frac{\sum d^2}{n - 1}}$$

де: σ – середнє квадратичне відхилення;

d – відхилення варіантів від середньої арифметичної, яке визначалося за формулою:

$$d = V - M$$

$$\sum d_i^2$$

Перевіримо такі гіпотези:

1) гіпотеза H_0 – середні «до» та «після» рівні;

2) гіпотеза H_1 – середні «до» та «після» не рівні, середнє «після» більше середнього «до».

Нехай генеральні сукупності X і Y розподілені нормально, їхні дисперсії невідомі, із цих сукупностей здобуто залежно вибірки однакового об'єму n , які мають варіанти x_i і y_i .

Позначимо:

$d_i = x_i - y_i$ – різниця варіантів з однаковими номерами;

$\bar{d} = \frac{1}{n} \sum d_i$ – середня різностей варіантів;

$S_d = \sqrt{\frac{\sum d_i^2 - \frac{(\sum d_i)^2}{n}}{n-1}}$ – середнє квадратне відхилення.

Для того, щоб при заданому рівні значущості α (стандартне відхилення) перевірити нульову $H_0: M(X) = M(Y)$ гіпотезу про рівність двох середніх нормальних сукупностей X і Y з дисперсіями, які невідомі, при конкурентній гіпотезі $H_1: M(X) \neq M(Y)$ обчислено спостережене значення критерію:

$$T_{\text{сп}} = \frac{\bar{d} \cdot \sqrt{n}}{S_d}$$

Далі з таблиці критичних точок розподілу Стюдента по заданому рівню значущості α (який встановлює 0,05 – тобто ризик необґрунтованого відхилення гіпотези про рівність середніх дорівнює 5%), а також по числу ступенів вільності ν ($\nu = n - 1$) знайдено критичну точку $t_{\text{двост.кр.}}(\alpha; \nu)$.

Якщо $T_{\text{сп}} < t_{\text{двост.кр.}}$, то відсутні підстави відхилити нульову гіпотезу, тобто середні не відрізняються.

У випадку $T_{\text{сп}} > t_{\text{двост.кр.}}$, нульову гіпотезу відхилено, тобто середні відрізняються.

Порівняння спостереженого значення критерію (t -статистика) і критичної точки (t кр.) наведено в табл. 3.9. Як бачимо з табл. 3.9, показник t -статистика більша t кр. за всіма досліджуваними ознаками, тобто нульову гіпотезу H_0 відхилено. В усіх експериментальних групах за результатами перед- і післяекспериментальних зрізів спостерігається середнє «після» більше середнього «до» (див. табл. В.15 – В.18, Додаток В). В такий спосіб за критерієм Стьюдента підтверджено вірогідність отриманих даних експериментального дослідження.

Звернемося до другого критерію проведеного експериментального навчання студентів-логістів заповнення фахових документів англійською мовою – критерію затрат часу.

Таблиця 3.9

**Порівняння спостереженого значення критерію (t -статистика)
і критичної точки (t кр.) в експериментальних групах**

Критерій	Індекс групи	t -статистика	t кр.
Тест	ЕГ 1	11,8	2,16
	ЕГ 2	16,0	2,16
	ЕГ 3	23,2	2,16
	ЕГ 4	23,9	2,18
Лексична наповненість	ЕГ 1	13,5	2,16
	ЕГ 2	19,1	2,16
	ЕГ 3	26,2	2,16
	ЕГ 4	26,2	2,18
Граматична коректність	ЕГ 1	10,3	2,16
	ЕГ 2	10,0	2,16
	ЕГ 3	24,4	2,16
	ЕГ 4	46,5	2,18
Технічне оформлення	ЕГ 1	5,83	2,16
	ЕГ 2	5,55	2,16
	ЕГ 3	15,0	2,16
	ЕГ 4	7,40	2,18
Загальний бал	ЕГ 1	16,7	2,16
	ЕГ 2	20,7	2,16
	ЕГ 3	47,4	2,16
	ЕГ 4	47,1	2,18

При описі моніторингу процесу й результатів навчання студентів-логістів заповнювати фахові документи англійською мовою ми представили (див. табл. 3.6) алгоритм учіння студентів обох експериментальних груп щодо заповнення одного різновиду логістичного документа, визначивши при цьому організаційну форму навчання, об'єкт і засіб навчання, об'єкт і спосіб контролю, а також час, який обіймає процес навчання студентів заповнювати один документ транспортної логістики. За презентованим алгоритмом студенти навчаються заповнювати кожен з восьми документів міжнародних вантажоперевезень.

Навчання студентів заповнювати один документ транспортної логістики охоплює 4 год. (2 год. аудиторних практичних занять з англійської мови + 2 год. позааудиторної самостійної роботи з виконання домашнього завдання). При цьому, з огляду на принцип паритетності чотирьох видів іншомовної мовленнєвої діяльності на аудиторних практичних заняттях з англійської мови, навчання студентів-логістів практичного письма обіймає $\frac{1}{4}$ часу на парі, тобто 0,5 год. Стільки ж часу (0,5 год.) ми відводимо на виконання домашнього завдання після аудиторного практичного заняття. Тобто йдеться про 4 аудиторні практичні заняття з англійської мови ($4 \text{ аудиторні заняття} \times 0,5 \text{ год.} = 2 \text{ год.}$) та про 4 позааудиторні самостійні роботи з виконання домашнього завдання ($4 \text{ домашні роботи} \times 0,5 \text{ год.} = 2 \text{ год.}$).

Отже, навчання студентів заповнювати всі (вісім) логістичних документів передбачає 32 год., з яких 16 год. припадає на аудиторні практичні заняття з англійської мови та 16 год. – на позааудиторну самостійну роботу студента з виконання домашніх завдань. Ще 4 години передбачено на вихідне та підсумкове тестування студентів (по 2 години на кожне). Відповідно, навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики (8 фахових документів) в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу охоплює 36 годин, тобто 1 кредит.

Таким чином, результати проведеного нами експериментального навчання підтвердили найвищу ефективність першого варіанту моделі навчання студентів заповнювати документи транспортної логістики англійською мовою, згідно з яким студенти набувають процедурних знань про правила заповнення логістичних документів безпосередньо перед роботою з кожною окремою графою (рубрикою) документа. Такі результати надають нам підставу рекомендувати перший варіант моделі навчання студентів-логістів заповнювати документи міжнародних вантажоперевезень для застосування на практичних заняттях з англійської мови на II курсі.

Методичні рекомендації для викладачів англійської, а також інших іноземних мов, якими можуть бути укладені ці та інші логістичні документи міжнародних вантажоперевезень, складатимуть зміст підрозділу 3.4.

3.4. Методичні рекомендації з навчання студентів заповнення логістичних документів англійською мовою з використанням друкованої та електронної версій навчального посібника

Надамо методичні рекомендації викладачам іноземної, зокрема англійської, мови щодо навчання студентів заповнення документів, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення, а також наведемо методичні зауваження щодо особливостей роботи студентів з електронним та друкованим варіантами навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою».

Практичними цілями навчання студентів заповнення фахових документів транспортної логістики є 1) набуття декларативних знань про документи транспортної логістики, 2) набуття процедурних знань про правила їх заповнення, 3) оволодіння мовленнєвими навичками й уміннями заповнення бланків транспортних і товаросупровідних документів. Саме ці декларативні й процедурні знання та мовленнєві навички й уміння є складниками іншомовної професійної комунікативної компетенції логіста в його фаховому писемному мовленні.

Розвивальні цілі полягають у розвиткові у студентів таких особистісних якостей логіста як системне, зокрема логістичне, мислення та здатність швидко й незалежно приймати рішення. Саме ці особистісні якості є складниками рефлексивної професійної компетенції логіста.

Освітні цілі передбачають ознайомлення студентів з бланками (друкованими й електронними) автентичних транспортних і товаросупровідних документів (складник соціокультурної професійної компетенції), а також формування у студентів навчальних умінь роботи з електронним засобом навчання – мультимедійною версією навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» (складник інформаційно-комунікаційної компетенції).

Виховні цілі передбачають формування у студентів усталеної мотивації до розвитку професійної іншомовної компетенції. Крім цього, виховні цілі полягають у розвитку у студентів таких особистісних якостей логіста як професійна свідомість та комунікабельність.

Зміст навчання студентів-логістів заповнення документів міжнародних вантажоперевезень включає фахові (декларативні і процедурні) знання про документи і правила їх заповнення та відповідні мовленнєві навички й уміння.

Комплекс вправ з навчання студентів заповнення бланків транспортних і товаросупровідних документів передбачає 1) вправи, цільовим призначенням яких є ознайомлення з бланком заповненого логістичного документа, 2) вправи, цільове призначення яких полягає в заповненні окремих граф (рубрик) документа, 3) вправи, цільове призначення яких передбачає заповнення всього бланку документа.

У контексті текстового підходу, який ми обрали як провідний у нашому дослідженні (в поєднанні з елементами жанрового та соціального підходів), процес навчання студентів – майбутніх фахівців з логістики написання англійською мовою документів міжнародних вантажоперевезень охоплює такі *етапи*: етап 1 – опрацювання (читання, осмислення й аналіз) змісту окремих граф (рубрик) у заповненому англійською мовою бланку документа, етап 2 – самостійне заповнення окремих граф (рубрик) у документі, етап 3 – самостійне заповнення всього бланку документа. Така послідовність етапів навчання відображає особливості протікання мовленнєво-мисленнєвої діяльності студента при породженні іншомовного письмового тексту.

Цим етапам передують нульовий *етап* актуалізації чи набуття студентами фахових знань про документи транспортної логістики, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення (етап 0). Завершує етапи навчання студентів-логістів написання фахових документів *етап* само- чи взаємоперевірки студентами заповнених самостійно бланків (етап 4).

Навчати студентів заповнювати фахові документи транспортної логістики пропонується на II курсі (в I семестрі чи II семестрі). *Кількість годин* з практичних занять з англійської мови, необхідних для навчання студентів написання одного логістичного документа, дорівнює 2-м годинам аудиторних практичних занять та 2-м годинам самостійної роботи з виконання відповідного домашнього завдання (див. табл. 3.9). Виходячи з принципу паритетності чотирьох видів іншомовної мовленнєвої діяльності на аудиторних практичних заняттях з англійської мови, навчання практичного письма обіймає приблизно $\frac{1}{4}$ від загального часу на парі (0,5 год.), тобто йдеться про чотири аудиторні практичні заняття та чотири домашні роботи.

На першому аудиторному занятті студенти, працюючи з друкованим варіантом навчального посібника «Документація транспортної логістики англійської мови» під керівництвом викладача, набувають декларативних знань про конкретний документ міжнародних вантажоперевезень. Навчальні матеріали вміщені в розділі 2 «Документи міжнародних вантажоперевезень» навчального посібника. Процес навчання обіймає 0,5 год. Домашнє завдання (теж 0,5 год.) передбачає самостійну роботу студентів також з друкованим варіантом посібника. Відповідно, об'єктом навчання й контролю є декларативні знання. Контроль здійснюється передусім з боку студента – самоконтроль – по завершенні виконання домашнього завдання та з боку викладача – усний експрес-контроль – на наступному аудиторному занятті.

На другому аудиторному занятті студенти, працюючи з електронним варіантом навчального посібника «Документація транспортної логістики англійської мови» під керівництвом викладача, набувають процедурних знань про правила заповнення логістичного документа. Навчальні матеріали вміщені в розділі 3 «Правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів» навчального посібника. Процес навчання обіймає 0,5 год. Домашнє завдання (0,5 год.) передбачає самостійну роботу студентів також з електронним варіантом посібника. Відповідно, об'єктом навчання й контролю є процедурні знання. Контроль здійснюється як з боку студента – самоконтроль – по завершенні виконання домашнього завдання, так і з боку викладача – усний експрес-контроль – на наступному аудиторному занятті.

На третьому аудиторному занятті студенти, працюючи під керівництвом викладача з друкованим бланком логістичного документа, оволодівають навичками його заповнення. Друковані бланки розміщені в розділі 4 «Практикум із заповнення товаросупровідних і транспортних документів» друкованої версії навчального посібника. Процес навчання обіймає 0,5 год. Домашнє завдання (0,5 год.) передбачає самостійну роботу студентів також з друкованим бланком документа. Відповідно, об'єктом навчання й контролю є мовленнєві навички. Контроль здійснюється зазвичай з боку студента – самоконтроль – по завершенні виконання домашнього завдання, з боку інших студентів – взаємоконтроль – на аудиторному занятті та з боку викладача – перевірка заповненого бланку документа – після його здавання студентом.

На четвертому аудиторному занятті студенти, працюючи під керівництвом викладача з електронним бланком логістичного документа, оволодівають уміннями його заповнення. Електронні бланки розміщені в розділі 4 «Практикум із заповнення товаросупровідних і транспортних документів» електронної версії посібника. Процес навчання обіймає 0,5 год. Домашнє завдання (0,5 год.) передбачає самостійну роботу студентів також з електронним бланком документа. Відповідно, об'єктом навчання й контролю є мовленнєві вміння. Контроль здійснюється і з боку студента – самоконтроль – по завершенні виконання домашнього завдання, і з боку інших студентів – взаємоконтроль – на аудиторному занятті, і з боку викладача – перевірка заповненого бланку документа – після представлення його електронного варіанту.

Отже, для набуття декларативних знань, зокрема про документи міжнародних вантажоперевезень, ми рекомендуємо студентам віддавати перевагу друкованій версії навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою». При цьому, з огляду на гендерні відмінності та на індивідуальні особливості у зоровому сприйнятті інформації, не виключається робота студентів і з його електронною версією.

З метою набуття процедурних знань, зокрема про правила заповнення логістичних документів, для роботи студентам рекомендується електронна версія посібника. Хоча, зважаючи на зазначені вище чинники, не виключається й варіант паралельної роботи з його друкованою версією (для ознайомлення з правилами заповнення логістичних документів) та його електронною версією (для ознайомлення з графами в бланках документів).

Для оволодіння мовленнєвими навичками заповнення окремих граф у бланку логістичного документа ми рекомендуємо студентам віддавати перевагу друкованому бланку документа. З метою оволодіння мовленнєвими вміннями заповнення всього бланку логістичного документа для роботи студентам рекомендується його електронний бланк. *Формою звітності* студента є власне бланки (друковані чи роздруковані електронні) заповнених ним (рукописно чи в електронному вигляді) логістичних документів.

Основними *організаційними формами навчання* студентів-логістів заповнення англійською мовою фахових документів є аудиторні практичні заняття та самостійна робота з виконання домашніх завдань, між якими існує тісний взаємозв'язок.

Відповідно, навчання студентів написання восьми логістичних документів охоплює 16 годин аудиторних занять та 16 годин самостійної роботи з виконання відповідних домашніх завдань. У такий спосіб співвідношення аудиторних і домашніх занять становить 1:1, а загальна кількість навчальних годин – 32 год.

Аналогічно проведеному нами експериментальному навчанню ми також рекомендуємо проведення вихідного і підсумкового тестування студентів, яке охоплює по 2 год. У такий спосіб навчання студентів заповнення восьми логістичних документів охоплює 36 год. (16 аудиторних годин + 16 годин домашньої роботи + 2 години вихідного тестування + 2 години підсумкового тестування), тобто 1 кредит.

При цьому в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу питомої ваги набула самостійна робота студентів. Бесіда зі студентами після проведення експериментального навчання засвідчила, що вони не обмежувалися 0,5 год. на виконання домашнього завдання, а продовжували працювати з навчальними матеріалами посібника, (наприклад, розділом 1 «Транспортна логістика та її документообіг», розділом 5 «Електронний документообіг у логістиці»), зокрема його електронною версією. Тому ми рекомендуємо виокремити ще 16 год. на самостійну роботу студентів: по 2 год. на один з восьми логістичних документів (2 год. \times 8 документів = 16 год.). Також ми пропонуємо проводити проміжне тестування – після навчання студентів заповнення чотирьох товаросупровідних документів, яке також обіймає 2 год. У такий спосіб загалом навчання студентів заповнення 8-ми логістичних документів охоплює 54 год., тобто 1,5 кредита.

У контексті текстового підходу *процедура* навчання студентів-логістів заповнення фахових документів передбачає спільну навчальну діяльність обох її активних суб'єктів: викладача і студентів.

Отже, надані нами методичні рекомендації викладачам англійської, а також інших іноземним мов, якими заповнюються транспортні і товаросупровідні та інші документи міжнародних вантажоперевезень, щодо навчання студентів їх заповнення, а також наведені методичні зауваження щодо особливостей роботи студентів з електронним та друкованим варіантами навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» уможливають ефективну організацію та проведення відповідного навчання.

Висновки до розділу 3

Експериментальне навчання студентів-логістів заповнювати англійською мовою документацію транспортної логістики мало на меті перевірити ефективність запропонованого комплексу вправ та варіанти моделі відповідного навчання.

Методика викладання іноземних мов виокремлює в експерименті фази підготовки експерименту, проведення, оцінки результатів експерименту та їх інтерпретації. В свою чергу, перша фаза передбачає формулювання мети і визначення завдань експерименту; розробку гіпотези; розробку та вибір конкретних методик і методів дослідження, а також підготовку експериментальних матеріалів; визначення термінів експерименту, його етапів, резервного часу, бази експерименту; відбір учасників експерименту; визначення критеріїв очікуваних результатів експерименту.

Провідною метою експериментального навчання студентів-логістів заповнення документів транспортної логістики було порівняти ефективність навчання за двома запропонованими варіантами моделі в природних умовах на заняттях з англійської мови; допоміжною метою – порівняти ефективність друкованого та електронного варіантів навчального посібника «Документація транспортної логістики англійської мови» як засобу навчання.

З огляду на два варіанти моделі навчання були розроблені два варіанти гіпотези експериментального навчання: для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно використовувати спеціально розроблений комплекс вправ, організованих у навчальний посібник. 1) Навчання здійснюється за першим варіантом моделі, в межах якого студент набуває процедурних знань про правила заповнення документів безпосередньо перед роботою з кожною рубрикою (графою) документа. 2) Навчання здійснюється за другим варіантом моделі, в межах якого студент набуває процедурних знань про правила заповнення документів безпосередньо перед роботою з усім документом.

Основними передбачуваними наслідками експериментального навчання зі сформульованих вище двох варіантів гіпотези були: 1) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила написання документу безпосередньо перед навчанням заповнення кожної його граfi (I варіант моделі), актуалізація знань і формування мовленнєвих навичок будуть здійснюватися послідовно, тобто набуті знання відразу ж актуалізуються в практичній діяльності; 2) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила написання документу безпосередньо перед навчанням заповнення всього його бланку (II варіант моделі), актуалізація знань і формування мовленнєвих навичок будуть відбуватися відстрочено, тобто набуті знання будуть актуалізовані в практичній діяльності пізніше.

У межах двох моделей навчання ми висунули ще декілька гіпотез експериментального навчання: для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно використовувати такий засіб навчання як 1) друкований навчальний посібник; 2) електронний навчальний посібник; 3) мультимедійний електронний і друкований навчальний посібник

Основними передбачуваними наслідками експериментального навчання зі сформульованих вище трьох варіантів гіпотези були: 1) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, використовуючи такий засіб навчання як друкований навчальний посібник, відбуватимуться лінійне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, відстрочена актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь; 2) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, використовуючи такий засіб навчання як мультимедійний електронний навчальний посібник, відбуватимуться комплексне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, безпосередня актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь; 3) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, паралельно використовуючи такі засоби навчання як мультимедійний електронний і друкований варіанти навчального посібника, відбуватимуться системне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, безпосередня актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь.

З метою встановлення оптимального засобу навчання для набуття студентами декларативних і процедурних знань й оволодіння мовленнєвими навичками й уміннями заповнення документів транспортної логістики був проведений розвідувальний експеримент, інтегрований до природного навчального процесу – аудиторних практичних занять з англійської мови та самостійної роботи студентів з виконання домашніх завдань. При проведенні розвідувального експерименту ми вирішили низку додаткових завдань: встановили наявний рівень сформованості у студентів професійної свідомості, а також їхньої готовності до роботи з комп'ютерними засобами навчання.

Результати розвідувального експериментального навчання дозволили дійти висновку, що при навчанні студентів заповнення документів транспортної логістики оптимальним є паралельне використання обох варіантів навчального посібника: студенти краще оволодівають процедурними знаннями й мовленнєвими навичками й уміннями, працюючи з його електронним варіантом; студенти краще оволодівають декларативними знаннями, працюючи з друкованим варіантом посібника.

Експериментальне навчання студентів-логістів заповнення документів, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення, англійською мовою здійснювалось на базі Національного транспортного університету в чотирьох групах другокурсників факультету економіки, менеджменту і права.

Проведення експерименту передбачало реалізацію таких його етапів: 1) проведення передекспериментального зрізу з метою встановлення вихідного рівня сформованості навичок заповнення документів транспортної логістики рідною мовою, а також наявних фахових знань з транспортної логістики; 2) проведення експериментального навчання за двома варіантами моделі з використанням розробленого нами комплексу вправ; 3) проведення післяекспериментального зрізу з метою встановлення підсумкового рівня сформованості навичок заповнення документів транспортної логістики англійською мовою, а також набутих фахових знань з транспортної логістики.

Експериментальними матеріалами слугували два аналогічні за змістом варіанти (друкований та електронний) навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою». Об'єктами експериментального навчання студентів-логістів заповнення фахової документації англійською мовою були: декларативні знання про документи транспортної логістики, процедурні знання про правила їх заповнення, мовленнєві навички заповнення граф логістичних документів; мовленнєві вміння заповнення бланків логістичних документів. Критеріями правильності заповнення студентами-логістами фахових документів були лексична наповненість (доречність використання лексичних одиниць, стильову адекватність їх вибору), граматична коректність (адекватне використання граматичних структур, узгодження часів, правильність порядку слів, коректність вживання артиклів, займенників, прийменників, числових форм), технічне оформлення (правильність орфографії та переносу слів, правильність пунктуації та капіталізації).

Результати післяекспериментального зрізу в експериментальних групах свідчать про те, що розроблена методика навчання студентів заповнювати логістичні документи англійською мовою є ефективною (за коефіцієнтом навченості В.П.Беспалька), оскільки середній коефіцієнт навченості в кожній ЕГ перевищує 0,7: за даними післяекспериментального зрізу середній коефіцієнт навченості студентів ЕГ 1 становить 0,8; студентів ЕГ 2 – 0,76; студентів ЕГ 3 становить 0,8; студентів ЕГ 4 – 0,8.

Таким чином, за результатами експерименту підтвердилась наша гіпотеза про те, що навчання студентів – майбутніх логістів – заповнення англійською мовою документів, які супроводжують міжнародні вантажоперевезення, доцільно здійснювати за першим варіантом моделі, який передбачає набуття студентами процедурних знань про правила заповнення логістичних документів безпосередньо перед роботою з кожною окремою графою (рубрикою) документа.

При цьому оптимальним є паралельне використання обох варіантів (друкованого та мультимедійного електронного) навчального посібника «Документи транспортної логістики англійською мовою»: декларативні знання формуються ефективніше при роботі студента з друкованим варіантом за рахунок відсутності низки негативних психофізіологічних чинників сприймання інформації з екрану монітора; процедурні знання засвоюються більш якісно при роботі з електронним мультимедійним варіантом завдяки різним формам представлення навчальної інформації та каналам її сприймання, а також інтерактивності.

Надані нами методичні рекомендації викладачам англійської, а також інших іноземних мов, якими заповнюються документи міжнародних вантажоперевезень, щодо навчання студентів їх заповнення, а також наведені методичні зауваження щодо особливостей роботи студентів з електронним та друкованим варіантами навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» уможливають ефективну організацію та проведення відповідного навчання.

Основні результати Розділу 3 відображено в працях [88; 89].

ВИСНОВКИ

Питання про мовну підготовку фахівців набуло на сьогодні особливої актуальності, оскільки іноземна мова для сучасного випускника вишу виступає одночасно і засобом виробництва, і частиною культури, і засобом гуманізації освіти. Саме іноземні мови дозволяють фахівцю, незалежно від сфери діяльності, підтримувати свою професійну форму, бути в курсі новітніх досягнень науки і техніки у своїй галузі, брати участь у міжнародних програмах тощо.

Висококваліфікований фахівець має володіти таким рівнем та якістю іншомовної професійної комунікативної компетенції, яка уможливить його мобільність, запитаність і конкурентноспроможність у стрімко змінюваному сучасному світі на міжнародному ринку праці. В такий спосіб іноземна мова виступає не лише показником загальної і професійної культури фахівця, але й засобом, який сприяє формуванню єдиного європейського ринку висококваліфікованої праці.

Сучасний стан викладання іноземних мов у немовних вишах характеризується як позитивними тенденціями, так і досі невирішеними питаннями й проблемами.

Серед позитивних тенденцій процесу навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей назвемо впровадження до вишів України кредитно-модульної системи організації навчального процесу; укладання чинних програм з англійської та німецької мов для студентів немовних спеціальностей [120; 122] в контексті загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [185]; забезпечення вищої освіти, зокрема й викладання іноземних мов, електронними засобами навчання; наукове дослідження різних аспектів процесу викладання іноземних мов студентам немовних спеціальностей з урахуванням трьох попередніх тенденцій; появу посібників з навчання різних форм писемного мовлення тощо.

При цьому курс іноземної мови, передуючи в навчальних планах фаховим навчальним дисциплінам, відкриває резерви випереджаючого професійного навчання студентів, доводячи, що іноземна мова може бути засобом набуття ними нових професійних знань. Так, кінцева мета професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів-логістів передбачає формування у них іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції, яку складають іншомовна професійна комунікативна компетенція, зокрема в письмі, соціокультурна професійна компетенція, навчальна професійна компетенція, зокрема інформаційно-комунікаційна професійна компетенція, та рефлексивна професійна компетенція.

В контексті особистісно-діяльнісного підходу пріоритетними об'єктами особистісного й діяльнісного розвитку студента – майбутнього логіста в курсі іноземної мови є формування професійної свідомості, логістичного мислення, здатності швидко й незалежно приймати рішення та комунікабельності (об'єкти особистісного розвитку) та формування складників іншомовної професійної міжкультурної комунікативної компетенції (об'єкти діяльнісного розвитку).

Когнітивне підґрунтя професійної діяльності логістів – менеджерів міжнародних вантажоперевезень складають професійні декларативні знання про логістичні документів і процедурні знання про правила їх оформлення, а також навички й уміння заповнювати фахові документи. Сукупність цих професійних знань, навичок і вмінь фахівців-логістів з написання документації міжнародних вантажоперевезень складають іншомовну професійну міжкультурну комунікативну компетенцію в письмі студентів – майбутніх логістів.

Компоненти змісту професійно орієнтованого навчання студентів-логістів написання фахової документації іноземною мовою – сфери професійно-трудового іншомовного спілкування логістів, зокрема при здійсненні міжнародних вантажоперевезень, типові комунікативно-мовленнєві ситуації письмового професійно-ділового іншомовного спілкування логістів, їхні соціально-комунікативні ролі, комунікативні наміри та комунікативні завдання, в яких ці наміри реалізуються – слугували підґрунтям для відбору логістичних документів та організації навчального матеріалу для розробки методики навчання студентів-логістів написання фахової ділової документації англійською мовою в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

При відборі документів транспортної логістики як навчального матеріалу для формування у студентів-логістів компетенції у фаховому іншомовному писемному мовленні ми зважали на низку критеріїв: функціональність документа, його автентичність, соціокультурна цінність та адаптованість до навчального процесу.

Серед фахових документів транспортної логістики ми виокремили такі їхні типи як транспортні та товаросупровідні документи. В рамках першого типу виділено різновиди накладних (у залежності від виду транспорту, яким здійснюється вантажоперевезення); в рамках другого типу – пакувальний листок, інвойс та сертифікати якості й походження.

У контексті текстового підходу (в поєднанні з елементами жанрового й соціального підходів) процес навчання студентів-логістів заповнювати бланки документів міжнародних вантажоперевезень передбачає такі етапи: *етап 0* (пропедевтичний, факультативний), змістом якого є актуалізація студентами попередньо набутих фахових знань з логістики; *етап 1* (обов'язковий), зміст якого складає опрацювання студентами заповненого бланку логістичного документа; *етап 2* (обов'язковий), змістом якого є заповнення студентами окремих граф (рубрик) у логістичному документі; *етап 3* (обов'язковий), зміст якого складає заповнення студентами всього бланку логістичного документа; *етап 4* (обов'язковий), який передбачає само- і взаємоконтроль (з боку студента та його одногрупників) та контроль (з боку викладача) заповненого бланку логістичного документа.

Етапи проілюстровано прикладами з комплексу вправ для навчання студентів-логістів заповнювати коносамент як один з різновидів транспортних документів.

На основі комплексу вправ запропоновано два варіанти моделі навчання студентів – майбутніх логістів – заповнення документів транспортної логістики англійською мовою в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу: в першому варіанті моделі студент набуває *процедурних знань* про правила заповнення документа безпосередньо перед роботою з кожною його графою, тобто на другому етапі, метою якого є оволодіння студентом *мовленнєвими навичками* заповнення окремих граф логістичного документа; в другому варіанті моделі студент набуває *процедурних знань* про правила заповнення документа безпосередньо перед роботою з усім його бланком, тобто на третьому етапі, метою якого є оволодіння студентом *мовленнєвими вміннями* заповнення всього бланку логістичного документа.

Використання автентичних бланків як засобів навчання студентів-логістів заповнення логістичних документів уможливорює комплексну реалізацію цілей навчання іноземної мови:

- *практичної* мети, яка передбачає формування у студентів складників іншомовної мовленнєвої компетенції в письмі: декларативних знань про документи транспортної логістики, процедурних знань про правила їх заповнення, мовленнєвих навичок і вмінь заповнення бланків транспортних і товаросупровідних документів;

- *освітньої* мети, яка передбачає формування соціокультурної професійної компетенції, зокрема ознайомлення студентів з бланками (друкованими й електронними) автентичних транспортних і товаросупровідних документів, та навчальної професійної, зокрема інформаційно-комунікаційної професійної компетенції, в тому числі навчальних умінь самостійної роботи з електронними засобами навчання;

- *розвивальної* мети, яка передбачає формування у студентів рефлексивної професійної компетенції, зокрема розвиток таких особистісних якостей логіста як системне, зокрема логістичне, мислення та здатність швидко й незалежно приймати рішення, професійна свідомість і комунікабельність;

- *виховної* мети, яка передбачає формування у студентів усталеної мотивації до розвитку професійної іншомовної компетенції.

В умовах кредитно-модульної системи питомої ваги набула самостійна робота студента, яка забезпечується системою навчально-методичних засобів, у тому числі й електронними засобами навчання іноземної мови, одним з яких є мультимедійний електронний навчальний посібник «Документація транспортної логістики англійською мовою».

Необхідність навчання студентів – майбутніх логістів заповнювати іноземною мовою електронні (поряд з друкованими) бланки фахових документів зумовлюється сучасною тенденцією переходу логістичних компаній, які здійснюють міжнародні вантажоперевезення, на електронний документообіг.

Найважливішою характеристикою мультимедійного електронного навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» є його орієнтація на самостійну роботу студента, яка передбачає набуття ним декларативних знань (про транспортну логістику, її документообіг, документи міжнародних вантажоперевезень тощо), процедурних знань (про правила заповнення транспортних і товаросупровідних документів англійською мовою, про електронний документообіг у логістиці тощо) та оволодіння студентом мовленнєвими навичками й уміннями заповнення електронних бланків документів.

У такий спосіб залучення до самостійної роботи студента електронних засобів навчання, зокрема іноземної мови, створює сприятливі умови для автономності його учіння – характеристики, актуалізованої кредитно-модульною системою організації навчального процесу.

Ефективність запропонованого комплексу вправ та варіантів моделі навчання студентів-логістів заповнювати англійською мовою документацію транспортної логістики була перевірена під час експериментального навчання, яке проходило на базі Національного транспортного університету в чотирьох групах другокурсників факультету економіки, менеджменту і права.

Провідна мета експериментального навчання полягала в порівнянні ефективності навчання за двома запропонованими варіантами моделі в природних умовах на заняттях з англійської мови; допоміжна мета – в порівнянні ефективності друкованого й електронного варіантів навчального посібника «Документація транспортної логістики англійської мови» як засобу навчання.

З огляду на два варіанти моделі навчання були розроблені два варіанти гіпотези експериментального навчання: для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно використовувати спеціально розроблений комплекс вправ, організованих у навчальний посібник: 1) навчання здійснюється за першим варіантом моделі, в межах якого студент набуває процедурних знань про правила заповнення документів безпосередньо перед роботою з кожною рубрикою (графою) документа; 2) навчання здійснюється за другим варіантом моделі, в межах якого студент набуває процедурних знань про правила заповнення документів безпосередньо перед роботою з усім документом.

Основними передбачуваними наслідками експериментального навчання зі сформульованих вище двох варіантів гіпотези були: 1) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила написання документу безпосередньо перед навчанням заповнення кожної його рубрики (графи) (I варіант моделі), актуалізація знань і формування мовленнєвих навичок будуть здійснюватися послідовно, тобто набуті знання відразу ж актуалізуються в практичній діяльності; 2) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила написання документу безпосередньо перед навчанням заповнення всього його бланку (II варіант моделі), актуалізація знань і формування мовленнєвих навичок будуть відбуватися відстрочено, тобто набуті знання будуть актуалізовані в практичній діяльності пізніше.

У межах двох моделей навчання ми висунули ще декілька гіпотез експериментального навчання: для успішного навчання студентів-логістів написання фахових документів транспортної логістики доцільно використовувати такий засіб навчання як 1) друкований навчальний посібник; 2) електронний навчальний посібник; 3) мультимедійний електронний і друкований навчальний посібник

Основними передбачуваними наслідками експериментального навчання зі сформульованих вище трьох варіантів гіпотези були:

4) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, використовуючи такий засіб навчання як друкований навчальний посібник, відбуватимуться лінійне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, відстрочена актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь;

5) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, використовуючи такий засіб навчання як мультимедійний електронний навчальний посібник, відбуватимуться комплексне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, безпосередня актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь;

6) за умови, що студенти набуватимуть процедурних знань про правила заповнення документів транспортної логістики та оволодіватимуть навичками їх написання, паралельно використовуючи такі засоби навчання як мультимедійний електронний і друкований варіанти навчального посібника, відбуватимуться системне сприймання навчального матеріалу й, відповідно, безпосередня актуалізація декларативних і процедурних знань та мовленнєвих навичок і вмінь.

З метою встановлення оптимального засобу навчання для набуття студентами декларативних і процедурних знань й оволодіння мовленнєвими навичками й уміннями заповнення документів транспортної логістики був проведений розвідувальний експеримент, інтегрований до природного навчального процесу – аудиторних практичних занять з англійської мови та самостійної роботи студентів з виконання домашніх завдань. При проведенні розвідувального експерименту була вирішена низка додаткових завдань: встановлено наявний рівень сформованості у студентів професійної свідомості, а також їхньої готовності до роботи з електронними засобами навчання.

Результати розвідувального експериментального навчання дозволили дійти висновку, що при навчанні студентів заповнення документів транспортної логістики оптимальним є паралельне використання обох варіантів навчального посібника: студенти краще оволодівають процедурними знаннями й мовленнєвими навичками й уміннями, працюючи з його електронним варіантом; студенти краще оволодівають декларативними знаннями, працюючи з друкованим варіантом посібника.

Проведення експерименту передбачало реалізацію таких його етапів: 1) проведення передекспериментального зрізу з метою встановлення вихідного рівня сформованості навичок заповнення документів транспортної логістики, а також наявних фахових знань з транспортної логістики; 2) проведення експериментального навчання за двома варіантами моделі з використанням розробленого нами комплексу вправ; 3) проведення післяекспериментального зрізу з метою встановлення підсумкового рівня сформованості навичок заповнення документів транспортної логістики, а також набутих фахових знань з транспортної логістики.

Експериментальними матеріалами слугували два аналогічні за змістом варіанти (друкований та електронний) навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою». Об'єктами експериментального навчання студентів-логістів заповнення фахової документації англійською мовою були: декларативні знання про документи транспортної логістики, процедурні знання про правила їх заповнення, мовленнєві навички заповнення граф логістичних документів; мовленнєві вміння заповнення бланків логістичних документів.

Критеріями правильності заповнення студентами-логістами фахових документів були лексична наповненість (доречність використання лексичних одиниць, стильова адекватність їх вибору), граматична коректність (адекватне використання граматичних структур, узгодження часів, правильність порядку слів, коректне вживання артиклів, займенників, прийменників, числових форм), технічне оформлення (правильність орфографії та переносу слів, правильність пунктуації та капіталізації).

Результати післяекспериментального зрізу в експериментальних групах засвідчили, що розроблена методика навчання студентів заповнювати логістичні документи англійською мовою є ефективною, оскільки середній коефіцієнт навченості в кожній експериментальній групі перевищує 0,7 (за коефіцієнтом навченості В.П.Беспалька): за даними післяекспериментального зрізу середній коефіцієнт навченості студентів експериментальної групи 1 становить 0,8; студентів експериментальної групи 2 – 0,76; студентів експериментальної групи 3 становить 0,8; студентів експериментальної групи 4 – 0,8.

Отже, за результатами експерименту підтвердилась наша гіпотеза про те, що навчання студентів – майбутніх логістів – заповнення англійською мовою документів міжнародних вантажоперевезень доцільно здійснювати за першим варіантом моделі, який передбачає набуття студентами процедурних знань про правила заповнення логістичних документів безпосередньо перед роботою з кожною окремою графою (рубрикою) документа. При цьому оптимальним є паралельне використання обох варіантів (друкованого та мультимедійного електронного) навчального посібника «Документи транспортної логістики англійською мовою»: декларативні знання формуються ефективніше при роботі студента з його друкованим варіантом за рахунок відсутності низки негативних психофізіологічних чинників сприймання інформації з екрану монітора; процедурні знання засвоюються більш якісно при роботі з електронним мультимедійним варіантом посібника завдяки різним формам представлення навчальної інформації та каналам її сприймання, а також інтерактивності.

Надані методичні рекомендації викладачам англійської, а також інших іноземних мов, якими заповнюються документи міжнародних вантажоперевезень, щодо навчання студентів їх оформлення, а також наведені методичні зауваження щодо особливостей роботи студентів з електронним та друкованим варіантами навчального посібника «Документація транспортної логістики англійською мовою» уможливають ефективну організацію та проведення відповідного навчання.

Запропонована методика з певною адаптацією може використовуватися для викладання інших іноземних мов, якими укладено документи міжнародних вантажоперевезень, а також на заняттях з англійської мови як другої іноземної та в курсі методики викладання англійської мови в немовних вишах. Теоретичні висновки дослідження можуть бути використані при розробці підручників і навчально-методичних посібників для професійно орієнтованого навчання майбутніх логістів писемного мовлення.

Як перспектива подальших наукових розвідок може розглядатися теоретичне дослідження та практична розробка методики формування англомовної компетенції у фаховому писемному спілкуванні майбутніх логістів на матеріалі документів інших функціональних галузей логістики з урахуванням їхньої специфіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агальцова Д. В. Разработка и использование авторских приложений, реализующих возможности информационных технологий (на примере подготовки будущих учителей английского языка : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (информатизация образования)” / Д. В. Агальцова. – М., 2007. – 20 с.
2. Акулова Е. А. Типологические характеристики англоязычных учебных экономических текстов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е. А. Акулова. – СПб., 2008. – 24 с.
3. Андерсон Дж. Р. Когнитивная психология : [пер. с англ.] / Дж. Р. Андерсон. – [5-е изд.]. – СПб. и др. : Питер, 2002. – 492 с. – (Мастера психологии). – Библиогр. : с. 452- 488.
4. Андриенко А. С. Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности студентов технического вуза (на основе кредитно-модульной технологии обучения) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / А. С. Андриенко. – РнД., 2007. – 26 с.
5. АРМ Транспортные документы : [Электронный ресурс] // Экономика. Социология. Менеджмент. – Режим доступа <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/56609.html>
6. Арутюнова Н. Д. Сравнительная оценка ситуаций / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1983. – Т. 42, № 1. – С. 330–341.
7. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 356–367.
8. Барковський В. В. Теорія ймовірностей та математична статистика : [посібник] / В. В. Барковський, Н. В. Барковська, О. К. Лопатін. – К. : СУЛ, 2002. – 448 с. (Серія : математичні науки).

9. Бажин И. И. Логистика : [компакт-учебник] / И. И. Бажин. – Харьков : Консум, 2004. – 240 с. (Утв. МОН України в качестве учебника для студентов высших эконом. уч. заведений).

10. Бауэрсокс Д. Логистика: Интегрированная цепь поставок : [пер. с англ.] / Дональд Бауэрсокс, Дейвид Клосс. – [изд. второе]. – М. : ЗАО Олимп-Бизнес, 2006. – 640 с.

11. Беженар І. В. Експериментальна перевірка ефективності застосування мовного портфеля для навчання майбутніх філологів англійського писемного мовлення / І. В. Беженар // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія. – 2006. – Вип. 11. – С. 23–32.

12. Беспалов Р. С. Транспортная логистика: Новейшие технологии построения эффективной системы доставки / Р. С. Беспалов – М. : Вершина, 2007. – 384 с.

13. Беспалько В. П. Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний / В. П. Беспалько // Советская педагогика. – 1968. – №4. – С. 52 – 69.

14. Бессмертная Н. В. К вопросу о типологии текста / Н. В. Бессмертная // Лингвистика текста и обучение иностранным языкам. – К. : Высшая школа, 1981. – С. 48 – 54.

15. Бігич О. Б. Мультимедійні електронні засоби навчання: типологія та технологія розробки / О. Б. Бігич, С. М. Назаров // Мова, культура й освіта в сучасному світі : [зб. наук. праць]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 180 – 184.

16. Бігун В. Мовно-правничі аспекти зовнішньоекономічних договорів (контрактів) у 2-х ч. [Електронний ресурс] / В'ячеслав Бігун // Юридичний журнал. – 2004. – № 2. – Режим доступу до журн. : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1553> - 59k -.

17. Білуха М. Т. **Методологія наукових досліджень : [підручник] / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.**

18. Биконя О. П. Навчання майбутніх економістів ділових усних та писемних переговорів англійською мовою : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / О. П. Биконя. – К., 2006. – 21 с.

19. Биконя О. П. Психолого-педагогічні передумови навчання ділових переговорів англійською мовою / О. П. Биконя // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія. – 2004. – Вип. 7. – С. 17 – 26.

20. Бодалев А. А. Психология общения / А. А. Бодалев – М. : Изд-во «Ин-т практ. психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК»: Воронеж, 1996. – 256 с.

21. Бориско Н. Ф. Новые типовые программы по иностранным языкам для вузов и их особенности / Н. Ф. Бориско // Иноземні мови. – 2006. – № 3. – С. 3 – 9.

22. Бориско Н. Ф. Теоретические основы создания учебно-методических комплексов для языковой межкультурной подготовки учителя иностранных языков : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Наталія Федорівна Бориско. – К., 2000. – 508 с.

23. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / В. Д. Борщовецька. – К., 2004. – 20 с.

24. Бухбіндер В. А. Про структуру гіпотези та її роль у методичному дослідженні / В. А. Бухбіндер : матеріали III республ. конф. з проблем експериментування в методиці навчання іноземних мов. – К. : Київ. держ. пед. ін-т іноз. мов, 1979. – С. 38 – 39.

25. Васильєва Е. В. Навчання студентів мовних спеціальностей написання наукового проблемно-тематичного повідомлення англійською мовою : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Васильєва Ельза Вячеславівна. – К., 2005. – 299 с.

26. Вайсбурд М. Л. Использование учебно-речевых ситуаций при обучении устной речи на иностранном языке : [Уч. пособие для проведения спецкурса по обучению иноязычному общению в системе повышения

квалификации учителей] / М. Л. Вайсбурд. – Обнинск : Титул, 2001. – 128 с.

27. Вайсбурд М. Л. Ситуативная роль как методическое понятие / М. Л. Вайсбурд, М. А. Ариян // Иностранные языки в школе. – 1984. – № 5. – С. 29 – 34.

28. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : [метод. посібник] / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 316 с.

29. Вишневський О. І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови : [посібник для вчителів] / О. І. Вишневський. – К. : Рад. школа, 1989. – 224 с.

30. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам : [пособие для учителя] / Н. Д. Гальскова. – М. : Аркти-Глосса, 2000. – 165 с.

31. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика : [учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений] / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 336 с.

32. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С.17 – 24.

33. Гурвич П. Б. Теория и практика эксперимента в методике преподавания иностранных языков / П. Б. Гурвич. – Владимир : ВГПИ, 1980. – 103 с.

34. Данілова К. О. Формування писемної англомовної компетенції у сфері професійної діяльності інженера / К. О. Данілова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія. – 2003. – Вип.6. – С. 155 – 163.

35. Делопроизводство. Бланк документа : [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://nuru.ru/delo/019.htm>

36. Делопроизводство : Электронный документооборот. Основные особенности электронного документооборота : [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.tyumbit.ru/article/57>

37. Дідківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : [навч. посібник] / М. І. Дідківський. – К. : Знання, 2006. – 462 с.

38. Ділова українська мова : [навч. посібник] / [за ред. О. Д. Горбула]. – [6-е вид., виправл.]. – К. : ТВО Знання КОО, 2007. – 222 с.

39. Драб Н. Л. Навчання майбутніх економістів іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення (монологу-презентації німецькою мовою) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / Н. Л. Драб. – К., 2005. – 21 с.

40. Евдокимова М. Г. Система обучения иностранным языкам на основе информационно-коммуникационной технологии (технический вуз, английский язык) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки)” / М. Г. Евдокимова. – М., 2007. – 49 с.

41. Елизаветина Т. М. *Делопроизводство на компьютере* / Т. М. Елизаветина, М. В. Денисова. – [изд. 3]. – СПб. : Питер, 2005. – 300 с.

42. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки)” / Г. В. Елизарова. – СПб., 2001. – 38 с.

43. Жданова Н. С. Зміст і структура навчально-методичного комплексу з німецької мови для менеджерів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / Н. С. Жданова. – К., 2008. – 26 с.

44. Жданова Н. С. Соціально-психологічні особливості міжкультурного іншомовного ділового спілкування / Н. С. Жданова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія. – 2004. – Вип. 7. – С. 167 – 175.

45. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення,

викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 261 с.

46. Загвязинский В. И. Как учителю подготовить и провести эксперимент : [метод. пособие] / В. И. Загвязинский, М. М. Поташник. – М. : Пед. общество России, 2005. – 144 с.

47. Захарова Е. В. Организация самостоятельной работы студентов с использованием информационно-коммуникационных технологий (на примере иностранного языка) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / Е. В. Захарова. – Якутск, 2008. – 22 с.

48. Зимняя И. А. Педагогическая психология : [учебник для вузов] / И.А. Зимняя. – [изд. второе, доп., испр. и перераб.]. – М. : Логос, 2000. – 384 с.

49. Зінукова Н. В. Навчання студентів-економістів написання англійською мовою довідково-інформаційної документації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / Н. В. Зінукова. – К., 2004. – 24 с.

50. Зінукова Н. В. Ситуативна обумовленість навчання студентів-економістів написання довідково-інформаційної документації англійською мовою / Н. В. Зінукова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія. – 2002. – Вип. 5. – С. 156 – 164.

51. Зовнішньоекономічні операції і контракти : [навч. посібник] / [В. В. Козик, Л. А. Панкова, Я. С. Карп'як та ін.]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 608 с.

52. Информационные технологии как средство повышения эффективности делопроизводства : [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://uchcom.botik.ru/educ/clerk/Office-work/computer.ru.html>

53. Информация для участников ВЭД. Экспорт товаров в Республику Беларусь: оформление транспортных документов : [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://sztu.customs.ru/ru/infoved/printable.php?id642=617&i642=4&print=1>

54. Іванова І. Б. Українське ділове мовлення : [навч. посібник] / І. Б. Іванова. – Харків : Парус, 2007. – 448 с.
55. Кальченко А. Г. Логістика: [підручник] / А. Г. Кальченко. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 284 с.
56. Каменєва Т. М. Психолого-педагогічні аспекти організації самостійної роботи майбутнього менеджера-економіста в процесі вивчення ділової англійської мови / Т. М. Каменєва // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія. – 2005. – Вип. 8. – С. 168 – 173.
57. Карпіловська Є. А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики : [посібник] / Є. А. Карпіловська. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 184 с.
58. Клаус Г. Половые различия : мальчики и девочки / Г. Клаус // Педагогическая психология : [хрестоматія] / [сост. В. Н. Карандышев, Н. В. Носова, О. Н. Щепелина]. – СПб. : Питер, 2006. – С. 136-143.
59. Клоков И. Эффективное делопроизводство на ПК / Игорь Клоков. – СПб. : Питер, 2006. – 240 с.
60. Колтунова М. В. Язык и деловое общение: нормы, риторика, этикет : [учеб. пособие для вузов] / М. В. Колтунова. – М. : Экономическая литература, 2002. – 288 с.
61. Козлов Н. В. Компьютерное делопроизводство и работа с офисной техникой : [учебный курс] / Н. В. Козлов. – СПб. : Наука и техника, 2004. – 304 с.
62. Колесникова И. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И. Л. Колесникова, О. А. Долгина. – СПб. : Блиц, 2001. – 223 с.
63. Комплекс компьютерных программ для участников ВЭД от СТМ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.tyumbit.ru/price/7>
64. Корж Т. М. Навчання студентів вищих технічних закладів анотування англійських професійно орієнтованих текстів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання :

германські мови” / Т. М. Корж. – К., 2008. – 24 с.

65. Корнева З. М. Методика навчання майбутніх економістів англійського ділового мовлення на основі технології занурення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / З. М. Корнева. – К., 2006. – 22 с.

66. Красивова А. Н. Деловой русский язык : [учебно-практическое пособие] / А. Н. Красивова. – М. : Изд-во МФА, 2001. – 80 с.

67. Кретов И.И. Логистика во внешнеторговой деятельности : [учеб. пособие] / И. И. Кретов, К. В. Садченко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Дело и Сервис, 2006. – 256 с.

68. Круковський М. Ю. Рішення електронного документообігу / М. Ю. Круковський. – К. : Азимут України, 2006. – 112 с.

69. Крупченко А. К. Предмет профессиональной лингводидактики / А. К. Крупченко // Вестник Московского университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – Сер. 19, № 3. – С. 134 – 144.

70. Крупченко А. К. Становление профессиональной лингводидактики как теоретико-методологическая проблема в профессиональном образовании : автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / А. К. Крупченко. – М., 2007. – 46 с.

71. Кыркунова Л. Г. Официально-деловые тексты в аспекте функционально-смысловых типов речи : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : 10.02.01 “Русский язык” / Л. Г. Кыркунова. – Пермь, 2007. – 18 с.

72. Ласкавий В. Т. Діловий документ та його мова : [навч. посібник] / В. Т. Ласкавий. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2000. – 335 с.

73. Лайсонс К. Управление закупочной деятельностью и цепью поставок / Кеннет Лайсонс, Майкл Джиллингем. – М. : Инфра-М, 2005. – 798 с.

74. Левковець П. Р. Міжнародні перевезення і транспортне право : [навч. посібник] / П. Р. Левковець, В. С. Маруніч. – [3-є вид., випр. і доповн.]. – К. :

Арістей, 2006. – 416 с.

75. Лисенков Ю. М. Облік і аналіз зовнішньоекономічної діяльності / Ю. М. Лисенков, І. В. Педь. – К. : Зовнішня торгівля, 2004. – 200 с.

76. Логистика : [учебник] ; под. ред. Б. А. Аникина : [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 368 с.

77. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.

78. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков : [учеб. пособие для филол. фак. и вузов] / М. В. Ляховицкий. – М. : Высшая школа, 1981. – 159 с.

79. Макарова Н. В. Компьютерное делопроизводство : [учебный курс] / Н. В. Макарова, Г. С. Николайчук, Ю. Ф. Титова. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2007. – 416 с.

80. Малюга О. С. Зміст навчання професійно орієнтованого читання студентів-магістрантів аграрних спеціальностей / О. С. Малюга // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка і психологія. – 2003. – Вип. 6. – С. 179 – 186.

81. Мамрак А. В. Українська ділова мова : [навч. посібник] / А. В. Мамрак, О. І. Шаров. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 232 с.

82. Международные морские перевозки : [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.mark5.ru/24/6580/index1.5.html>

83. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : [підручник] / [С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. О. Бражник та ін.]. – [вид. 2-е, випр. і переробл.]. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.

84. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах у структурно-логічних схемах і таблицях : [навч. посібник] / [С. Ю. Ніколаєва, С. В. Гапонова, Е. Г. Арванітопуло та ін.]. – К. : Ленвіт, 2004. – 208 с.

85. Метьолкіна М. М. Віртуальні репрезентації документів як елемент соціокультурного контексту професії логіста // Vědecký potenciál světa – 2007 : materiály IV mezinárodní vědecko-praktická conference, 16 – 30 září 2007 roku. –

Díl 3. Pedagogika. Filologické vědy. Psychologie a sociologie. – Praga : Publishing House "Education and Science" s.r.o., 2007. – S. 59 – 60.

86. Метьолкіна М. М. Ділова документація з транспортної логістики / М. М. Метьолкіна, П. О. Бех // Людина, культура, техніка в новому тисячолітті : матеріали УІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 24 – 25 квіт. 2007 р., Харків / Нац. аерокосм. ун-т ім. Н.Є.Жуковського "Харківський авіаційний інститут". – Харків : НАУ ім. Н.Є.Жуковського "ХАІ", 2007. – С. 138 – 139.

87. Метьолкіна М. М. Документація транспортної логістики англійською мовою : навч. посібник / М. М. Метьолкіна, О. М. Метьолкіна. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – 199 с.

88. Метьолкіна М. М. Експериментальна перевірка ефективності вправ для навчання студентів заповнення англійських логістичних документів / М. М. Метьолкіна // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки : Зб. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – № 62. – С. 107 – 111.

89. Метьолкіна М. М. Експериментальне навчання студентів-логістів заповнення фахових документів англійською мовою / М. М. Метьолкіна // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка. – №1 (22). – 2008. – С. 159 – 162.

90. Метьолкіна М. М. Електронний документообіг у професійній діяльності логіста / М. М. Метьолкіна // Педагогічний процес : теорія і практика : Зб. наук. праць. – Вип. 4. – К. : Вид-во П/П "ЕКМО", 2008. – С. 218 – 225.

91. Метьолкіна М. М. Електронний посібник для студентів-логістів "Документація транспортної логістики" // Научный прогресс на рубеже тысячелетий – 2007 : материалы II Межд. науч.-практ. конф., 1 – 15 июня 2007 г. – Т. 7. Педагогические науки. Психология и социология. – Днепропетровск : Наука и образование, 2007. – С. 9 – 11.

92. Метьолкіна М. М. Етапи навчання студентів-логістів написання транспортних і товаросупровідних документів // Умения и нововведения:

матеріали за 3-а межд. науч. практ. конф., 16 – 30 октом. 2007 год. – Т. 7. Филологични науки. – София : “Бял ГРАД-БГ” ООД, 2007. – С. 13 – 15.

93. Метьолкіна М. М. Комп’ютерні засоби навчання в самостійній роботі студентів-логістів / М. М. Метьолкіна // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземної мови професійного спілкування у вищій школі : Зб. наук. праць / за ред. В. Т. Сулима, С. Н. Денисенко. Ч. 2. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 120 – 122.

94. Метьолкіна М. М. Мовні характеристики документів транспортної логістики як різновиду ділових документів // Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій : матеріали наук.-практ. конф., 2 – 4 квіт. 2008 р. / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 105 – 108.

95. Метьолкіна М. М. Модель навчання студентів-логістів фахового іншомовного писемного мовлення в умовах кредитно-модульної системи // *Dynamika naukowych badań – 2007 : materialy czwartej Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 15 – 31 lipca 2007 r.* – Тум 4. *Pedagogiczne nauki. Filologiczne nauki : Przemyśl : Nauka i studia, 2007.* – S. 82 – 84.

96. Метьолкіна М. М. Навчання студентів-логістів написання фахових ділових документів // Наука і вища освіта : тези доповідей учасників ХУ Міжнар. наук. конф. молодих науковців, 17 – 18 трав. 2007 р., Запоріжжя / Гуманітарний ун-т “Запорізький інститут державного та муніципального управління”. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – Ч. 3. – С. 123.

97. Метьолкіна М. М. Навчання студентів-логістів написання фахової ділової документації англійською мовою: передмова до дослідження / М. М. Метьолкіна // Вісник Національного транспортного університету. – 2006. – Ч. 2, Вип. 13. – С. 299 – 303.

98. Метьолкіна М. М. Особистісний розвиток студентів-логістів у процесі навчання ІМ / М. М. Метьолкіна // Наукові записки : Зб. наук. статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Вип. LXV (65). – 2007. – С. 125 – 131.

99. Метьолкіна М. М. Професійна діяльність логіста: знання, навички,

вміння // Научное пространство Европы – 2007 : материалы III Межд. науч.-практ. конф., 16 – 30 апр. 2007 г. – Т. 3. Экономические науки. – Днепропетровск : Наука и образование, 2007. – С. 70 – 72.

100. Метьолкіна М. М. Реалізація змісту навчання іншомовного фахового писемного спілкування в електронному навчальному посібнику для студентів-логістів // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 30 – 31 жовт. 2007 р. / Терноп. нац. ек. ун-т. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – Ч. 2. – С. 87 – 89.

101. Метьолкіна М. М. Результати апробації мультимедійного електронного посібника “Документація транспортної логістики англійською мовою” // Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів: тези доповідей наук. конф. к-ри ЮНЕСКО КНЛУ, 12 груд. 2007 р. / відп. ред. Чернуха А. М. / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 72 – 73.

102. Метьолкіна М. М. Різновиди транспортних і товаросупровідних документів для навчання майбутніх логістів фахового іншомовного писемного мовлення / М. М. Метьолкіна // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки : Зб. – Чернігів : ЧДПУ, 2007. – № 48. – С. 170 – 174.

103. Метьолкіна М. М. Роль іншомовного писемного мовлення у професійній діяльності логіста // Наука та технології: крок в майбутнє – 2007 : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 1 – 15 берез. 2007 р. – Т. 4. Психологія та соціологія. – Дніпропетровськ : Наука та освіта, 2007. – С. 28 – 29.

104. Метьолкіна М. М. Складники професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції у фаховому писемному спілкуванні майбутніх логістів / М. М. Метьолкіна // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – Вип. 24, Ч. 2. – С. 274 – 276.

105. Мильруд Р. П. Речевая ситуация как методический приём обучения /

Р. П. Мильруд // Иностранные языки в школе. – 1982. – № 1. – С. 38 – 42.

106. Миротин Л. Б. Системный анализ в логистике : [учебник] / Л. Б. Миротин, Ы. Э. Ташбаев. – М. : Экзамен, 2004. – 480 с.

107. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко [за заг. ред. Мороза О. Г.]. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.

108. Муліна Н. І. Методика розробки та використання дистанційного курсу англійської мови (старший ступінь у вищому технічному закладі освіти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / Н. І. Муліна. – К., 2001. – 22 с.

109. Носевич В. Электронные документы и информационные ресурсы / Вячеслав Носевич // Архіви і справоводства. – 2000. – № 2. – С.133 – 140.

110. Озерова М. В. Содержание профессионально направленного обучения иностранному языку в неязыковом вузе и его организация в учебнике (продвинутый этап, французский язык) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки)” / М. В. Озерова. – М., 1999. – 226 с.

111. Озерова М. В. Содержание профессионально направленного обучения иностранному языку в неязыковом вузе / М. В. Озерова // Профессиональная коммуникация как цель обучения иностранному языку в неязыковом вузе. – 2000. – Вып. 454. – С. 23 – 32.

112. Окландер М. А. Логістика : [навч. посібник] / М. А. Окландер. – К., 2005. – 234 с.

113. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование: Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк : Липецкий гос. пед. ин-т, 1998. – 159 с.

114. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.

115. Пассов Е. И. Программа-концепция иноязычного коммуникативного образования / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение, 2000. – 174 с.

116. Пассов Е. И. Теоретические основы обучения иноязычному

говорению : [монография] / Е. И. Пассов. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1983. – 199 с.

117. Покрещук О. О. Міжнародно-правова регламентація транспортних перевезень : [підручник] / О. О. Покрещук, Г. О. Анцелевич, Л. І. Ковалевська. – К. : Зовнішня торгівля, 2004. – 288 с.

118. Практикум по логистике : [уч. пособие]. – [2-е изд., перераб. и доп.] / [под ред. Б. А. Аникина]. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 276 с.

119. ПРАЙС-ЛИСТ 2008. Комплекс компьютерных программ для внешнеэкономической деятельности и железнодорожных перевозок : [Электронный ресурс]. – Режим доступа www.gdevagon.ru/scripts/progr/price.doc

120. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [кол. авторів Г. Є. Бакаєва та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.

121. Радецька С. В. Методика навчання майбутніх економістів професійно спрямованого читання англійською мовою з використанням комп'ютера : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / С. В. Радецька. – К., 2005. – 20 с.

122. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / [кол. авторів С. М. Амеліна, Л. С. Аззоліні та ін.]. – К. : Ленвіт, 2006. – 90 с.

123. Розенбаум Е. М. Ситуативно-смысловые компоненты обучения диалогической речи / Е. М. Розенбаум // Иностранные языки в школе. – 1983. – № 2. – С. 22 – 26.

124. Рубинштейн Л. С. Основы общей психологии / Л. С. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 705 с.

125. Рудяк Ю. Усе про облік та організацію транспортно-експедиторської діяльності / Юлія Рудяк, Оксана Піроженко. – 2-е вид., перероб. і доп. – Харків : Фактор, 2006. – 404 с.

126. Сагиян С. Г. Делопроизводство на компьютере : [популярный самоучитель] / С. Г. Сагиян. – СПб. : Питер 2005. – 256 с.

127. Сапков В. В. Информационные технологии и компьютеризация делопроизводства / В. В. Сапков. – М. : Академия, 2007. – 288 с.

128. Сафонова В. В. Методика обучения иностранным языкам. Языковая педагогика в схемах и таблицах. Тема: Социокультурные аспекты современного языкового образования / В. В. Сафонова // Методические тетради. – [3-е изд.]. – М. : Еврошкола, 2008. – 80 с.

129. Семенчук Ю. О. Формування англомовної лексичної компетенції у студентів економічних спеціальностей засобами інтерактивного навчання : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / Ю. О. Семенчук. – К., 2007. – 24 с.

130. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии : [практ. руководство] / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2007. – 349 с.

131. Скалкин В. Л. Основы обучения устной иноязычной речи / В. Л. Скалкин. – М. : Русский язык, 1981. – 248 с.

132. Скалкин В. Л. Типичная коммуникативная ситуация как структурно-тематическая основа обучения устной иноязычной речи / В. Л. Скалкин // Русский язык за рубежом. – 1979. – № 5. – С. 56 – 62.

133. Скалкін В. Л. Співвідношення понять «ситуація – тема» та його методична інтерпретація / В. Л. Скалкін // Методика викладання іноземних мов. – 1983. – Вип. 12. – С.44 – 49.

134. Скуратівська Г .С. Навчання писемного англійського професійного мовлення студентів фінансово-економічних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / Г. С. Скуратівська. – К., 2002. – 20 с.

135. Служба тематических толковых словарей [Электронный ресурс]. – Режим доступа к слов. : http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RSuigwuxuvwuiukoylr;t:l!kuqzslty

136. Современная логистика : [пер. с англ.] / Дж. Джонсон, Д. Ф. Вуд, Д. Л. Вордлоу, П. Р. Мерфи-мл. – [7-е изд.]. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2004. – 624 с.

137.Тарнопольський О.Б. Конспект лекцій з дисципліни “Методика проведення рольових та ділових ігор у навчанні іноземних мов” для курсів підвищення методичної та педагогічної кваліфікації викладачів іноземних мов / О. Б. Тарнопольський. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2003. – 28 с.

138.Тарнопольський О. Б. Концепція підручника для навчання ділової англійської мови / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко // Іноземні мови. – 2002 – №1. – С. 3 – 7.

139.Тарнопольський О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения : [учеб. пособие] / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко. – К. : Ленвіт, 2004. – 192 с.

140.Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : [навч. посібник] / О. Б. Тарнопольський. – К. : Фірма ІНКОС, 2006. – 248 с.

141.Тер-Минасова С. Г. Что мешает повышению качества преподавания иностранных языков как средства общения между профессионалами / С. Г. Тер-Минасова // Вестник Московского университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – Сер. 19, № 3. – С. 7 – 13.

142.Титова С. В. Проблема адекватной визуализации информации в преподавании иностранных языков / С. В. Титова // Вестник Московского университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – Сер. 19, № 3. – С. 14 – 23.

143.Титова С. В. Сокровища интернета для преподавателей иностранных языков / С. В. Титова // Вестник Московского университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – Сер. 19, № 4. – С. 202 – 210.

144.Титова С. В. Телекоммуникационные проекты как новый вид учебных заданий: структура, цели, значение в процессе преподавания / С. В. Титова // Вестник Московского университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – Сер. 19, № 3. – С. 148 – 158.

145.Транспортные документы : [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://mctpp.chat.ru/doc9.htm>

146. Транспортные документы – программа для заполнения транспортных накладных : [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://nitaks.ru/static/td.html>

147. Трайнев В. А. Информационные коммуникативные педагогические технологии (обобщения и рекомендации) : [учеб. пособие] / В. А. Трайнев, И. В. Трайнев. – [3-е изд.]. – М. : Дашков и К, 2007. – 279 с. – Библиогр. : с. 275-279.

148. Тураева З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.

149. Устименко О. М. Відбір позамовного матеріалу для навчання створення фахової зовнішньоторговельної документації / О. М. Устименко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка і психологія. – 2001. – Вип. 4. – С. 126 – 135.

150. Устименко О. М. Навчання створення фахової документації англійською мовою студентів факультетів зовнішньоторговельної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / О. М. Устименко. – К., 2002а. – 22 с.

151. Федорова І. А. Навчання майбутніх економістів-міжнародників професійно спрямованого англомовного монологу-повідомлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / І. А. Федорова. – К., 2006. – 20 с.

152. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) / И. И. Халеева. – М. : Высшая школа, 1989. – 237 с.

153. Чірва І. В. Методика навчання майбутніх інженерів-програмістів англійського діалогічного мовлення з використанням комп’ютерних програм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання : германські мови” / І. В. Чірва. – К., 2008. – 21 с.

154. Черноватый Л. Н. Основы теории педагогической грамматики иностранного языка : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Черноватый Леонид Николаевич. – Харьков, 1999. – 459 с.

- 155.** Чорненький Я. Я. Українська мова (за професійним спілкуванням). Ділова українська мова. Теорія. Практика. Самостійна робота : [навч. посібник] / Я. Я. Чорненький. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 309 с.
- 156.** Шевчук С. В. Ділове мовлення для державних службовців : [навч. посібник] / С. В. Шевчук. – 2-е вид. – К. : Вид-во Арії, 2007. – 416 с.
- 157.** Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : [навч. посібник для ВНЗ] / С. В. Шевчук. – 5-е вид. – К. : Вища школа, 2006. – 302 с.
- 158.** Шубина Н. Л. Высшее образование без границ / Н. Л. Шубина // Прикладная лингвистика без границ : материалы конф. – СПб. : Инфо-да, 2004. – С. 30 – 38.
- 159.** АВВУУ Lingvo 12 многоязычный : электронный словарь для Windows, Pocket PC, Palm, Windows Mobile и Symbian. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. – Систем. требования : Microsoft® Windows® 2000/XP. Процессор Intel® Pentium®/Celeron®/Xeon™, AMD K6/Athlon™/Duron™ или совместимым с ними процессором, тактовая частота которого составляет 400 МГц и выше. Не менее 64 МБ оперативной памяти Свободное место на жёстком диске От 100 до 500 МБ (в зависимости от количества установленных словарей)*. – Назва з контейнера.
- 160.** Borrmann A. Vernetztes Lernen – Hypertexte, Homepages & was man im Sprachunterricht damit machen kann / Andreas Borrmann, Gerdzen Rainer : [hrsg. : Donath Reinhard]. – Stuttgart, Düsseldorf, Leipzig : Verlag : Ernst Klett, 1998. – 70 s.
- 161.** Brookes A. Writing for Study Purposes : A teacher's guide to developing individual writing skills / Arthur Brookes, Peter Grundy. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – 162 p.
- 162.** CD-ROM im Fremdsprachenunterricht / [hrsg. : Donath Reinhard]. – Stuttgart, Düsseldorf, Leipzig : Verlag : Ernst Klett, 2001. – 80 s.
- 163.** Davies G. J. The International Logistics Concept / G. J. Davies // International Journal of Physical Distribution and Materials Management. – 1987. – February. – P. 20.

- 164.** Davis Database. – 1983. – October. – P. 1.
- 165.** De Jong W. Open Frontiers : Teaching English in an Intercultural Context / Wout de Jong. – Oxford : Heinemann, 1996. – 118 p.
- 166.** Deutsch als Fremdsprache – Projekte im Internet : [taschenbuch / hrsg. : Donath Reinhard]. – Stuttgart, Düsseldorf, Leipzig : Verlag : Ernst Klett, 2000. – 63 s.
- 167.** Dringó-Horvath I. Fertigkeiten im FSU. Fertigkeit Schreiben [Elektronischer ресурс] / Ida Dringó-Horvath // Methodic-Didactic DaF. – Режим доступа до журн. : <http://www.daf-online.hu/kre/Fertigkeit%20Schreiben.pdf>
- 168.** Internet-Aufgaben Deutsch als Fremdsprache / [Markus Biechele, Dietmar Rösler, Stefan Ulrich, Nicola Würffel]. – Stuttgart : Verlag : Ernst Klett, 2003. – 63 s.
- 169.** Internet und Multimedia in der Erwachsenenbildung / [hrsg. : Donath Reinhard]. – Stuttgart, Düsseldorf, Leipzig : Verlag : Ernst Klett, 1999. – 64 s.
- 170.** Grüner M. Computer im Deutschunterricht / Margit Grüner, Timm Hassert // Fernstudieneinheit 14. – München : Goethe-Institut, 2000 – 196 s. – (Fernstudienangebot, Deutsch als Fremdsprache).
- 171.** Gruschka N. Güterverkehr – Spedition – Logistik : Wirtschafts- und Sozialprozesse / Nicole Gruschka, Jens Gutermuth, Birgit Konerding, Jörg Perseke. – 2. Aufl. – Troisdorf : Bildungsverlag EINS, 2007. – 482 S.
- 172.** Halliday M. A. K. Language, Context, and Text : Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective / M. A. K. Halliday, Ruqaiya Hasan. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 126 p.
- 173.** Hedge T. Writing : Resource Book for Teachers / Tricia Hedge / [Series editor Alan Maley]. – Oxford : Oxford University Press, 1988. – 168 p.
- 174.** Hutchinson T. English for Specific Purposes : A Learning-Centered Approach / Tom Hutchinson, Alan Waters. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 183 p.
- 175.** Jordan R. English for Academic Purposes : A Guide and Resource Book for Teachers / Robert Jordan. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. –

172 p.

176. Kast B. Fertigkeit Schreiben / Bernd Kast // Fernstudieneinheit 12. – München : Goethe-Institut, 1999. – 232 s. – (Fernstudienangebot, Deutsch als Fremdsprache).

177. Kommunikativ-Funktionale Sprachbetrachtung als theoretische Grundlage für den Fremdsprachenunterricht : Linguistische Studien / Ein Sammelband [Herausgeben von Wolfgang Boeck]. – Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1981. – 204 S.

178. Kramersch C. Language and Culture / Claire Kramersch. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 134 p.

179. Krashen S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. English Language Teaching / Stephen Krashen. – L. : Prentice-Hall International, 1987. – 202 p.

180. Kreative Textarbeit mit dem PC / [hrsg. : Donath Reinhard]. – Stuttgart, Düsseldorf, Leipzig : Verlag : Ernst Klett, 2000. – 54 s.

181. La Londe B. J. The 1996 Ohio State University Survey of Career Patterns in Logistics / Bernard J. La Londe, James M. Masters // CLM Annual Proceedings // Oak Brook, IL : CLM, 1996. – P. 117 – 138.

182. Leitfaden für Spediteure und Logistiker in Ausbildung und Beruf / Wilhelm Lorenz. Hrsg. von Willy Korf 1 : [Grundlagen des Speditionsgeschäfts, Speditions- und Transportrecht, Besonderheiten der Verkehrsträger, Logistik und Lagerei] / Korf Willy. – 20. Aufl. – Hamburg : Dt. Verkehrs-Verl., 2005. – 640 S.

183. McDonough J. Materials and Methods in ELT : [A teacher's guide] / Jo McDonough, Christopher Shaw. – Blackwell, 1998. – 245 p.

184. McKennon K. R. The Challenge of Attracting Professionals / Keith R. McKennon // Transportation and Distribution. – Presidential Issue : 1988 – 1989. – P. 55.

185. Modern Languages : Learning, Teaching, Assessments : [A Common European Framework of reference]. – Strasbourg : Council for Cultural Co-operation Education Committee, 1998. – 224 p.

- 186.** Nelson R. S. F. The Traffic Manager: How Is He (or She) Doing Today? / R. S. Nelson, D. F. Wood // Proceedings of the 35th Annual Meeting of the Transportation Research Forum. – 1997. – Vol. 1. – P. 155 – 173.
- 187.** New Longman Business English Dictionary. – Pearson Education Ltd, 2000. – P. 138.
- 188.** Pincas A. Teaching English Writing / Anita Pincas. – L. : Macmillan, 1991. – 136 p.
- 189.** Raimes A. Techniques in Teaching Writing / Ann Raimes. – Oxford : Oxford University Press, 1983. – 164 p.
- 190.** Sachs R. Deutsche Handelskorrespondenzen. Der Briefwechsel in Export und Import / Rudolf Sachs. – München : Max Heuber Verlag, 1995. – 163 s.
- 191.** Stock J. R. Logistics Mission Statements / James R. Stock, Cornelia Dröge // Private Carrier. – 1991. – April. – P. 8.
- 192.** Tribble Ch. Writing / Christopher Tribble. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 172 p.
- 193.** Trosborg A. Contracts as Social Action / Anna Trosborg // The Construction of Professional Discourse / [Ed. by B.-L. Gunnarsson, P. Linell, B. Nordberg]. – Harlow : Addison Wesley Longman Ltd., 1997. – P.54 – 75.
- 194.** Voth M. Leistungsprozesse Spedition und Logistik : [Lernsituationen] / Martin Voth. – 3. Aufl. – Troisdorf : Bildungsverl. EINS, 2007. – 314 S
- 195.** White R. Process Writing / Ronald White, Valerie Arndt. – Harlow : Longman, 1991. – 186 p.

СПИСОК НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ І ПІДРУЧНИКІВ

- 196.** Абеґґ Б. 100 писем на анґлийском : [уч. пособие] / Бирґит Абеґґ, Михаель Бенфорд ; [пер. с нем. Н. А. Ганиной]. – М. : Астрель : АСТ, 2006. – 159 с.
- 197.** Андреева Н. А. Внешняя торговля. Коммерческая корреспонденция и документация на анґлийском языке : [уч. пособие] / Н. А. Андреева. – [3-изд. ,

перераб. и доп.]. – М. : МГИМО, 2003. – 350 с.

198. Багатский И. С. Бизнес-курс английского языка : словарь-справочник / И. С. Багатский, Н. М. Дюканова; под общей ред. И. С. Багатского. – [5-е изд., испр.]. – К. : ООО “ИП Логос”, 2004. – 352 с.

199. Бесманова А. А. Деловая переписка и контракты : русско-английский справочник по ведению деловой переписки и составлению контрактов / А. А. Бесманова, С. А. Лутин. – М. : ПАИМС, 1994. – 320 с.

200. Бондаренко Е. В. Внешнеэкономическая деятельность. Корреспонденция и контракты на английском и русском языках / Е. В. Бондаренко. – М. : Эксмо, 2007. – 224 с.

201. Верховцова О. М. Making a new Start : [методич.-навч. посібник] з курсу ділової англійської мови для студентів факультету економіки та менеджменту / О. М. Верховцова. – Вінниця : Поділля-2000, 2001. – 256 с.

202. Глушенкова Е. В. Английский язык для студентов экономических специальностей : [учебник] / Е. В. Глушенкова, Е. Н. Комарова. – [2-е изд. испр.]. – М. : Астрель, 2005. – 320 с.

203. Глушенкова Е. В. Элементарный английский для экономистов : [уч. пособие] / Е. В. Глушенкова, Е. Н. Комарова. – М. : Астрель, Транзиткнига, 2006. – 158 с.

204. Гуринович В. В. Деловая переписка на английском языке : [учеб.-справоч. пособие] / В. В. Гуринович. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, 2005. – 256 с.

205. Данилова З. В. Ділова англійська мова. Митниця та митні формальності : [навч. посібник англ. мовою] / З. В. Данилова, Н. К. Лямзіна. – Львів : Астон, 2005. – 186 с.

206. Деловая переписка на английском и русском языках: 400 стандартных фраз и выражений, 100 образцов деловой переписки по тематическим разделам / В. И. Кунцов [ред.]; Ш. Сабо [рус. пер.]. – Берлин и др. : Панноарт, 1996. – 389 с.

207. Деловая переписка на английском языке : [учеб.-метод. пособие по деловому английскому языку] / [сост. Л. М. Сызранцева]. – Пенза : ПГПУ,

2002. – 126 с.

208. Деловая переписка на английском языке. 1000 фраз / [сост. С. А. Шевелева, М. В. Скворцова]. – М. : Филоматис, 2007. – 168 с.

209. Деловая переписка. Правила написания немецких деловых писем : типовые фразы и обороты, образцы писем и документов / Geschäftsbrief. – [2 изд., испр.]. – М. : ЭТС, 2001. – 237 с.

210. Деловая переписка с зарубежными партнёром / [сост. и общ. ред. А. В. Плотникова]. – К. : Мира, 1992. – 128 с.

211. Деловое письмо на английском языке : [практ. пособие] / [сост. О. И. Антонов, Е. А. Филатова]. – Тверь : НИИ “Центр-программистем”, 1992. – 112 с.

212. Деловое письмо : [справочное пособие] / Н. А. Боженкова, Р. К. Боженкова. – [2 изд., испр. и доп.]. – Курск, 2000. – 58 с.

213. Деловой английский : Переговоры. Деловая переписка. Ваше время [пер. с англ.] / А. Н. Иванюта и др. – [2 изд.]. – М. : Изд-во деловой и учебной литературы; Минск: Дикта, 2001. – 318 с.

214. Ділові проекти : [підручник (книга для студента та робочий зошит)] / [колектив авторів під кер. О. Б. Тарнопольського та С. П. Кожушко]. – К. : “Фірма “ІНКОС”, 2002. – 280 с.

215. Документація у зовнішній економіці: листування та контракти. – К. : Торгсин, 2007. – 224 с.

216. Израилевич Е. Е. Деловая корреспонденция на английском языке / Е. Е. Израилевич. – М. : ЮНВЕС, 2003. – 496 с.

217. Краткий словарь делового человека : [Электронный ресурс]. – Режим доступа ido.edu.ru/ffec/rlang/glossary.html

218. Мелех И. Я. Как писать письма на английском языке : [справ.-учеб. пособие] / И. Я. Мелех. – М. : АСТ : Астрель : Транзиткнига, 2006. – 125 с.

219. Назарова Т. Б. Английский язык делового общения. Курс лекций и практикум : [уч. пособие] / Т. Б. Назарова. – М. : ООО Изд-во Астрель, ООО Изд-во АСТ, ООО Изд-во Транзиткнига, 2004. – 272 с.

220. Особливості ділового письма англійською мовою : [практичний посібник] / [укл. Л. В. Федоряченко, О. В. Куровська]. – К. : Товариство Знання, КОО, 1998. – 114 с.

221. Петроченков А. В. Business English для міжнародного співробітництва : [уч. посібник] / А. В. Петроченков. – М. : Добра книга, 2006. – 256 с.

222. Пиз А. Язык письма / Аллан Пиз, Барбара Пиз : [изд. перераб. и обновл.]. – М. : Эксмо, 2007. – 192 с.

223. Раицкая Л. К. Коммерческая корреспонденция и документация / Л. К. Раицкая, Л. В. Коровина. – М. : Изд. Дом «Дашков и К», 2007. – 808 с.

224. Роддик Х. Деловая переписка: Короткий путь к улучшению языка и слога писем, электронных сообщений и факсов / Холи Роддик. – М. : ООО Изд-во Астрель, ООО Изд-во АСТ, 2004. – 273 с.

225. Сальникова Л. В. Английский язык для менеджеров / Л. В. Сальникова. – М. : NB-Пресс, 1992. – 182 с.

226. Селдсон Э. Как писать письма по-английски ; [пер. с англ.] / Эстер Селдсон. – М. : ООО Издательство Астрель : ООО Издательство АСТ, 2004. – 239 с.

227. Семко С. А. Учебник коммерческого перевода. Английский язык. / С. А. Семко, В. В. Сдобников, С. Н. Чекунова. – [изд. второе]. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2006. – 286 с.

228. Словарь экономических, правовых, юридических терминов, применяемый в условиях рынка для работы автомобильного транспорта / [сост. А. А. Пономарёв и др.]; [ред. Л. А. Пирожкова]. – М. : Науч.-производ. объединение ПРОФ-ОРГ, 1991. – 41 с.

229. Сухинина И. А. Деловое партнерство / И. А. Сухинина. – М. : АСТ Восток-Запад, 2006. – 217 с.

230. Устименко О. М. Підготовка зовнішньоторговельної документації англійською мовою : [навч. посібник] / О. М. Устименко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002в. – 160 с.

- 231.** Шмакова О. В. Учимся писать по-английски / О. В. Шмакова, Н. В. Тарабунова. – М. : АСТ Восток-Запад, 2005. – 253 с.
- 232.** Экк В. Деловая переписка на английском: [учеб. пособие] / Вера Экк, Саймон Дреннан; [пер. с нем. Н. А. Ганиной]. – М. : Астрель: АСТ, 2005. – 127 с.
- 233.** Язык делового общения : [русско-английский словарь] / [сост. В. Н. Крупнов]. – М. : ООО Изд-во Астрель, ООО Изд-во АСТ, 2003. – 286 с.
- 234.** A Short Course in Commercial Correspondence. Kurzlehrgang der modernen englischen Handelskorrespondenz. Neubearbeitung : [Teacher's Key] / [Hrsg. R.Sachs]. – München : Hueber, 1988. – 22 S.
- 235.** Commercial Correspondence. Einfuehrung in die modern englische Handelskorrespondenz : [Teacher's Key] / [Hrsg. R.Sachs]. – München : Hueber, 1988. – 84 S.
- 236.** Deutsche Handelskorrespondenz. Der Briefwechsel in Export und Import : [Neubearbeitung] / [Hrsg. R.Sachs]. – München : Hueber, 1992. – 163 S.
- 237.** English for economists and businessmen : [підручник] ; [за заг. ред. В.К.Шпака]. – К. : Вища школа, 2006. – 223 с.
- 238.** Ferlicchia Н. Commercial English : [пособие по коммерческому английскому языку] / Heathar Ferlicchia. – Харьков : Торсинг, 2002. – 192 с.
- 239.** Starting Business English : руководство для учителя : видеокурс делового англ. яз. : [учеб. пособие] / comp. С. Johnson, J. Lonergan. – М. : ИНФРА-М, 1994. – 99 с. + 2 видеокассеты + 3 аудиокассеты. – (Business English Portfolio (BBC English)).

Додаток А

Анкета
для студентів, які навчаються за спеціальністю «Логістика»

Шановний респонденте! Просимо Вас ознайомитися з запропонованою анкетою та відповісти на поставлені у ній запитання. Ваші відверті відповіді вагомо допоможуть нам удосконалити викладання іноземних мов за Вашим фахом.

Результати цього анкетування будуть використані в узагальненому вигляді для подальшого дослідження.

При заповненні анкети Ви можете вибирати декілька варіантів відповідей. Обведіть обраний Вами варіант відповіді.

Щиро дякуємо за співробітництво!

Прізвище (за бажанням): _____

Навчальний заклад _____

Факультет _____

Курс _____

Група _____

1. Протягом якого часу Ви вивчали/вивчаєте англійську мову?

А. менше трьох років;

Б. більше трьох років;

В. п'ять років;

Г. більше п'яти років;

Д. більше десяти років.

2. Чи вважаєте Ви свій рівень знань англійської мови достатнім для подальшого використання у майбутній професійній діяльності?

А. так;

Б. ні;

В. важко відповісти.

3. В якій різновиді професійної діяльності Вам необхідні знання англійської мови. Поставте знак + біля вибраних Вами варіантів.

Ділове листування із зарубіжними партнерами	
Читання фахової літератури	
Оформлення фахової документації	
Стажування за фахом за кордоном	
Усне спілкування із зарубіжними партнерами	
Для самоосвіти	

4. Який із видів англійської мовленнєвої діяльності, на Ваш погляд, є найважливішим для вашої майбутньої професійної діяльності?

- А. читання;
- Б. письмо;
- В. аудіювання;
- Г. говоріння.

5. Які жанрові форми писемного спілкування асоціюються у Вас із Вашою професійною діяльністю?

- А. ділове листування;
- Б. заповнення перевізної документації;
- В. написання звітів та службових записок;
- Г. укладання договорів і угод.

Анкета
для викладачів логістики

Шановний респонденте! Просимо Вас ознайомитись з запропонованою анкетною та відповісти на поставлені у ній запитання. Ваші відверті відповіді вагомо допоможуть нам удосконалити викладання іноземних мов за фахом «Логістика».

Результати цього анкетування будуть використані в узагальненому вигляді для подальшого дослідження.

При заповненні анкети Ви можете вибрати декілька варіантів відповідей. Обведіть обраний Вами варіант відповіді.

Щиро дякуємо за співробітництво!

П І Б (за бажанням)

Посада _____

Кафедра

Навчальний
заклад _____

1. Як Ви оцінюєте свій рівень володіння іноземною мовою?

_____ мова.

(вказіть іноземну мову)

А. Володію вільно (розмовляю, читаю, перекладаю);

Б. Читаю, перекладаю зі словником;

В. Рівень володіння недостатньо високий.

2. В яких різновидах професійної діяльності логістів їм необхідні знання іноземної мови? Поставте знак + біля вибраних Вами варіантів.

Ділове листування із зарубіжними партнерами	
Читання фахової літератури	
Оформлення фахової документації	

Стажування за фахом за кордоном	
Усне спілкування із зарубіжними партнерами	
Для самоосвіти	

3. Який із видів іншомовної мовленнєвої діяльності є, на Вашу думку, найважливішим для професійної діяльності логістів?

- А. Читання;
- Б. Письмо;
- В. Аудіювання;
- Г. Говоріння.

4. Чи потрібно фахівцям-логістам використовувати іноземну мову при здійсненні фахового писемного спілкування?

- А. Так;
- Б. Ні;
- В. Не завжди.

5. Які жанрові форми писемного спілкування асоціюються у Вас із професійною діяльністю логістів?

- А. Ділове листування;
- Б. Заповнення перевізної документації;
- В. Написання звітів та службових записок;
- Г. Укладання договорів і угод.

Анкета
для працівників транспортно-логістичних компаній

Шановний респонденте! Просимо Вас ознайомитись з запропонованою анкетною та відповісти на поставлені у ній запитання. Ваші відверті відповіді вагомо допоможуть нам удосконалити викладання іноземних мов за фахом «Логістика».

Результати цього анкетування будуть використані в узагальненому вигляді для подальшого дослідження.

При заповненні анкети Ви можете вибрати декілька варіантів відповідей. Обведіть обраний Вами варіант відповіді.

Щиро дякуємо за співробітництво!

П І Б (за бажанням) _____

Посада _____

Назва компанії _____

1. Як Ви оцінюєте свій рівень володіння іноземною мовою?

_____ мова.

(вказіть іноземну мову)

А. Володію вільно (розмовляю, читаю, перекладаю);

Б. Читаю, перекладаю зі словником;

В. Рівень володіння недосить високий.

2. В яких різновидах Вашої професійної діяльності Вам необхідні знання іноземної мови. Поставте знак + біля вибраних вами варіантів.

Ділове листування із зарубіжними партнерами	
Читання фахової літератури	
Оформлення фахової документації	

Стажування за фахом за кордоном	
Усне спілкування із зарубіжними партнерами	
Для самоосвіти	

3. Який із видів іншомовної мовленнєвої діяльності є найважливішим у Вашій професійній діяльності?

- А. Читання;
- Б. Письмо;
- В. Аудіювання;
- Г. Говоріння.

4. Чи потрібно Вам використовувати іноземну мову при здійсненні фахового писемного спілкування?

- А. Так;
- Б. Ні;
- В. Не завжди.

5. Які жанрові форми писемного спілкування асоціюються у Вас із Вашою професійною діяльністю?

- А. Ділове листування;
- Б. Заповнення перевізної документації;
- В. Написання звітів та службових записок;
- Г. Укладання договорів і угод.

Анкета
для викладачів кафедри іноземних мов

Шановний респонденте! Просимо Вас ознайомитись з запропонованою анкетною та відповісти на поставлені у ній запитання. Ваші відверті відповіді вагомо допоможуть нам удосконалити викладання іноземних мов за фахом «Логістика».

Результати цього анкетування будуть використані в узагальненому вигляді для подальшого дослідження.

При заповненні анкети Ви можете вибрати декілька варіантів відповідей. Обведіть обраний Вами варіант відповіді.

Щиро дякуємо за співробітництво!

П І Б (за бажанням) _____

Посада _____

Кафедра _____

Навчальний заклад _____

1. Вкажіть Ваш стаж викладання іноземної мови

_____ мова.

(вкажіть іноземну мову, яку Ви викладаєте)

А. Менше трьох років;

Б. Більше трьох років;

В. П'ять років;

Г. Десять років.

2. В яких різновидах професійної діяльності логістів їм необхідні знання іноземної мови? Поставте знак + біля вибраних Вами варіантів.

Ділове листування із зарубіжними партнерами	
Читання фахової літератури	

Оформлення фахової документації	
Стажування за фахом за кордоном	
Усне спілкування із зарубіжними партнерами	
Для самоосвіти	

3. Який із видів іншомовної мовленнєвої діяльності є, на Вашу думку, найважливішим для професійної діяльності логістів?

- А. Читання;
- Б. Письмо;
- В. Аудіювання;
- Г. Говоріння.

4. Чи потрібно фахівцям-логістам використовувати іноземну мову при здійсненні фахового писемного спілкування?

- А. Так;
- Б. Ні;
- В. Не завжди.

5. Які жанрові форми писемного спілкування асоціюються у Вас із професійною діяльністю логістів?

- А. Ділове листування;
- Б. Заповнення перевізної документації;
- В. Написання звітів та службових записок;
- Г. Укладання договорів і угод.

Додаток Б

Matching Test 1

Task: Find the appropriate Ukrainian variants of these documents.

1. CMR	a. залізнична накладна
2. Bill of Lading	b. сертифікат якості
3. Invoice	c. коносамент
4. Railway bill	d. рахунок-фактура
5. Packing List	e. міжнародна накладна
6. Air waybill	f. пакувальний реєстр
7. Certificate of Origin	g. авіанакладна
8. Quality Certificate	h. сертифікат походження товарів

Key to Matching Test 1:

1-e, 2-c, 3-d, 4-a, 5-f, 6-g, 7-h, 8-b.

Multiple Choice Test

Task: Choose the right definition (A-D) of these documents (1-8).

1. *Packing List*

A. документ, який видається перевізником вантажу при водних перевезеннях власнику вантажу;

B. комерційний документ, який складається з переліку предметів, що входять в одне вантажне місце (коробку, контейнер);

C. транспортний документ, що видається при міжнародних дорожніх перевезеннях;

D. свідоцтво, яке засвідчує якість фактично поставленого товару згідно з умовами поставки.

2. *Air Waybill*

A. транспортний документ, який видається при міжнародних дорожніх перевезеннях;

B. документ, який видається компетентним органом в країні експортера та чітко засвідчує походження товару з конкретної країни або регіону;

C. основний перевізний документ, який регулює відносини між перевізником, вантажовідправником та вантажоодержувачем при залізничних перевезеннях вантажу

D. документ, який засвідчує укладання договору про повітряне перевезення товарів та інших предметів, умови перевезення, а також прийняття

товарів та інших предметів до перевезення.

3. *Certificate of Origin*

А. комерційний документ, який складається з переліку предметів, що входять в одне вантажне місце (коробку, контейнер);

В. документа, який видається перевізником вантажу при водних перевезеннях власнику вантажу;

С. транспортний документ, який видається при міжнародних дорожніх перевезеннях;

Д. документ, який видається компетентним органом в країні експортера та чітко засвідчує походження товару з конкретної країни або регіону.

4. *CMR*

А. транспортний документ, який видається при міжнародних дорожніх перевезеннях;

В. свідоцтво, яке засвідчує якість фактично поставленого товару згідно з умовами поставки;

С. документ, який представляється продавцем покупцю та складається з переліку товарів, їхньої кількості та ціни, по якій вони будуть поставлятися, формальні особливості товару (колір, вагу), умови поставки та відомості про відправника та одержувача;

Д. основний перевізний документ, який регулює відносини між перевізником, вантажовідправником та вантажоодержувачем при залізничних перевезеннях вантажу.

5. *Bill of Lading*

А. документ, який засвідчує укладання договору про повітряне перевезення товарів та інших предметів, умови перевезення, а також прийняття товарів та інших предметів до перевезення;

В. документ, який видається перевізником вантажу при водних перевезеннях власнику вантажу;

С. документ, який представляється продавцем покупцю та складається з переліку товарів, їхньої кількості та ціни, по якій вони будуть поставлятися, формальні особливості товару (колір, вагу), умови поставки та відомості про відправника та одержувача;

Д. свідоцтво, яке засвідчує якість фактично поставленого товару згідно з умовами поставки.

6. *Invoice*

А. документ, який надається продавцем покупцю та складається з переліку товарів, їхньої кількості та ціни, по якій вони будуть поставлятися, формальні особливості товару (колір, вагу), умови поставки та відомості про відправника та одержувача;

В. документ, який засвідчує укладання договору про повітряне перевезення товарів та інших предметів, умови перевезення, а також прийняття товарів та інших предметів до перевезення;

С. документ, який видається компетентним органом в країні експортера та чітко засвідчує походження товару з конкретної країни або регіону;

Д. документа, який видається перевізником вантажу при водних перевезеннях власнику вантажу.

7. *Railway Bill*

А. документ, який видається перевізником вантажу при водних перевезеннях власнику вантажу;

В. основний перевізний документ, який регулює відносини між перевізником, вантажовідправником та вантажоодержувачем при залізничних перевезеннях вантажу;

С. комерційний документ, який складається з переліку предметів, що входять в одне вантажне місце (коробку, контейнер);

Д. транспортний документ, який видається при міжнародних дорожніх перевезеннях.

8. *Quality Certificate*

А. документ, який надається продавцем покупцю та складається з переліку товарів, їхньої кількості та ціни, по якій вони будуть поставлятися, формальні особливості товару (колір, вагу), умови поставки та відомості про відправника та одержувача;

В. документ, який видається компетентним органом в країні експортера та чітко засвідчує походження товару з конкретної країни або регіону;

С. документ, який видається перевізником вантажу при водних перевезеннях власнику вантажу;

Д. свідоцтво, яке засвідчує якість фактично поставленого товару згідно з умовами поставки.

Key to Multiple Choice Test:

1-B, 2-D, 3-D, 4-A, 5-B, 6-A, 7-B, 8-D.

Matching Test 2

Task: Match the documents (1-8) with their functions (a-h).

Documents	Functions of documents
1. Invoice 2. CMR 3. Certificate of Origin 4. Packing List 5. Railway bill 6. Quality Certificate 7. Bill of Lading 8. Airway bill	a. товаро-транспортна накладна та опис стану вантажу, який перевозиться водним шляхом; б. підтвердження існування домовленості на перевезення у повітряному міжнародному сполученні; с. міжнародне перевезення автомобільним транспортом; d. договір про перевезення між вантажовідправником та адміністрацією залізниці; е. доповнення до інвойсу та надання характеристики товарів; f. супроводження товарів при доставці та поєднання комерційної та логістичної інформації; g. засвідчення походження товарів; h. характеристика товару, підтвердження товару згідно зі стандартами та технічними умовами замовлення.

Key to Matching Test 2:

1-f, 2-c, 3-g, 4-e, 5-d, 6-h, 7-a, 8-b.

Додаток В

Результати передекспериментального зрізу в ЕГ 1

№	Прізвище та ім'я студента	Тест (макс – 24 бали)	Лексична наповненість (макс – 22 бали)	Граматична коректність (макс – 44 бали)	Технічне оформлення (макс – 10 балів)	Загальний бал (макс – 100 балів)
1	Д-м Д.	11	12	25	8	56
2	П-ов В.	8	9	21	6	44
3	П-ко А.	12	14	19	6	51
4	Пр-ко Т.	8	10	15	5	38
5	Р-ов М.	10	14	23	7	54
6	С-ко К.	7	12	16	7	42
7	См-ов Ю.	14	13	24	8	59
8	С-ов В.	9	11	13	6	39
9	С-ка І.	10	12	15	8	45
10	Т-на М.	6	14	20	9	49
11	Тр-як Ю.	12	11	23	7	53
12	Ч-ев А.	11	9	22	5	47
13	Ч-на К.	13	10	24	5	52
14	Ш-кий В.	9	12	13	7	41
		<i>Загальний бал</i>				
		140	163	273	94	670
<i>Середній бал студентів ЕГ 1 = 47,9</i>						

Таблиця В.2.

Результати передекспериментального зрізу в ЕГ 2

№	Прізвище та ім'я студента	Тест (макс – 24 бали)	Лексична наповненість (макс – 22 бали)	Граматична коректність (макс – 44 бали)	Технічне оформлення (макс – 10 балів)	Загальний бал (макс – 100 балів)
1	Б-ко В.	11	10	24	8	53
2	Б-ов І.	7	12	22	7	48
3	В-ка Д.	10	13	21	7	51
4	В-ка М.	9	11	18	6	44
5	Ж-ун О.	8	12	15	6	41
6	Ж-ик О.	7	10	15	7	39
7	З-кий Є.	9	11	27	5	52
8	К-ин С.	8	13	20	8	49
9	К-ка Н.	9	11	21	5	46
10	Л-ко Р.	11	11	25	8	55
11	М-ха К.	7	15	26	6	54
12	М-ов А.	12	12	24	8	56
13	Н-ад Т.	10	11	21	5	47
14	Я-ук В.	9	9	15	7	40
		<i>Загальний бал</i>				
		127	161	294	93	675
<i>Середній бал студентів ЕГ 2 = 48,2</i>						

Таблиця В.3.

Результати передекспериментального зрізу в ЕГ 3

№	Прізвище та ім'я студента	Тест (мак – 24 бали)	Лексична наповненість (мак – 22 бали)	Граматична коректність (мак – 44 бали)	Технічне оформлення (мак – 10 балів)	Загальний бал (мак – 100 балів)
1	А-ко Ю.	10	12	21	7	50
2	А-ва У.	12	11	19	6	48
3	Б-ик В.	14	13	17	6	50
4	В-ко Л.	6	12	19	7	44
5	В-ка М	10	13	22	8	53
6	Г-ва А.	9	11	18	6	44
7	Г-ук А.	12	14	23	7	56
8	Д-ко О.	8	12	16	6	42
9	Д-ва С.	10	14	20	8	52
10	І-ко К.	9	10	19	7	45
11	К-ук Л.	11	12	21	8	52
12	К-ва К.	13	10	23	7	53
13	К-на Л.	11	12	20	6	49
14	К-ик О.	8	11	18	8	45
		<i>Загальний бал</i>				
		143	167	276	97	683
<i>Середній бал студентів ЕГ 3 = 48,8</i>						

Таблиця В.4.

Результати передекспериментального зрізу в ЕГ 4

№	Прізвище та ім'я студента	Тест (мак – 24 бали)	Лексична наповненість (мак – 22 бали)	Граматична коректність (мак – 44 бали)	Технічне оформлення (мак – 10 балів)	Загальний бал (мак – 100 балів)
1	Л-дь А.	12	14	24	8	58
2	Л-ак А.	8	11	19	7	45
3	Л-ко О.	10	13	21	6	50
4	П-ва О.	12	10	18	7	47
5	С-ул О.	9	13	23	6	51
6	С-нь А.	13	11	18	8	50
7	С-ук Д.	10	15	21	7	53
8	С-ік М.	8	12	20	6	46
9	С-ко Г.	14	11	22	9	56
10	Ф-ко І.	9	10	16	8	43
11	Ч-ан Р.	7	12	17	7	43
12	Ч-ай І.	8	14	20	6	48
13	Ш-ов А.	11	11	19	7	48
		<i>Загальний бал</i>				
		131	157	258	92	638
<i>Середній бал студентів ЕГ 4 = 49,1</i>						

Таблиця В.5.

Результати післяекспериментального зрізу в ЕГ 1

№	Прізвище та ім'я студента	Тест (макс – 24 бали)	Лексична наповненість (макс – 22 бали)	Граматична коректність (макс – 44 бали)	Технічне оформлення (макс – 10 балів)	Загальний бал (макс – 100 балів)
1	Д-м Д.	19	20	34	9	82
2	П-ов В.	16	18	35	7	76
3	П-ко А.	18	19	34	8	79
4	Пр-ко Т.	15	20	32	7	74
5	Р-ов М.	17	17	28	8	70
6	С-ко К.	16	17	29	7	69
7	См-ов Ю.	16	20	35	9	80
8	С-ов В.	17	18	36	7	78
9	С-ка І.	16	19	32	9	76
10	Т-на М.	18	20	37	9	84
11	Тр-як Ю.	19	20	36	8	83
12	Ч-ев А.	17	19	40	9	85
13	Ч-на К.	20	18	29	8	75
14	Ш-кий В.	14	19	27	9	69
		<i>Загальний бал</i>				
		238	264	464	114	1080
<i>Середній бал студентів ЕГ 1 = 77,1</i>						

Таблиця В.6.

Результати післяекспериментального зрізу в ЕГ 2

№	Прізвище та ім'я студента	Тест (мак – 24 бали)	Лексична наповненість (мак – 22 бали)	Граматична коректність (мак – 44 бали)	Технічне оформлення (мак – 10 балів)	Загальний бал (мак – 100 балів)
1	Б-ко В.	20	19	34	9	82
2	Б-ов І.	16	17	36	7	76
3	В-ка Д.	18	20	34	8	80
4	В-ка М.	19	15	26	7	67
5	Ж-ун О.	16	19	36	8	79
6	Ж-ик О.	17	17	28	9	71
7	З-кий Є.	18	20	40	7	85
8	К-ин С.	19	17	24	8	68
9	К-ка Н.	17	18	33	6	74
10	Л-ко Р.	21	19	30	8	78
11	М-ха К.	15	20	39	8	82
12	М-ов А.	16	19	34	9	78
13	Н-ад Т.	17	18	38	7	80
14	Я-ук В.	14	17	30	8	69
		<i>Загальний бал</i>				
		243	255	462	109	1069
<i>Середній бал студентів ЕГ 2 = 76,4</i>						

Таблиця В.7.

Результати післяекспериментального зрізу в ЕГ 3

№	Прізвище та ім'я студента	Тест (мак – 24 бали)	Лексична наповненість (мак – 22 бали)	Граматична коректність (мак – 44 бали)	Технічне оформлення (мак – 10 балів)	Загальний бал (мак – 100 балів)
1	А-ко Ю.	17	19	33	8	77
2	А-ва У.	20	16	32	7	75
3	Б-ик В.	19	20	35	8	82
4	В-ко Л.	16	17	31	8	72
5	В-ка М	19	19	33	9	80
6	Г-ва А.	17	17	29	7	70
7	Г-ук А.	19	21	38	8	86
8	Д-ко О.	15	19	30	7	71
9	Д-ва С.	18	21	31	9	79
10	І-ко К.	17	18	33	8	76
11	К-ук Л.	19	20	37	9	85
12	К-ва К.	20	16	36	8	80
13	К-на Л.	17	18	34	7	76
14	К-ик О.	16	18	33	9	76
		<i>Загальний бал</i>				
		249	259	465	112	1085
<i>Середній бал студентів ЕГ 3 = 77,5</i>						

Таблиця В.8.

Результати післяекспериментального зрізу в ЕГ 4

№	Прізвище та ім'я студента	Тест (мак – 24 бали)	Лексична наповненість (мак – 22 бали)	Граматична коректність (мак – 44 бали)	Технічне оформлення (мак – 10 балів)	Загальний бал (мак – 100 балів)
1	Л-дь А.	19	21	36	9	85
2	Л-ак А.	16	18	31	8	73
3	Л-ко О.	18	19	34	8	79
4	П-ва О.	21	17	33	9	80
5	С-ул О.	17	20	36	8	81
6	С-нь А.	18	19	32	9	78
7	С-ук Д.	16	20	34	8	78
8	С-ік М.	16	18	33	7	74
9	С-ко Г.	20	19	35	9	83
10	Ф-ко І.	17	18	30	9	74
11	Ч-ан Р.	15	19	32	8	74
12	Ч-ай І.	16	20	35	8	79
13	Ш-ов А.	19	19	33	8	79
		<i>Загальний бал</i>				
		228	247	434	108	1017
<i>Середній бал студентів ЕГ 4 = 78,2</i>						

**Порівняння результатів передекспериментального та
післяекспериментального зрізів у студентів ЕГ 1**

№	П та І студент а	Тест (мак – 24 бали)		Лексична наповненість (мак – 22 бали)		Граматичн а коректність (мак – 44 бали)		Технічне оформленн я (мак – 10 балів)		Загальний бал (мак – 100 балів)	
		до	післ я	до	після	до	післ я	до	післ я	до	післ я
1	Д-м Д.	11	19	12	20	25	34	8	9	56	82
2	П-ов В.	8	16	9	18	21	35	6	7	44	76
3	П-ко А.	12	18	14	19	19	34	6	8	51	79
4	Пр-ко Т.	8	15	10	20	15	32	5	7	38	74
5	Р-ов М.	10	17	14	17	23	28	7	8	54	70
6	С-ко К.	7	16	12	17	16	29	7	7	42	69
7	СМ-ов Ю.	14	16	13	20	24	35	8	9	59	80
8	С-ов В.	9	17	11	18	13	36	6	7	39	78
9	С-ка І.	10	16	12	19	15	32	8	9	45	76
10	Т-на М.	6	18	14	20	20	37	9	9	49	84
11	Тр-як Ю.	12	19	11	20	23	36	7	8	53	83
12	Ч-ев А.	11	17	9	19	22	40	5	7	47	85
13	Ч-на К.	13	20	10	18	24	29	5	8	52	75
14	Ш-кий В.	9	14	12	19	13	27	7	9	41	69

**Порівняння результатів передекспериментального та
післяекспериментального зрізів у студентів ЕГ 2**

№	П та І студент а	Тест (мак – 24 бали)		Лексична наповненість (мак – 22 бали)		Граматичн а коректність (мак – 44 бали)		Технічне оформленн я (мак – 10 балів)		Загальний бал (мак – 100 балів)	
		до	післ я	до	після	до	післ я	до	післ я	до	післ я
1	Б-ко В.	11	20	10	19	24	34	8	9	53	82
2	Б-ов І.	7	16	12	17	22	36	7	7	48	76
3	В-ка Д.	10	18	13	20	21	34	7	8	51	80
4	В-ка М.	9	19	11	15	18	26	6	7	44	67
5	Ж-ун О.	8	16	12	19	15	36	6	8	41	79
6	Ж-ик О.	7	17	10	17	15	28	7	9	39	71
7	З-кий Є.	9	18	11	20	27	40	5	7	52	85
8	К-ин С.	8	19	13	17	20	24	8	8	49	68
9	К-ка Н.	9	17	11	18	21	33	5	6	46	74
10	Л-ко Р.	11	21	11	19	25	30	8	8	55	78
11	М-ха К.	7	15	15	20	26	39	6	8	54	82
12	М-ов А.	12	16	12	19	24	34	8	9	56	78
13	Н-ад Т.	10	17	11	18	21	38	5	7	47	80
14	Я-ук В.	9	14	9	17	15	30	7	8	40	69

Таблиця В.11

**Порівняння результатів передекспериментального та
післяекспериментального зрізів у студентів ЕГ 3**

№	П та І студент а	Тест (макс – 24 бали)		Лексична наповненість (макс – 22 бали)		Граматичн а коректність (макс – 44 бали)		Технічне оформленн я (макс – 10 балів)		Загальний бал (макс – 100 балів)	
		до	післ я	до	після	до	післ я	до	післ я	до	післ я
1	А-ко Ю.	1 0	17	12	19	21	33	7	8	50	77
2	А-ва У.	1 2	20	11	16	19	32	6	7	48	75
3	Б-ик В.	1 4	19	13	20	17	35	6	8	50	82
4	В-ко Л.	6	16	12	17	19	31	7	8	44	72
5	В-ка М	1 0	19	13	19	22	33	8	9	53	80
6	Г-ва А.	9	17	11	17	18	29	6	7	44	70
7	Г-ук А.	1 2	19	14	21	23	38	7	8	56	86
8	Д-ко О.	8	15	12	19	16	30	6	7	42	71
9	Д-ва С.	1 0	18	14	21	20	31	8	9	52	79
1 0	І-ко К.	9	17	10	18	19	33	7	8	45	76
1 1	К-ук Л.	1 1	19	12	20	21	37	8	9	52	85
1 2	К-ва К.	1 3	20	10	16	23	36	7	8	53	80
1 3	К-на Л.	1 1	17	12	18	20	34	6	7	49	76

1 4	К-ик О.	8	16	11	18	18	33	8	9	45	76
--------	---------	---	----	----	----	----	----	---	---	----	----

Таблиця В.12

**Порівняння результатів передекспериментального та
післяекспериментального зрізів у студентів ЕГ 4**

№	П та І студент а	Тест (макс – 24 бали)		Лексична наповненість (макс – 22 бали)		Граматичн а коректність (макс – 44 бали)		Технічне оформленн я (макс – 10 балів)		Загальний бал (макс – 100 балів)	
		до	післ я	до	після	до	післ я	до	післ я	до	післ я
1	Л-дь А.	1 2	19	14	21	24	36	8	9	58	85
2	Л-ак А.	8	16	11	18	19	31	7	8	45	73
3	Л-ко О.	1 0	18	13	19	21	34	6	8	50	79
4	П-ва О.	1 2	21	10	17	18	33	7	9	47	80
5	С-ул О.	9	17	13	20	23	36	6	8	51	81
6	С-нь А.	1 3	18	11	19	18	32	8	9	50	78
7	С-ук Д.	1 0	16	15	20	21	34	7	8	53	78
8	С-ік М.	8	16	12	18	20	33	6	7	46	74
9	С-ко Г.	1 4	20	11	19	22	35	9	9	56	83
1 0	Ф-ко І.	9	17	10	18	16	30	8	9	43	74
1 1	Ч-ан Р.	7	15	12	19	17	32	7	8	43	74
1 2	Ч-ай І.	8	16	14	20	20	35	6	8	48	79
1 3	Ш-ов А.	1 1	19	11	19	19	33	7	8	48	79

Таблиця В.13

**Порівняння середніх показників передекспериментального та
післяекспериментального зрізів (у балах)**

Індекс групи	Середні показники передекспериментального зрізу за критерієм				Середні показники післяекспериментального зрізу за критерієм				Приріст за критерієм			
	Тест	Лексична ніть	Грамагична сть	Технічне лення	Тест	Лексична ніть	Грамагична сть	Технічне лення	Тест	Лексична ніть	Грамагична сть	Технічне лення
ЕГ 1	10	11,6	19,5	6,7	17	18,9	33,1	8,1	7	7,3	13,6	1,4
ЕГ 2	9	11,5	21	6,6	17	18,2	33	7,8	8	6,7	12	1,4
ЕГ 3	10,2	11,9	19,7	6,9	17,8	18,5	33,2	8	7,6	6,6	13,5	1,1
ЕГ 4	10,1	12,1	19,8	7,1	17,5	19	33,4	8,3	7,4	6,9	13,6	1,2

Таблиця В.14

Порівняння середніх показників експерименту (у %)

Індекс групи	Середні результати передекспериментального зрізу	Середні результати післяекспериментального зрізу	Приріст
ЕГ 1	47,9	77,1	29,2
ЕГ 2	48,2	76,4	28,2
ЕГ 3	48,8	77,5	28,7
ЕГ 4	49,1	78,2	29,1

Таблиця В. 15

Парний двовибірковий t -тест для середніх для кожної ознаки в ЕГ-1

Гіпотеза H_0 : Середні «до» та «після» рівні

Гіпотеза H_1 : Середні «до» та «після» не рівні, середнє «після»
більше середнього «до».

Рівень значущості: 0,05

Критерій	Середнє	t -	t кр.	Гіпотеза	Гіпотеза
----------	---------	-------	---------	----------	----------

	Після	До	статистика		H_0	H_1
Тест	17,0	10,0	11,8	2,16	—	+
Лексична наповненість	18,9	11,6	13,5	2,16	—	+
Граматична коректність	33,1	19,5	10,3	2,16	—	+
Технічне оформлення	8,1	6,7	5,83	2,16	—	+
Загальний бал	77,1	47,9	16,7	2,16	—	+

Парний двовибірковий t -тест для середніх для кожної ознаки в ЕГ-2Гіпотеза H_0 : Середні «до» та «після» рівніГіпотеза H_1 : Середні «до» та «після» не рівні, середнє «після» більше середнього «до».

Рівень значущості: 0,05

Критерій	Середнє		t - статистика	t кр.	Гіпотеза H_0	Гіпотеза H_1
	Після	До				
Тест	17,0	9,0	16,0	2,16	—	+
Лексична наповненість	18,3	11,5	19,1	2,16	—	+
Граматична коректність	33,0	21,0	10,0	2,16	—	+
Технічне оформлення	7,8	6,6	5,55	2,16	—	+
Загальний бал	76,4	48,2	20,7	2,16	—	+

Парний двовибірковий t -тест для середніх для кожної ознаки в ЕГ-3Гіпотеза H_0 : Середні «до» та «після» рівніГіпотеза H_1 : Середні «до» та «після» не рівні, середнє «після» більше середнього «до».

Рівень значущості: 0,05

Критерій	Середнє		t - статистика	t кр.	Гіпотеза H_0	Гіпотеза H_1
	Після	До				
Тест	17,8	10,2	23,2	2,16	—	+
Лексична наповненість	18,5	11,9	26,2	2,16	—	+
Граматична коректність	33,2	19,7	24,4	2,16	—	+
Технічне оформлення	8,0	6,9	15,0	2,16	—	+
Загальний бал	77,5	48,8	47,7	2,16	—	+

Парний двовибірковий t -тест для середніх для кожної ознаки в ЕГ-4Гіпотеза H_0 : Середні «до» та «після» рівніГіпотеза H_1 : Середні «до» та «після» не рівні, середнє «після» більше середнього «до».

Рівень значущості: 0,05

Критерій	Середнє		t - статистика	t кр.	Гіпотеза H_0	Гіпотеза H_1
	Після	До				
Тест	17,5	10,1	23,9	2,18	—	+
Лексична наповненість	19,0	12,1	26,2	2,18	—	+
Граматична коректність	33,4	19,8	46,5	2,18	—	+
Технічне оформлення	8,3	7,1	7,40	2,18	—	+
Загальний бал	78,2	49,1	47,1	2,18	—	+

Shipper ②		B/L No. _____ Shippers Ref. _____ Ref. _____	
Consignee ORDER ③			
Notify Party ④			
Local Vessel	From		
Ocean Vessel ⑤	Port of Loading ⑥	①	
Port of Discharge ⑥	Final Destination		
Freight payable at ⑦		Number of original Bs/L ⑧	
Marks and Numbers ⑨	Numbers and kind of packages: Description of goods ⑩	Gross Weight ⑦	Measurement
<p>SHIPPED on board in apparent good order and condition the within mentioned Merchandise stated to be marked, numbered and described in this Bill of Lading (weight, measure, brand, contents, quality and value unknown) to be conveyed via any port or ports (for loading or discharging or for any other purpose), and as otherwise provided herein. In accepting this Bill of Lading the Shipper, Consignee, owner of the goods and the holder of the Bill of Lading expressly agree to all its terms, condition and exceptions, whether written, printed, stamped or incorporated. Weight as shown in this Bill of Lading as declared by Shippers and the Master is unable to check same.</p>			
Number of Packages ⑪		⑫	
Dated in		⑬	

Рис. Д. 1. ЗРАЗОК КОНОСАМЕНТУ
(ЗАПОЗИЧЕНО З ДЖЕРЕЛА [З.В.ДАНИЛОВА, Н.К.ЛЯМЗИНА 2005]).